

ЈОВАН ЈАЊИЋ
ИСТОРИЈА У ЛОГОРУ
Рехабилитовање НДХ
умањивањем броја жртава
у Јасеновцу

ЈОВАН ЈАЊИЋ
ИСТОРИЈА У ЛОГОРУ
Рехабилитовање НДХ
умањивањем броја жртава у Јасеновцу

РЕЦЕНЗЕНТИ

Др Зоран Милошевић, научни саветник
Институт за политичке студије, Београд

Др Александар Раковић, научни саветник
Институт за новију историју Србије, Београд

Др Слободан Јанковић, виши научни сарадник
Институт за међународну политику и привреду, Београд

ИЗДАВАЧ

Фондација „За српски народ и државу“

ЗА ИЗДАВАЧА

Бојана Радаковић, директор

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Катарина Пиштељић

ПРИПРЕМА ЗА ШТАМПУ

Горан Ратковић

ШТАМПА

Бирограф, Београд

ТИРАЖ

200 примерака

ISBN 978-86-81728-19-2

ЈОВАН ЈАЊИЋ

ИСТОРИЈА У ЛОГОРУ

РЕХАБИЛИТОВАЊЕ НДХ
УМАЊИВАЊЕМ БРОЈА ЖРТАВА
У ЈАСЕНОВЦУ

ФОНДАЦИЈА
ЗА СРПСКИ
НАРОД И ДРЖАВУ

2023

КОРИШЋЕНЕ ФОТОГРАФИЈЕ ОБЈАВЉЕНЕ У КЊИГАМА

Владимир Дедијер, *Вајшћикан и Јасеновац. Документи*, „Рад“, Београд, 1987.

Динко Давидов, *Genocidium totale: Nezavisna Država Hrvatska 1941-1945*, „Чигоја штампа“, Београд, 2019.

Никола Николић, *Јасеновачки лојор*, „Жагор“, „ННК Интернационал“ и „Конрас“, Београд, 2015.

Српска православна црква 1920-1970, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1971.

Усташка зверства: Зборник докумената (1941-1942), приредио Милан Кољанин, Архив Војводине, Епархија бачка и Архив Републике Српске, Нови Сад, 2020.

Приватне архиве

РЕЧ НА ПОЧЕТКУ

Реч логор упућује на спутану слободу, на заробљеност, на власт онога ко држи логор над оним ко је логору, на присилу над жртвом, на злостављање, на убијање... Као што се људи заробљавају и одводе у логор, тако силници овога света настоје и историју да „заробе“; као што се над људима спроводи насиље да би се они преумили, тако се и над историјом спроводи насиље да би се она прекројила или „избрисала“; као што се људи убијају, тако се „убија“ и историја...

Чести су покушаји ревизије историје. Чине то углавном они који се стиде сопствене историје, или – и без стида – настоје да прошлост прикажу другачијом него што она јесте зарад некаквих овоземаљских интереса.

Кад се на јужнословенским просторима помене реч логор, прва мисао иде на логор Јасеновац, један од највећих концентрационих логора у Другом светском рату, највеће српско стратиште. Логор који је оформила и њиме руководила клеронацифашистичка Независна Држава Хрватска, у којем су људи масовно убијани за све време Другог светског рата на подручју тадашње Југославије.

Истина је темељ историје. Без темеља све је подложно рушењу, па и таква „историја“. Зато у Хрватској упорно настоје да се избегну, обезвреде и обесмисле чињенице из

Другог светског рата на подручју које је тада, под окриљем нацистичке Немачке, запосела клеронацифашистичка НДХ. Посебно су упорна настојања да се умањи број жртава у систему концентрационих логора Јасеновац, јер они који то чине рачунају да ће се тако умањити тежина и размере злочина и геноцида на подручју НДХ; и да ће се на тај начин у светској јавности рехабилитовати клеронацифашистичка творевина.

То је разлог што се хрватске политичке и интелектуалне елите и хрватска историографија упорно упрежу да умање размере страдања народа за време НДХ.

Таквим односом према историји – прећуткивањем, умањивањем или извртањем чињеница – историја се затвара у логор. Над њом се спроводи насиље, да би се она избрисала или прекројила и приказала што мање трагичном или се некако представила у жељеном издању.

Из тог разлога и наслов овог скромног дела – „Историја у логору“.

Научни чланак под насловом „Рехабилитовање НДХ умањивањем броја жртава у Јасеновцу“ објављен је у научном часопису Института за политичке студије у Београду *Српска политичка мисао*, бр. 1/2022. Потом је овај чланак проширен и као фељтон, под насловом „Ревизија историје умањивањем броја жртава у Јасеновцу“, објављиван у *Политици*, најутицајнијим српским дневним новинама, од 10. до 21. августа 2022. године. Затим је текст значајно допуњен да би био објављен у форми књиге с насловом „Историја у логору“ и поднасловом „Рехабилитовање НДХ умањивањем броја жртава у Јасеновцу“.

АУТОР

САЖЕТАК

За разлику од Немачке, која је на више начина исказала и преузела одговорност за Други светски рат, на шта указују изјаве њених представника, плаћање репарација нападнутим земљама и исплата материјалне сатисфакције жртвама рата, али и одавање поште жртвама (познато је да је 1971. тадашњи немачки канцелар Вили Брант, приликом званичне посете Пољској, клекао пред спомеником Пољацима, жртвама нацизма палим у Другом светском рату), Хрватска избегава да искаже одговорност за злочине, поготово за злочин геноцида Независне Државе Хрватске (НДХ), сараднице нацистичке Немачке.

Притом, савремена Хрватска (њена историографија, публицистика и њени званичници) настоји да умањи број жртва страдалих под патронатом усташке клеронацифашистичке државе, посебно у једном од највећих логора у окупираној Европи, у Јасеновцу.

На тај начин, ревизијом историје, рехабилитује се НДХ. А тиме се, пре свега, онемогућава историјско помирење између потомака жртава и потомака починиоца злочина геноцида. То се одражава на укупне односе између Срба и Хрвата.

ГЕНОЦИД КЛЕРОНАЦИФАШИСТИЧКЕ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ

Суочена с последицама Другог светског рата, Генерална скупштина Уједињених нација 9. децембра 1948. године, Резолуцијом бр. 260А (III), једногласно је усвојила Конвенцију о спречавању и кажњавању злочина геноцида. Она је ступила на снагу 12. јануара 1951. године. Према овој конвенцији (члан II), под геноцидом се подразумева било које дело почињено с намером да се потпуно или делимично уништи једна национална, етничка, расна или верска група.

„С обзиром на то да је Генерална скупштина Уједињених нација својом резолуцијом 96 (I) од 11. децембра 1946. године прогласила да је по међународном праву геноцид злочин осуђен од цивилизованог света, и у супротности са духом и циљевима Уједињених нација“, да он „наноси велике губитке човечанству“ и да се прокламује „обавезна међународна сарадња у циљу ослобађања човечанства таквог страшног зла“, како се то истиче у преамбули Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида, ниједној држави није у интересу да носи хипотеку „злочина међународног права“ уколико је он учињен под њеним окриљем. Није то у интересу ни државе која мање или више баштини и промовише наслеђе и тековине државе које је спроводила геноцид.

Историјске чињенице – упркос настојањима оних којима то не иде у прилог да се оне релативизују и побију – недвосмислено указују на то да је клерикално-нацистичко-фашистичка Независна Држава Хрватска^[1] спроводила геноцид над сопственим грађанима само зато што су били другачије националне, етничке, верске и политичке/идеолошке припадности.

На подручју НДХ налазио се, по страдању, највећи концентрациони логор у Европи који није организовала нацистичка Немачка^[2] – логор Јасеновац, у који су довођени људи из свих крајева земље тада под влашћу те клерофашистичке државне творевине.

Након разградње Југославије – на чему су, у садејству са другим сецесионистичким снагама у земљи и уз подстицај и помоћ из иностранства увелико радиле политичке гарнитуре Хрватске – настаје нова, самостална и независна држава Хрватска. Под њеним окриљем, или пак то она сама чини, рехабилитују се високопозициониране личности у систему власти усташке државе, умањује се улога те државне творевине на страни нацистичко-фашистичке коалиције у Другом

1 У одређењу НДХ као типа државе мора се поћи од чињенице да је она основана с благословом и да је постојала под духовним покровитељством Римокатоличке цркве (надбискупи загребачки Алојзије Степинац и врхбосански Иван Шарић отворено су подржавали усташки режим, што се може видети и по писмима која су упућивали усташком поглавнику Анти Павелићу, као и по разним видовима њихових активности), па је већ по томе, а додатно и по снажној улози Римокатоличке цркве на њеном подручју, задобила карактер клерикалне државе. Надаље, пошто је у њеној организацији власти, у државном и уопште у друштвеном поретку успостављен нацистички концепт, она је била расистичка држава. Поред тога, функционисала је и као тоталитарна држава, заснована на великодржавном заједништву етничког капитала и државе. С обзиром на све то, она се налазила на размеђу између клерофашистичке и клеронацистичке државе.

2 Драган Цветковић, „Геостатистичка анализа људских губитака у концентрационом логору Јасеновац“, *Историја 20. века*, год. 37, 1/2019, стр. 100.

светском рату и умањује се трагични биланс жртава и страдања на подручју НДХ. Спроводи се процес ревизије историје. На тај начин – а конкретно и умањивањем броја жртава у систему логора Јасеновац – настоји се да се рехабилитује клеофашистичка НДХ.

ИНОСТРАНИ ИЗВОРИ О ЗЛОЧИНИМА НАД СРБИМА У НДХ

Страдање Срба у Другом светском рату на подручју НДХ, као и других етничких заједница и припадника других народа који су означени као „реметилачки фактор“ у систему усташке власти, било је таквих размера да су о њему с гнушањем према починиоцима писали тадашњи високи официри и чиновници немачког Трећег рајха и да се о томе извештавало и преко дипломатске поште.

Немачки дипломата, високо рангирани чиновник Трећег рајха, координатор војне и цивилне власти за Балкан Херман Нојбахер, у свом делу *Специјални задатак Балкан* (у оригиналу *Специјални задатак Југоисток 1940–1945*; Hermann Neubacher, *Sonderauftrag Südost 1940–1945*) пише да хрватски поход уништавања православних Срба „спада у најужаснија масовна убијања светске историје“.^[3]

Он овако сведочи о страдању Срба у Другом светском рату на подручју НДХ:

3 Никола Живковић (прир.), *Срби у мемоарима Хермана Нојбахера*, Јасен, Београд, 2007, стр. 85.

„Рецепт за православне, које је применио усташки вођа и поглавник, председник државе Хрватске Анте Павелић подсећа на верске ратове најкрвавијих примера: 'Једна трећина мора да постане католичка, једна трећина мора да напусти земљу, а једна трећина мора да умре!' Последња тачка програма била је и спроведена у дело. Када усташке вође причају да су заклали један милион православних Срба – укључујући и бебе, децу, жене и старце – то је онда, по мени, претеривање и самохвалисање. На основу извештаја који су стигли до мене, процењујем да број невиних, ненаоружаних, закланих Срба износи око 750.000.“^[4]

Нојбахер промишља о последицама које могу проистећи из таквих злочина, предочавајући слике страдања, па у својим мемоарима записује:

„За широке слојеве српског друштва идеја будућег заједничког живљења са 'хрватском браћом' – после ужасних, окрутних злочина, које је усташки режим извршио над стотинама хиљада православних Срба – није више изгледала остварљива и могућа. У правцу Србије кретала се непрегледна река српских избеглица, који су бежали из НДХ. Ти људи или су успели да се спасу у хрватској акцији масовних убијања или нису хтели да више чекају да и на њих дође ред за клање.“^[5]

Дакле, Нојбахер и овом приликом напомиње да су злочини учињени „над стотинама хиљада православних Срба“, и да је то била хрватска акција „масовних убијања“.

4 *Исјо*, стр. 13.

5 *Исјо*, стр. 22.

Заповедник Главног безбедносног уреда Трећег рајха у Берлину Рајнхард Хајдрих (Reinhard Heydrich), у свом *реферату* упућеном рајхсфиреру СС и шефу Гесџапоа Хајнриху Химлеру (Heinrich Himmler), почетком фебруара 1942. године, истиче да је главни узрок распламсавања деловања побуњеника на територији НДХ у зверствима и грозотама усташких јединица не само над одраслим Србима него и над старцима, женама и децом. Притом он *ише*:

„Број православаца које су Хрвати поклали и садистичким методама мучили до смрти мора до сада бити процењен на 300.000 људи.“^[6]

Тако, заповедник Службе безбедности у Берлину износи чврсту процену да је само за првих десет месеци рата на подручју НДХ мученички пострадао најмање 300.000 православних људи (Срба).

Док генерал-мајор СС Ернест Фика, две године касније, 16. марта 1944. извештава Хајнриха Химлера да су усташе у концентрационе логоре одвели 600.000–700.000 (политички) друкчије настрожених и заклали „на балкански начин“.^[7]

Специјални опуномоћеник немачког Рајха у НДХ генерал Едмунд Глез фон Хорстенау (Edmund Glaise von Horstenaу) не износи податке или процене о броју жртава, али ипак оставља извесна сведочења о злочинима које су над Србима чиниле хрватске усташе. Док је по завршетку рата (мај 1945),

6 Милан Кољанин, „Документа из Архива Војводине о злочинима Независне Државе Хрватске“, у: Милан Кољанин (прир.), *Усташка зверства: Зборник докумената (1941–1945)*, Архив Војводине, Епархија бачка, Архив Републике Српске, Нови Сад, 2020, стр. 28.

7 Милан Булајић, *‘Јасеновачки миш’ Фрање Туђмана*, Стручна књига, Београд, 1994, стр. 57.

заробљен, чекао суђење, а пре него што ће извршити самоубиство (20. јула 1946), Хорстенау пише неку врсту мемоара. Између осталог, подсећа на злочин почињен 13. октобра 1942. године у српским селима Црквени Бок, Стрмен и Ивањски Бок, пошто је већ сутрадан био тамо, видео измасакиране мештане и био сведок депортовања преживелих у Јасеновац. Осам дана касније (22. октобра) он одлази у Јасеновац ради ослобађања заробљених житеља три поменутог села. Тим поводом записује:

„После тога кренули смо у концентрациони логор који је био смештен у једној фабрици. Било је мало мушкараца, много жена и деце слабо одевене, којима је кревет био хладни камен. Голи костури. Затвореници су плакали, запомагали. Командант логора, дрипац, билмез. Када сам се касније видео са Павелићем, о команданту логора је говорио веома добро. Нисам га ни погледао. Усташкој пратњи сам казао: 'Кад човек ово види, он може само да пљуне... само да пљуне, да, моја господо!' И најстрашније: у једној просторији, дуж зида, на ретко набацаној слами, свакако тек одскора, због моје 'инспекције', лежало је око педесеторо голе деце, делом већ мртве, делом на издисају! Не треба заборавити да су творци концентрационих логора Британци, и то током Бурског рата. Но, ова места страве и ужаса у Хрватској, под Павелићем, кога смо ми довели на власт, врхунац су ужаса. Најгоре, међутим, јесте у Јасеновцу у који обичан смртник не сме ни да привири.“^[8]

8 Глез фон Хорстенау, *Између Хитлера и Павелића* (с немачког превео Никола Живковић), Нолит, Београд, 2007, стр. 157.

Касније, он пише да је Јасеновац „најстрашнији концентрациони логор у Хрватској“. И на то додаје:

„У Јасеновцу је убијено много хиљада грађана ослобођене хрватске државе.“^[9] За њега, нацистичког генерала, успостављена клерофашистичка НДХ је „ослобођена хрватска држава“! Ипак, он признаје да је у таквој држави убијено „много хиљада грађана“.

У наставку Глез фон Хорстенау записује:

„Већ у новембру 1941. ја сам захтевао да у концентрациони логор дође једна немачка комисија. Еуген Кватерник (челник Усташке надзорне службе, *џрим. ауџ.*) томе се опирао. Више недеља се борио против мог плана како би добио на времену. Ово време је употребио да поред стварног логора смрти изгради Потемкиново село. Из суседних села довео је људе који су добили задатак да глуме затворенике. Они су изгледали веома задовољно, а логор је био лепо изграђен, али је у њему било места за само 1.400 људи. Чак и наивном Кашеу (Siegfried Kasche, посланик и опуномоћени министар Трећег рајха у Загребу, *џрим. ауџ.*) цео извештај изгледао је необично и сумњиво. Стварни логор Јасеновац није никада видео ниједан Немац. У логор бисмо могли да уђемо само уз помоћ тенкова. Логор је био под командом нарочито дивљег и окрутног Лубурића (Вјекослав Макс Лубурић, хрватски усташки официр који се налазио на челу система концентрационих логора у НДХ, прим. аут.). Он је живео у емиграцији и био је пропали студент. Јасеновац

9 *Исџо*, стр. 527.

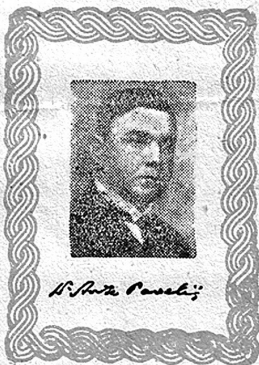
POSEBNO IZDANJE

HRVATSKI NAROD

ZAGREB, 10. TRAVNJA 1941.

CIJENA I DINAR

PROGLAŠENA JE NEZAVISNA HRVATSKA DRŽAVA

Zamjenik Poglavnika i vrhovni zapovjednik cjelokupne vojne sile **SLAVKO KVATERNIK** održao je preko radija govor u kome je upravo hrvatskom narodu riječi, koje znače **USKRS HRVATSKE DRŽAVE:**

HRVATSKI NARODE!

Boja providnost i volja našeg saveznika je mukotupna višestoljetna borba hrvatskog naroda i velika poštivnost našeg poglavnika dra Ante Pavelića, te ustajskog pokreta u zemlji i inozemstvu:

Određili su da danas pred dan uskrsnuća Bošnjeg Sina uskrsne i naša nezavisna Hrvatska Država.

Porivam sve Hrvate u kojem god mjestu oni bili, a naročito sve časnike, podčasnike i momčad cjelokupne oružane snage i javne slugumesti, da drže najviši red i da svi smjesta priljave zapovjedničke oružane snage u Zagrebu mjesto gdje se sada nalaze, te da cijela oružana snaga smjesta položi zakletvu vjernosti nezavisnoj Hrvatskoj i njenom Poglavniku.

Cjelokupna vlast i zapovjedničke cjelokupne oružane snage preuzeo sam danas kao opunomoćeni Poglavnik.

Bog i Hrvati! Za dom spremni!

Proglas novog načelnika Zagreba

ZAGREB, 10. travnja 1941. U ime Glavnog Ustajskog Oznaka preuzeo je Načelnikstvo Glodobnog i Kraljevskog glavnog grada Zagreba

gosp. Dr. **JOŠO ĐUMANDŽIĆ**,

ponesli ustajni bore. On je smesta preuzevši dužnost, izdao ovaj proglas za gradništvu glavnog grada Hrvatske Države;

Hrvatski gradništvu glavnog grada Kraljevine Društvo Hrvatske iz njegov grada Zagreba!

U ime Poglavlništva i Vrhovne vojskovođe naroda dra. Ante Pavelića, a u potporu sa savjetnikom vojskovođe vrhovnog Ustajskog Oznaka danas je blagovremeno i odgovorno svim oružanim snagama Hrvatske Države Slavko Kvaternik proglašio slobodnu Hrvatsku Državu sa cjelokupnom teritorijom i potpunoj teritoriji.

Tako se ispunila drevna želja cijelog hrvatskog Naroda a u prvom redu njegovog glavnog grada Zagreba.

Kao načelnik grada Zagreba izvikao vam ho, i imam da će vam stići ustajni od radosti.

Porivam vas, da u slavu svojeg kćera odite Vaša žude hrvatskim

zastavama i zastavama našeg vrhovnog ustajskog oznaka. Oni koji stolu pred ovim Zagrebu i svoja kćera » grad Zagreb.

Dobri četa od posebnim proglašenjem speta radi dočeka ovisne ruke a osim toga da se odazove tom pozivu i našeg saveznika dočeka osaka, tako zakletke obitrom sa dopunom čitve podstajalstva svoje je pobasno prema hrvatskom narodu.

Porivam sve građane sa svima red i mi, jer se da biti bježno u odanoj kćerosti.

Pr. zamjenika Poglavlništva nezavisne države načelnik dr. **JOŠO ĐUMANDŽIĆ**

Po ustajno upovjedništvo Hrvatskih oružanih snaga sve komandni sa željanizama pe svima ustaja Marković, bivši pomoćnik kćera » kćer Zagreb-Glavni kolodvor.

Upozorenjem građanstvo, da se poštu manifestaciju ustajnički rođeni kćer » grad Zagreb » i disciplinirano vrsti u svoje domove, jer će moćno biti potrebno, kako izvija ratnatelstvo redarstva, da se poštu i zadržati odite sa usaj.

PROGLAS DRA MAČKA

ZAGREB, 10. IV. Doselak ministri pješije proglosu g. Slavko Kvaternik danas je proglas putem radija i pred sjedašt HSS dr. V. Močak.

U ovom proglosu dr. Močak izjavljuje je, da je » izjavljuje danas g. Slavko Kvaternik proglosio nezavisnu Hrvatsku državu sa svojim historijskim granicama. Porivam sve političke HSS da se pokoravaju vlastitima. Učesno je potrebno sve političke predložiti i članovima koji su u službi, da ležaju i lakose suraduju sa novim vlastima.

Пособно издање листа Хрватски народ поводом проглашења Независне Државе Хрватске

је бранило око хиљаду усташа. Они, наводно, нису никоме били одговорни. Вршили су терор над целим крајем. Кретали су у своје нечувене крволочне 'акције', и то кад год им се прохтело."^[10]

Немачки генерал настоји да своју земљу дистанцира од злочина које су чиниле хрватске усташе, па каже да „стварни логор Јасеновац није никада видео ниједан Немац“, што звучи нестварно. И сам је, како је записао, у Јасеновцу био у октобру 1942. године. Осим тога, било је и ситуација да су немачки официри долазили да би међу заробљеницима одабирали физички способније мушкарце, које су депортовали у Концентрациони логор Земун (Сајмиште), а одатле на принудни рад у Немачку или у Норвешку.

О усташким злочинима у Јасеновцу сведочења има и у италијанској историографији. У историјској књизи, писаној на основу архивске грађе из Италије и са простора бивше Југославије, као и уз коришћење литературе на више језика, *Пуџ самосџана: Анџе Павелић и усџашки џероризам од фашизма до хладној раџа*, налази се сведочење Љубе Милоша, једног од команданата у Јасеновцу, да су у логор довођени људи са одлуком о слању у логор и људи без икакве писане одлуке.

„Они са писаном одлуком су одмах завођени у картотеку логора, они без одлуке нису ни забележени. Ових других је било далеко више и они су одмах убијани. Међу онима који су долазили са документом (пресуда о упућивању у логор) било је осуђених на различите временске казне, од шест месеци до три године (то су

10 *Исџо*.

били махом Хрвати). Они који би долазили са казном на три године у већини случајева су такође убијени.“^[11]

Ту је и сведочење Егона Бергера (Egon Berger), једно време, од децембра 1941, затвореног у овом логору:

„Радио сам у Јасеновцу као сарадник (сарадник је логораш који сарађује са усташама и обично организује друге логораше за рад, *прим. ауџ.*), отпочео сам у децембру 1941. и у то време, заједно са другим сарадницима, дневно сам спаљивао лешеве 200 до 300 жртава...“

Бергер наводи да су жртве, повезане металном жицом, убијане ударцем у теме. Усташе су некада терале рођаке и чланове породице да се међусобно убију пред јамом у коју би одмах упадали...^[12]

Усташке власти нису скривале своје геноцидне намере према Србима. О томе сведоче и бугарски извори из Другог светског рата. Неколико бугарских сведочења о таквим усташким намерама превео је на српски језик историчар др Петар Драгишић, научни саветник Института за новију историју у Београду.

У *Дневнику* бугарског ратног премијера Богдана Филова записано је признање усташког поглавника Анте Павелића о убиству 400.000 Срба у НДХ до пролећа 1942. године и план усташких власти да се побије још толико преосталих Срба.

11 Pino Adriano, Giorgio Cingolani, *La via dei conventi: Ante Pavelić e il terrorismo ustascia dal Fascismo alla Guerra Fredda*, Mursia, Milano, 2011, стр. 257.

12 *Исџо*, стр. 258.

Богдан Филов 22. априла 1942. године записује:

„По подне сам примио Дочу Христову^[13], који је такође био са нашим депутатима у Загребу [...] Према Христову, господар ситуације у Хрватској је суштински био маршал Кватерник. Довољно би било да удари шаком о сто и да сви крену за њим. Иначе је био веома веран Павелићу и подржавао је његов ауторитет. Поредак у држави се одржавао необичајеним усташким терором [...] Поглавник је признао да је, да би се обрачунало са Србима у Хрватској, морало бити убијено 400.000 људи. Остало је још толико, са којима ће се вероватно обрачунати на исти начин.“^[14]

Такво, масовно убијање Срба унапред је планирано. Стога усташки поглавник већ после само нешто више од годину дана рата излази с изјавом да је до тада убијено 400.000 Срба. О геноцидним намерама усташког режима у Загребу сведоче и дипломатска документа штампана у књизи *Бујарска и независна хрватска држава (1941–1944)* [Бљлария и независимата хърватска държава (1941–1944). Дипломатически документи, Софија 2004]. Међу овде штампаним документима је и Извештај бугарског амбасадора у Загребу Јордана Мечкарова министру спољних послова Бугарске Ивану Попову о оснивању и идејама усташког покрета и унутрашњој и спољној политици тадашње хрватске владе.

13 Народни посланик, а од 1943. године министар унутрашњих послова Бугарске.

14 <https://stellapolarebooks.com/2021/09/06/%d1%83%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%88%d0%b5-%d1%83-%d0%b1%d1%83%d0%b3%d0%b0%d1%80%d1%81%d0%ba%d0%b8%d0%bc-%d0%b4%d0%be%d0%ba%d1%83%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8%d0%bc%d0%b0-%d0%bf%d0%b5%d1%82%d0%b0%d1%80/> (приступљено: 21. 12. 2021).

Бугарски амбасадор 23. јула 1941. из Загреба извештава:

„Један од првих задатака новог режима је успостављање реда и консолидовање државе. Међутим, спољнополитички задаци државе су прилично ометали успоставу реда. У земљи се још увек осећа несигурност и изградња нове државе, колико год ишла брзим темпом, спутана је различитим и великим препрекама.

За највећу опасност сматра се постојање Срба и Јевреја у држави и према њима се предузимају радикалне мере. 'Уништавање српства', рекао ми је министар унутрашњих послова доктор Артуковић у једном разговору, 'сада је наш први задатак. Нећемо оставити никакво српско језгро у границама наше државе.' На моје питање, како ће поступати са том опасношћу, доктор Артуковић је одговорио: 'Врло лако: половину Срба ћемо пребацити у католичанство (Срби већ масовно подносе молбе за прелаз у католичанство, само ми нећемо дозволити да се ту провуче ниједан свештеник или учитељ). Један велики део ћемо иселити, односно послати у стару Србију, а остатак, најактивнији део, биће физички ликвидирани.'^[15]

Сутрадан, 24. јула 1941. године, у новом извештају Мачкаров пише Попову:

„После предаје акредитива имао сам неколико разговора са министрима такозване четворке (Анте Павелић, поглавник, Миле Будак, министар просвете, Славо Кватерник, министар војске, Артуковић, министар

унутрашњих послова), која управља Независном државом Хрватском. У свим сусретима и разговорима ова четворица су показала ванредну љубазност и пријатељска осећања према нашој држави и бугарском народу [...]

Као лајтмотив разговора увек се провлачила фраза: 'Бугари и Хрвати имају заједничког непријатеља – Србе и ка томе треба да буде усмерена наша политика. Без Хрвата и Бугара није могуће успоставити ред у овом делу Европе.'

Код нас ће српство, директно ми је рекао доктор Артуковић, министар унутрашњих послова [...] бити најрадикалније ликвидирано. У Загребу неће остати ниједан Србин, а у целој држави Срби ће бити сведени на незнатну мањину. Сваки српски покушај саботаже или отпора ће бити немилосрдно угушен.

У неколико наврата већ су вршени покољи Срба у Хрватској. По улицама Загреба често се појављују званична саопштења у којима се наводе имена осуђених и стрељаних 'саботера', најчешће Срба.

У борбама против Срба Хрвати посебно рачунају на Бошњаке – муслимане, којима су дате велике привилегије и који се сматрају првим грађанима државе. Они с поносом носе традиционални фес, а у војсци имају посебне јединице и играју улогу поглавничковог обезбеђења."^[16]

О настојањима Хрвата да користе и муслимане против Срба казује се и у извештају бугарског новинара В. Сеизова, дописника Хрватског дојавног уреда „Кроација“, о стању

у НДХ и партизанском покрету, послатог из Београда 14. априла 1944. године. У њему се, између осталог, каже:

„У НДХ су муслимани добили иста права као и католици. У неким стварима су имали и више привилегија. Хрватски заменик председника владе је муслиман, бивши шеф муслиманске партије Џафер Куленовић. Има и других министара муслимана, као и много високих чиновника. [...] Муслимани су стали на страну хрватске државе и учествовали у гушењу српског устанка. Распалио се стари религиозни фанатизам између муслимана и Срба и наступио је нечувени међусобни покољ, у којем су, према хрватском министру унутрашњих послова Младену Лорковићу, муслимани имали око 100.000, а Срби око 300.000 жртава. Тако се између Срба и муслимана створила дубока и непремостива провалија.“^[17]

Масовно страдање Срба није могло да остане непримећено, поготово код моћних обавештајних служби у свету. Тако, америчка обавештајна служба (OSS) дошла је до података да је од априла 1941. до августа 1942. године убијено више од 744.000 Срба. Израчунато је да су Немци убили 78.000 Срба, Италијани око 20.000, Мађари 30.000, Албанци 10.000, Бугари 6.000, а Хрвати остатак од 600.000.^[18]

Управо због таквог нецивилизованог (нечовечног) поступања у Хрватској, амерички председник Френклин Рузвелт, у разговору са британским министром иностраних

17 Исто.

18 Милорад Екмечић, „Срби у Другом светском рату“ (фељтон), *Вечерње новости*, Београд, 20. јул 2022, стр. 26.

послова Антонијем Идном, у марту 1943. године, изнеће мишљење

„да се Србија сама собом мора успоставити, а да се Хрвати морају ставити под старатељство“.

Рузвелт је, према мишљењу великог српског историчара Милорада Екмечића, имао у виду казну седам поражених држава у Америчком грађанском рату 1865, да се због незрелости морају ставити под старатељство, како би се приучили демократији. Његов конзул у Загребу, гледајући уличну руљу у априлу 1941. године како поздравља нацистичке тенкове са Sieg – Heil, рекао је да ће их једном због овога болети глава.^[19] У том разговору, и поред таквог односа Хрвата према Србима, британски министар Идн изјаснио се за обнову југословенске државе.^[20]

19 *Исто.*

20 *Исто.*

ИЗВЕШТАЈ ЗЕМАЉСКЕ КОМИСИЈЕ ХРВАТСКЕ ЗА УТВРЂИВАЊЕ ЗЛОЧИНА ОКУПАТОРА И ЊИХОВИХ ПОМАГАЧА

По завршетку Другог светског рата Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача прави реконструкцију ратних дешавања у логору Јасеновац. Нове, комунистичке власти Југославије, а самим тим и Хрватске, настоје да највећу одговорност за оснивање логора Јасеноваца и за спровођење злочина у њему пребаце на нацистичку Немачку. Тако, у закључку свог извештаја о злочинима у логору Јасеновац, предатог на увид јавности у Загребу 15. новембра 1945. године, Земаљска комисија Хрватске записује:

„Овако планско, окрутно мучење и убијање људи сигурно још историја није забиљежила. Усташки злочинци поступали су точно по узору својих њемачких господара, они су најсавјесније извршавали њихова наређења, а све у једином циљу, да се наши народи што више истријебе а њима створи што већи животни простор.“

И онда се за то даје овакво образложење:

„Потпуна зависност усташа о њемачком господару, само оснивање логора, упућивање у логор 'непоћудних',

најбруталније примјењивање хитлеровске расистичке и нацистичке теорије те конзеквентно тјерање у логоре и истрјебљивање свих расно и национално 'нечистих', исте методе мучења, убијања уз мале варијанте 'специјалитета' усташких свирепости, градње пећи и спаљивање жртава у пећима (Picillijeva рећ), све то упућује, да су и Јасеновац и злочини у њему били њемачки рецепт, њемачко хитлеровско наређење, а извршење дјело њихових слугу, усташа. Ради тога и сва одговорност за злочине у Јасеновцу пада подједнако на њихове њемачке наредбодавце и усташке извршиоце.“^[21]

Земаљска комисија није могла да утврди колико је тачно било жртава у логору Јасеновац. Она су свом извештају констатује:

„Усташе су на свом паничном бијегу из Јасеновца концем травња 1945. спалили или уништили сав материјал, који би могао пружити статистичке податке, да се утврди колико је заточеника страдало у Јасеновцу.

Тако су уништени сви регистри, именици, картотеке, књиге о економији, као и сви службени акти, који би нам, иако су се – према исказу свједока – водили нетачно, неуредно и несистематски, ипак могли пружити извјесне податке.

Није стога могуће да се одговори на питање, колико је жртава страдало у Јасеновцу. Има врло мало заточеника, који су били у логору неко вријеме и који

21 *Злочини у лојору Јасеновац*, фототипско издање (Загреб, 1946), Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, ЈУ Спомен-подручје Доња Градина, Бања Лука, 2013, стр. 83.

су пуштени на слободу, а нема их ни стотина, којима је успјело да се у задњи час пробију из логора.“^[22]

Комисија је, између осталог, навела и то да су у јасеновачки логор

„стизали многи транспорти мушкараца, жена и дјеце, које су усташе или увели у логор, и тамо их ноћу ликвидирали, или их побили негдје у околици Јасеновца, а да их уопће нису ни увели у логор“.

Затим се наводи у којим временским интервалима је био најмасовнији покољ:

„Најжешћи су усташки терор и клање били у год. 1941. и 1942. Цијела год. 1943. и половина 1944. протекла је у знаку релативног затишја, што значи да се масовни покољи над заточеницима нису вршили тако често и у толиком опсегу, као што су се вршили прије и после тога времена. Од рујна 1944. до травња 1945. долазе опет велики транспорти у Јасеновац и ликвидације се у ма-сама понављају.

Заточеници који су били у логору прве или четврте године наводе врло високе бројке жртава, док је по исказима оних, који су били заточени треће године усташког злочиначког терора у Јасеновцу, број жртава мањи.“^[23]

У извештају се предочава „неких педесетак масовних злочина“, које су усташе починиле у Јасеновцу, па се каже:

22 *Истио*, стр. 42.

23 *Истио*.

„Ако броју жртава које су страдале код тих покоља, прибројимо оне заточенике који су страдали појединачно, добит ћемо цифру од око 500.000–600.000.“^[24]

Потом се још једном напомиње:

„Како је истакнуто, никада се неће моћи утврдити тачан број жртава, које је прогутао Јасеновац, али на основу свих испитивања, која је провела Земаљска комисија, може се закључити, да горњи број одговара стварности.“^[25]

Дакле, Земаљска комисија Хрватске наглашава да, „на основу свих испитивања“, стоји иза установљене бројке од 500.000–600.000 жртава у Јасеновцу.

Тим поводом, након спроведених испитивања, записује и ово:

„Нити један злочинац није у историји поклао десетину једног народа, као што је то учинио Анте Павелић над својим властитим народом. Па ипак је тај злочинац имао дрскости да јавно изјави: 'Јасеновац није опоравилиште, али није ни мучилиште.'“^[26]

24 *Истио*.

25 *Истио*, стр. 43.

26 *Истио*.

ПРОЦЕНЕ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ВЛАСТИ И ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ИСТОРИЧАРА О БРОЈУ ЖРТВА

Убрзо по завршетку Другог светског рата југословенске власти излазе са подацима о људским жртвама у рату. Чине то да би истакле југословенски допринос победи над фашизмом и да би тако поткрепиле своје захтеве за надокнаду ратне штете. Поводом заседања у Москви међусавезничке комисије за ратну штету, у којој су били представници Совјетског Савеза (СССР), Сједињених Америчких Држава (САД) и Велике Британије, лист *Борба*, орган Комунистичке партије Југославије, 30. јуна 1945. године на насловној страни доноси текст „Југославија мора добити правичну накнаду за ратна пустошења“, у којем се, између осталог, каже:

„Према прикупљеним подацима, Југославија је у току овога рата изгубила 1.685.000 становника, од којих је 1.401.460 грађанских и 283.540 војних лица, са просечном старошћу од 22 године. Број услед рата онеспособљених лица износи 425.000, ратних заробљеника преко 170.000, интернираца 320.000, присилно одведених на рад 270.000 и присилно расељених 530.000.“^[27]

27 „Југославија мора добити правичну накнаду за ратна пустошења“, *Борба*, Београд, 30. јун 1945, стр. 1.

Касније су те бројке кориговане. Тако, Савезни одбор Савеза удружења бораца НОР Југославије, 1964. године, у једном писму влади Савезне Републике Немачке, наводи:

„Биланс политике истребљивања народа Југославије у току Другог светског рата је следећи: 1.706.000 убијених, од којих 303.000 погинулих и 425.000 рањених Југословена који су се борили у јединицама НОВ, 935.921 грађанин Југославије пао је као жртва нацистичког терора, преко 200.000 југословенских грађана одведених у нацистичке логоре, од којих се мали број вратио жив у земљу. Људски губици Југославије износе 34 одсто од укупних губитака уједињених народа у Другом светском рату, изузев СССР и Пољске. Разним видовима терора и нацистичких прогона било је подвргнуто 23 одсто становника Југославије.“^[28]

Уочава се овде идеолошки приступ чак и према жртвама рата. Наводе се само подаци погинулих и рањених „Југословена који су се борили у јединицама НОВ (Народноослободилачке војске)“, али не и оних који су припадали другом покрету, некој другој војсци или уопште никоме нису формално припадали. Притом, изнети подаци не показују ни јасну структуру цифре (1.706.000) која је дата за укупан број убијених држављана Југославије.

Презентоване бројке страдања у рату првенствено су биле окренуте ка спољњем свету. Окренутост ка унутрашњој јавности подразумевала би да се да структура укупног броја жртава у Југославији. То би подразумевало да се јасно каже где и

28 „СР Немачка нема никакву моралну легитимацију за било какве поступке против бивших бораца“, *Политика*, Београд, 12. март 1964, стр. 4.

од кога су све била страдања; колико је из којег народа и које националне мањине у Југославији било њихових припадника у служби окупатора или ко је све користио стање окупације за чињење злочина зарад остваривања (у таквим приликама) неких националних или других интереса. Изношењем образложених релевантних чињеница показало би се да су под окупацијом вођени и међунационални сукоби, а да је на подручју НДХ на делу био геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима... Показало би се и колико је у ком логору страдало људи; колико је у којој масовној гробници похрањено или у каквој природној јами на неприродан начин скончало недужних људи... С обзиром на то да је Јасеновац био највећи логор у окупираној и раздељеној Југославији за време Другог светског рата, да се масовност злочина и страдања у њему није могла прикрити ни прећутати, у послератном времену, у времену комунизма у Југославији, о њему се говорило више него о другим страстиштима. На тај начин злочини су локализовани углавном на подручје система концентрационих логора Јасеновац. Тиме је, у перцепцији јавности, релативизирана масовност злочина чињених на целом подручју НДХ.

А све то било је у функцији од комунистичких државних власти прокламоване политике „братства и јединства“ југословенских народа и народности (националних мањина).

Ипак, масовност злочина није се могла порећи. Тако, неприкосновени југословенски комунистички и државни лидер Јосип Броз Тито, на прослави 20. годишњице устанка народа Југославије, 1961. године у Титовом Ужицу, казује да су

„уштакски крвници“ за време рата „побили на стотине хиљада Срба и хрватских родољуба“.^[29]

29 „Говор председника Тита“, *Политика*, 5. јул 1961, стр. 1–6.

О „стотинама хиљада“ жртава у Јасеновцу говори и један од затвореника овог злогласног логора, Хрват по националности и римокатолик по вероисповести, лекар др Никола Николић; заробљен као противник усташке власти, који је у логору био до фебруара 1943, када је са још четворицом заробљеника размењен за Немце које су заробили партизани.^[30] Он у својој књизи личног сведочења *Јасеновачки лојор*, првобитно објављеној у издању Накладног завода Хрватске у Загребу, 1948. године, каже да на овај логор треба гледати као на „голему људску клаоницу“.^[31] Према његовом сведочењу, само скелом^[32] преко реке Саве из Јасеновца у Градину превезено је „на клање“ између 600.000 и 700.000 људи.^[33] У овом систему концентрационих логора, вели, главни циљ је био „масовно убијање људи“, при чему „само убијање треба да се по могућности што боље маскира“, па је у ту сврху „проведена 'организација' у 'радном логору' Јасеновац“.^[34]

Као највеће „крвнике и крвничке слуге“ наводи: фра Томислава Филиповића-Мајсторовића, званог Сотона (римокатолички свештеник), Љубу Милоша (усташки и домобрански официр, трећи по командном рангу у логору Јасеновац), Вјекослава Макса Лубурића (усташки официр, који је током већег дела Другог светског рата био на челу система концентрационих логора у НДХ), Ивицу Матковића (усташки потпуковник, администратор у логору Јасеновац од јануара 1942. до марта 1943; био је директан учесник планирања и егзекуција, „ужас-

30 Никола Николић, *Јасеновачки лојор*, Жагор, ННК Интернационал, Конрас, Београд, 2015, стр. 673.

31 *Исто*, стр. 475.

32 Обичан дрвени сплав, ширине око 6 m и дужине 16 m, привезан дебелом челичном жицом за бетонске постаменте на једној и на другој страни реке.

33 Никола Николић, *н. г.*, стр. 576.

34 *Исто*, стр. 61.

них масовних убистава“), „Вампира“ (Доминика Хинка) Пичилија (усташки пуковник, заповедник радне службе логора III Јасеновац; постао познат по изградњи Пичилијеве пећи, крематоријума који је постојао у оквиру концентрационог логора Јасеновац).^[35] То су само они најпознатији, које су следили многи други злочинци. Доктор Николић пише:

„За клање стотина и стотина тисућа људи било је потребно доводити стално нове кољаче и уводити их у најстрашније злочине. Многим злочинцима нисмо уопће могли запамтити имена, а можда их више нитко неће моћи ни знати.“^[36]

Преживели заробљеник Јасеновца, потоњи редовни професор Медицинског факултета у Сарајеву, сведочи:

„Сваке секунде, сваке десетине секунде јавне смртно рањено дијете, мајка, и она мајка што под срцем носи чедо своје. Сваке секунде врисне смртно рањен младић, старац. Сваке секунде прсну десетине лубања, сијевају сјекире, ножеви, брадве. Сваке секунде прскају мозгови стотина људи, дјеце, мајки, сваке секунде шикне крв из артерија, бризне из вена. Сваке секунде замиру рефлекси исколачених, избезумљених очију, сваке секунде шило смртог страха прободу стотине срдаца. Сваке секунде грцају се и гуше у крви стотине и стотине! Сваке секунде...“^[37]

35 *Истио*, стр. 475–536.

36 *Истио*, стр. 41.

37 *Истио*, стр. 275.

Доктор Николић сведочи и пише о неким од масовних страдања у систему логора Јасеновац, што само по себи разбија лажи оних који би број жртава у овој „големој људској клаоници“ да смање чак и испод броја убијених само у једном дану. За 29. колотовоз (август) 1942. године доктор Николић пише да је

„један од најгрознијих дана усташког терора“, јер је он „донио смрт тисућама заточеника“.^[38] Групе кољача посвађају се око тога ко је од њих већи мајстор у клању. Након жучне расправе, падне предлог да се такмиче у брзини клања. Договорено је да победник у том злоделу понесе име „кољачког цара“, који ће добити уз посебну вечеру: прасе, вино, а следећу му и други дарови: златан сат, сребрни сервис – све опљачкано од жртава. Одређено је да се тога дана (29. колотовоза 1942) скупи што више људи за клање из логора; „не мање од две-три хиљаде“.

Резултат је био следећи, како то доктор записује:

„Те је ноћи Перо Брзица, крижар, фрањевачки ученик са Широког Бријега, студент права, наткрилио све кољаче својом кољачком вјештином. Он је те ноћи заклао 1.360 људи.“^[39]

Пише и о томе како су усташе у току ноћи, око поноћи, са 6. на 7. септембар 1942. године, одвели све болеснике из „људоловке“ (две бараке од дрвета, без изолације – „болнице“, чији смисао одаје сам назив). Записује како су он и други затвореници чули њихове јауке, тупе ударце кундака по

38 *Истио*, стр. 371.

39 *Истио*, стр. 381.

њиховим леђима, а чули су и „њихове посљедње кораке у вјечност“.^[40] Наводи случај када је „у тили час“ ликвидирано „двije тисуће“,^[41] а онда и сведочење уплахиреног осматрача, који извештава друге, преостале затворенике:

„Убијају их на тисуће, а нитко од њих ништа не види.“^[42]

Описујући злодела фра Сотоне Филиповића, каже да је он крајем 1942. из Јасеновца отишао за команданта логора у Старој Градишки, и да је у Јабланцима преко Саве, на босанској страни, у року од осам дана заклао 12.000 људи.^[43] Ту је и сведочење о импровизованом усташком крематоријуму који је спаљивао преко ноћи 450–600 људи; доктор о њему пише:

„Ту сам пећ гледао пролазећи кроз губилиште – дуги тунел.“^[44] Између осталог, записује и да је само у Уштицама побијено више до 25.000 Цигана – жена, девојака, деце и мушкараца. А пошто се капацитет „кољачке машине“ у Уштицама показао као недовољан, у Градини се отвара „нова клаоница“...^[45]

Исписује и овакво сведочанство:

„Дана 28. августа 1942. Нијемци су, како смо видјели, из свог логора у Земуну дотјерали 5.000 Срба из околине

40 *Истио*, стр. 255.

41 *Истио*, стр. 265.

42 *Истио*, стр. 266.

43 *Истио*, стр. 487.

44 *Истио*, стр. 115.

45 *Истио*, стр. 349.

Козаре, у 79 вагона, затворивши их у дане највеће жеге без воде, да их предају усташама у Јасеновачки логор на ликвидацију. Од тих пет тисућа дошло је 70% мртвих, већ умрлих од жеге. Остатак полуживих људи натрпали су с мртвацима на кола и послали директно у Градину.^[46] И они су тамо „одмах побијени“.^[47]

Доктор Никола Николић констатује:

„Нијемци и усташе су ђаволски таленти у проналажењу паклених средстава за масовно убијање људи.“

Док се Немци за масовна убиства служе ватреним оружјем (увели су они и отровне плинове и крематоријуме), омиљено оружје и специјалитет хрватских усташа јесте – нож. Они су, каже, убиство из пушке и револвера сматрали „кукавичким убојством издалека, а убојство ножем јуначким начином“. И на то иронично додаје:

„Уморство дјетета ножем била је највећа храброст.“^[48]

Ипак, исказивање „храбрости“ на тај начин није био најдубљи порив хрватских усташа – тих људи злу одатих – то је било само једно од најчешће коришћених средстава и један од њима најсладостраснијих начина за остварење њиховог најважнијег циља – масовног убијања људи друге вере и друге нације, али и другачијег опредељења. Зато лекар који је био сведок њихових злодела записује:

46 *Истио*, стр. 476.

47 *Истио*, стр. 155.

48 *Истио*, стр. 97.

„Усташе су се највише служили ножем. Кад би им ножеви од пустог клања направили жуљеве на рукама, тада би мијењали средства.“^[49]

Средства којима су се усташе служиле за масовна убиства у Јасеновачком логору доктор Николић сврстава у више група: 1. ватрено оружје (револвер, карабин, митраљез, бомба); 2. хладно оружје (нож, секира, брадва); 3. тупотврди предмети (дрвени маљ, дрвена мотка и колац, гвоздена шипка, железни чекић, убиство мотиком, убиство ногама, убиство каишем и корбачем, уморство вешањем); 4. термичка средства убијања људи (спаљивање живих људи, паљење осетљивих делова тела, убијање људи хладноћом); 5. убијање отровним плинovima; 6. убијање људи гушењем; 7. уморства глађу; 8. изазивање болести насилном глађу; 9. уморства људи жеђу; 10. масовна убијања људи телесним исцрпљивањем; 11. убиство мрцварењем и физичким уништавањем у исто време великог броја затвореника тешким радовима на градњи насипа у мочвари; 12. убијање људи „бактериолошким методама“; 13. вештачко сејање и изазивање инфекције; 14. болести срца као последице уништавања претераним радом; 15. терористичка компонента као помоћно средство за масовно убијање.^[50]

Самим тим што су заробљени и што су се нашли у том стратишту, међу нељудима, где зло лице своје није скривало, људе је обузимао осећај страха. Предочавајући душевно стање заробљеника Јасеновачког логора, тај ментално снажни човек, који је успео да сачува здрав разум, доктор Никола Николић пише:

49 *Истио*.

50 *Истио*, стр. 97–206.

„Колико год је било грозота, опасности, колико год је било средстава и начина повређивања и уништавања, колико год је било лица која су то изводила, толико је било различитих осјећаја страха, и све те нијансе спајале су се у један сноп моћног порива ужаса и изазивале психонеуротична обољења, која су се углавном код већине слично манифестирала. Тај би се посебни тип психонеуроза могао назвати специфичним именом: јасеновачке хоророзе.“^[51]

У њих убраја, најпре, виталне (тоталне) хоророзе, којима тако назива све оне психонеурозе страха „настале од угрожавања акутног, пријеког звјерског уништавања живота личности“; а које су назване по објектима у логору где су заробљени људи мучени или по траумама које су затвореници доживљавали: хоророзе Градине (места где се, углавном ноћу, људи свирепо убијају, деца гуше, жене силују и убијају), хоророзе Звонаре (куле ужаса, шупе у којој су била смештена звона поскидана са православних црква, где се иживљавало над жртвама), хоророзе Људоловке (бараке, болнице II-Б), хоророзе Мучионице („истражног затвора“), хоророзе спаљивања живих људи, симптоми јасеновачке хоророзе (сама помисао на разне облике мучења изазивала је симптоме хоророзе код многих заробљеника), психозе пегавичара (тешко повређивање централног нервног система); а ту су и остала психичка обољења: шизофренија, психоза глади, канибалска психоза, маније и меланколије, „под ножем“ (кад се смрт очекује од ножа); доктор Николић сведочи:

„У Јасеновцу се свако јутро сви инстинктивно пипају за врат последије ужасних снова, нитко не вјерује да још

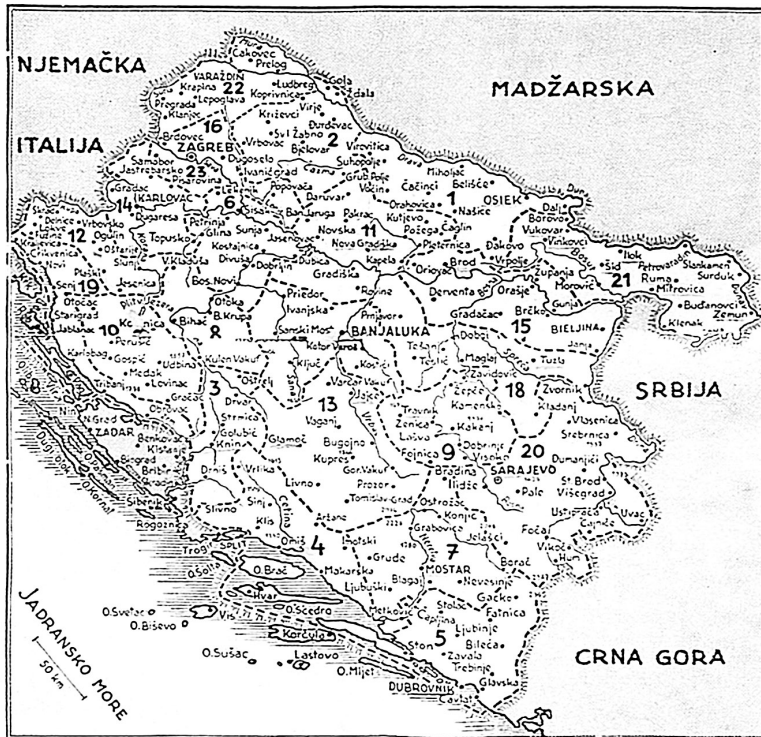
51 *Исџо*, стр. 211.

NOVA HRVATSKA

Novo na drzavu, a država ni na koga!

Zagreb, subota 10. travnja 1918.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

POVRŠINA Nezavisne Države Hrvatske iznosi 102.150 četvornih kilometara.

STANOVNIŠTVO iznosi preko 6.500.000.

SEVER: Površina obradivih zemlji u Slavoniji i Hrvatskoj iznosi 1.812.501 ha, što znači 29% površine ukupne površine.

BEIJEZIMNE REKE: Dužina najdužih potoka iznosi 2.509 km, a od toga 1.764 km neproizvodne količine, 1.190 km ukupne količine, a 300 km akumulirane.

NAJVIŠE PLANINE: iznosi 2.000 metara nadm. Miješ, visina 2.593; Apsis, 2.224; Vranica 2.187; Prvog 2.187; Trnava 2.060; Hribovica 2.067; Vran 2.031; Jodip 2.012; Vrhov 2.004.

VELIKE JEZE:

1. Plitvice, opština Plitvice	1.915	248
2. Brijuni, opština Brijuni	1.666	1.413
3. Dalmatinska, opština Makarska	1.918	2.749
4. Cetina, opština Cetina	1.124	2.574
5. Dobrača, opština Dobrača	1.802	2.261
6. Krpa, opština Ploče	2.537	2.181
7. Huma, opština Huma	2.679	2.182
8. Krkonoš, opština Krkonoš	2.483	2.011
9. Lika, opština Lika	1.193	1.820
10. Elba, opština Elba	1.874	2.252
11. Lika-Zapad, opština Nova Travnica	2.792	2.151
12. Metković, opština Metković	---	2.065
13. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	1.413
14. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	2.749
15. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	2.574
16. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	2.261
17. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	2.181
18. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	2.182
19. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	2.011
20. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	1.820
21. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	2.252
22. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	2.151
23. Dubrovnik, opština Dubrovnik	---	61

Административна подела
Независне Државе Хрватске, 1941.

није био заклан, јер се у грозном сну сваке ноћи смртно преврће, зноји и дозива продорним криковима у помоћ.“^[52]

Од завршетка Другог светског рата историчари и други истраживачи настоје да установе и процене колико људи је убијено и на друге начине уморено у Јасеновачком логору.

Енциклопедија Југославије, штампана у Загребу 1960. године, сумирајући установљене чињенице и верификована сазнања, доноси одредницу „Јасеновачки логор“, у којој се каже да је то

„концентрациони логор који су усташе основали у љето 1941, угледајући се на нацистичке логоре уништења (*Vernichtungslager*)“.

Предочава се да се он састојао од логора I, смештеног између села Јасеновац и Брочице, логора II, смештеног у близини Крапја, 15 km узводно од Јасеновца, и логора III, на поседу индустријалца Бачића у Јасеновцу.

Затим се износе установљене чињенице:

„У Јасеновачки логор одвођени су 1941–1945. антифашисти Срби и Хрвати, затим Јевреји и Цигани. Тек мали дио жртава спровођен је у логор из усташких тзв. жупских редарствених области с фиктивним одлукама о казни заточења у трајању од 6 мјесеци до 3 године. Највећи дио стизао је у разним транспортима које су сачињавали мушкарци, жене и дјеца похватани по селима или збеговима приликом операција разних

ушашких јединица. Већина таквих транспорта је одмах по доласку у логор упућивана на ликвидацију, а да нису нигдје завођена ни имена ни број људи који су се у транспорту налазили. Од мушкараца који су спровођени у логор из 'жупских редарствених области' здравији и снажнији су упућивани на рад у циглану, пилану, ланчару или на неко друго мијесто, а болесни и 'прекобројни' су одмах убијани. Усташе су, ради ликвидације, пребацивали у Јасеновачки логор већ од 1941. дио логораша из мањих логора, тако из Госпића, Копривнице и Хрушћице код Травника, а касније и осталих логора, нарочито Старе Градишке и Лепоглаве. У њему су убијани и заробљени партизани и борци НОВ-е. Како се у логору уништавало све што би могло служити као податак при утврђивању броја жртава, тачан број погинулих у Јасеновачком логору на може се утврдити, према процјени која се ослања на исказе преживјелих, сачуване документе и признања ухваћених ушашких злочинаца из Јасеновачког логора, број јасеновачких жртава премашује 700.000.

Логор у близини села Јасеновца био је ограђен бодљикавом жицом. Изван жице биле су подигнуте куле осматрачнице, снабђевене јаким рефлекторима, гдје су даноноћно стражарили усташе наоружани митраљезима. Ради прикривања карактера Јасеновачког логора, логора смрти, усташе су, као што су радили и нацисти, створили тзв. радну службу ушашке обране. Логораша су слати на тешке физичке радове – на земљаним насипима, у ланчари, пилани, економији и др. Радили су од зоре до мрака, кад су радови из разлога сигурности прекидани. Због страховито слабе или никакве исхране, епидемија, студени и злостављања, логораша су умирали масовно. Епидемије трбушног и

пјегавог тифуса, дизентерије и др. нису никако спречаване. Од стране Уреда III (тзв. усташке обране), под који су спадали сви логори у НДХ, било је одређивано колико треба да буде бројно стање Јасеновачког логора. Оно се кретало од 1.000 до 3.000 и зависило је од заповједника уреда који га је самовољно одређивао. Вишак логораша изнад одређеног бројног стања одводио се на ликвидацију.

Убиства логораша вршена су, осим у самом логору, на Градини, преко Саве наспрам логора, и у близини насеља Млаке, Јабланца и Уштица. Жртве су убијане ватреним оружјем, ножем, маљем, сјекиром, гвозденом полугом. У специјално саграђеним пећима за спаљивање лешева спаљивани су и живи људи. Ликвидације логораша вршене су и на тзв. гранику.“

Потом се напомиње:

„Кроз читаво вријеме постојања Јасеновачког логора усташе су пред јавношћу порицали да се у њему врше систематске ликвидације логораша. Цинички су тврдили да је Јасеновац логор ‘рада, реда и стеге’. Ради обмањивања јавности, до које су ипак допирале неке вјести о ужасима Јасеновачког логора, усташе су објављивале изјаве тобожњих комисија које су се о стању у логору изражавале позитивно.“

На крају се констатује и ово:

„Почетком 1945. усташе су почеле да руше логор и уклањају трагове злочина. Ископавани су масовни гробови, лешеве полијевани нафтом и спаљивани. Миниране су и све зграде. Кад су јединице Југословенске народне

армије ушле у Јасеновац, крајем априла 1945, на мјесту логора затекле су само згариште и рушевине.“^[53]

Три деценије касније, 1990. године, дакле у предвечерје новог рата (1991), Југословенски лексикографски завод у Загребу објављује ново издање *Енциклопедије Југославије*, где је донекле измењена одредница о Јасеновачком логору. О том логору се каже да је

„најзлогласнији концентрациони логор у усташкој НДХ, формиран по угледу на нацистичке логоре; масовно стратиште стотина тисућа Срба и десетина тисућа Жидова, Рома, Хрвата, Муслимана и других који су се противили усташкој власти“.

Наводи се:

„Од половине новембра 1941. до 23. IV 1945. логор Јасеновац био је највећи логор смрти. У њему се свакодневно налазило 3.000–4.000 логораша.“

Потом се образлаже:

„Поводећи се за расном теоријом и фашистичком идеологијом, усташе су у овај логор силом доводиле Србе, Жидове и Роме, постепено их физички уништавале и масовно убијале те тако проводиле геноцид над тим народима.“ Затим се казује: „Сви они којима је у специјалном картону писало да се упућују на присилан

53 *Enciklopedija Jugoslavije*, knjiga 4, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, MCMLX, стр. 467.

боравак од три године, били су углавном одмах или убрзо најсвирепије ликвидирани на Гранику. Међутим, и они који су распоређивани на радове убијани су или спаљивани у Пицилијевој пећи или су помрли од изнемоглости, заразних болести, зиме, жеге, жеђи или глади или су побијени у повременим масовним масакрима.“

У настојању да се предоче размере страдања, али и да се ставе до знања покушаји релативизације тих чињеница, у *Енциклопедији Југославије* се констатује:

„Точан број жртава још није утврђен, јер су документи углавном уништени. Картотека логораша два пута је уништавана (почетком 1943. и у априлу 1945). Међутим, да је и сачувана, било би тешко на основу ње и докумената установити број убијених, јер су усташе често ликвидирале масовно придошле логораше и не уводећи их у картотеку и документе логора. То се посебно односи на масовна транспортирања из Славоније и Срема те из подручја Козаре.“ Наводи се да је Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача констатовала да је број жртава у логору Јасеновац око 500.000–600.000, а да „у литератури се најчешће спомиње око 700.000, иако има и екстремних процјена: свођења броја уморених у Јасеновцу на око педесетак тисућа, или увећавања броја жртава у Јасеновцу на милијун, па и више и то искључиво Срба“.^[54]

54 *Енциклопедија Југославије*, књига 6, Југословенски лексикографски завод „Мироslав Крлежа“, Загреб, 1990, стр. 5.

Војна енциклопедија, штампана у време највеће моћи комунистичке Југославије (када су прикриване чињенице о „братоубилаштву“, а наметана идеологизована политика „братства и јединства“), доноси одредницу о Јасеновцу као концентрационом логору у НДХ који су „усташе основале у лето 1941. по угледу на нацистичке логоре уништења“. Образлаже се:

„Људи, жене и деца хватани су по селима или у збеговима за време усташких операција, и у масовним транспортима довођени у логор. Већина доведених одмах је ликвидирана, без евиденције. Болесни су, у сваком случају, одмах убијани.“ А онда се даје процена: „На основу докумената, изјава преживелих логораша и заробљених усташких злочинаца, цени се да је у Јасеновцу нашло смрт преко 600.000 људи, жена и деце. Да би прикрили трагове извршених злочина, усташе су почетком 1945. почели са рушењем логора, ископавањем лешева и спаљивањем.“^[55]

Југословенски историчари Антун Милетић и Владимир Дедијер, у свом извештају за Фрајбуршку групу атеиста, напомињу да није било могуће тачно утврдити колико је људи страдало у концентрационом логору Јасеновац и Стара Градишка, „јер је уништена картотека и друга документација која би могла пружити тачне податке о утврђивању броја убијених“, па и они указују:

„Ако се томе дода да су у концентрациони логор Јасеновац стизали и бројни вагони и транспорти које су усташе

55 *Војна енциклопедија*, друго издање, књига 4, Војно-издавачки завод, Београд, 1972, стр. 31.

или увеле у логор и тамо их ноћу ликвидирале, или их побиле на стратиштима логора Јасеновац и Стара Градишка, а да их уопште нису ни увели у логор и картотеку, број жртава је онда још теже утврдити.“

Они указују на то да се процене о броју страдалих у Јасеновцу и Старој Градишки крећу од 480.000 до 900.000, па и више од милион жртава. Притом, напомињу да се „у највише случајева“ процене броја убијених у логору Јасеновац крећу око 700.000, а у логору Стара Градишка око 80.000.

Позивају се ова двојица историчара и на изјаве оних који су чинили те страшне злочине и на саопштења усташких власти. По завршетку рата, на саслушању, један од команданата логора Јасеновац – Стара Градишка Мирослав Мајсторовић-Филиповић казује:

„По причању Макса Лубурића, који је вјероватно водио евиденцију о убијеним Србима, убијено је у НДХ кроз ове четири године око пола милијуна Срба...“

Љубо Милош наводи да је

„сигурно ликвидирано пар стотина хиљада људи...“

У фебруару 1942. (десет месеци по отпочињању рата) чланови усташке владе саопштавају немачком генералу у НДХ Едмунду Глезу да је живот у НДХ изгубило 200.000 Срба. На то немачки генерал Глез узвраћа речима да су процене о броју убијених Срба 300.000–700.000, али да он „бројку 300.000 сматра тачном“, док СС генерал Фике процењује 600.000–700.000 жртава. Командант немачких трупа на Југоистоку генерал-пуковник Александар Лер, у априлу 1943. године, спомиње број од 400.000 убијених Срба на територији НДХ.

Предочавајући све ове наводе, Милетић и Дедијер закључују:

„Према томе, број укупно убијених на територији тзв. НДХ, по разним изворима, може се засад ценити само на стотине хиљада. Концентрациони логор Јасеновац – Стара Градишка био је најстрашнији нацифашистички логор и стратиште у окупираној Југославији, а трећи у окупираној Европи. Један о малобројних преживелих логораша то је најбоље исказао следећим речима: ‘Када би се јасеновачки костури враћали теретним вагонима у живот да освете своју страшну смрт, испред нас би прошло петнаест тисућа вагона, у сваком по четрдесет костура, а то је 600.000 логораша.’^[56]

Српском духовном бићу није својствено да се свети. У историји има безброј примера који то потврђују. Српски патријарх Павле (1914–2009), 1991. године, на опелу осморици свештеномонаха и искушеника манастира Житомислић, које су хрватске усташе, 26. јуна 1941. године, после мучења, живе бацили у јаму Видоња, у Херцеговини, а чије су кости након пола века (по урушавању комунизма) извађене из јаме и достојно сахрањене, одржао је поучно слово пред костима ових невиних жртава, запитавши се, реторички: да ли се исплати злочином на злочин (на исти начин) одговорити? Рекао је тада патријарх Павле:

„Кад бисмо то питање упутили овој нашој браћи, чије кости леже ево пред нама, убеђен сам да би њихов од-

56 Владимир Дедијер, *Вајшкан и Јасеновац. Документи*, Рад, Београд, 1987, стр. 659.

говор био: 'Браћо, ако настане несрећа у којој другој изласка нема него само ово: или ћете ви убијати невинне људе и бацати их и мртве и живе у јаме, или ћете ви бити онамо бачени; или ћете вадити очи живима и низати их на ниску, или ће ваше очи бити извађене и нанизане на ниску, не варајте се, не премишљајте! Останите људи и по ту страшну цену, а нељуди ни по коју.' Ако већ мора да буде и избећи се не може, онда боље и мртав човек, него жив нечовек. Јер, пред Богом живим човек никад није мртав, а нечовек је мртав и док гази по овој земљи..."^[57]

Учесник рата из Хрватске, на партизанској страни, Шиме Бален, 1952. године у Загребу објављује књигу *Павелић*, у којој предочава усташку политику, истичући да је резултат те политике „више него страхан“: преко 800.000 убијених Срба, Хрвата, Јевреја и Рома, а то је више до 16% становништва које је до тада живело на подручју на којем је формирана Независна Држава Хрватска (на том подручју до почетка рата живело је мање од пет милиона становника).^[58]

Тај број жртва у НДХ изнет је још док је рат трајао: у јуну 1944. године, у издању *Вјесника* Јединствене народно-ослободилачке фронте Хрватске, објављена је књижица под насловом *Документи усташког терора. Концентрациони логори*, у којој је наведено да је у логорима НДХ уморено до 800.000 људи.^[59]

57 Јован Јањић, *Будимо људи: животи и мисли патријарха Павла*, НИД Компанија Новости а. д., Београд, 2016, стр. 346

58 Šime Balen, *Pavelić*, Zagreb, 1952, стр. 7.

59 Vladimir Geiger, „Brojdbeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac, 1941. – 1945. (procjene, izračuni, popisi)“, ČSP, br. 2, Zagreb, 2013, стр. 212.

У историографској литератури најприсутнији податак, процена броја жртава, јесте да је у Јасеновцу убијено око 700.000 људи.

Таква процена прихвата се и у свету, од оних који на жртве не гледају кроз какву интересну диоптрију. Тако, на комеморацији у Меморијалном центру Градина 2012. године представник Јеврејске општине Бања Лука Јакоб Данон казује: „[...] све међународне комисије свјетског гласа су дословно рекле да је у највећем комплексу логора смрти Јасеновац побијено преко 700.000 људи, жена и дјеце, махом Срба, Јевреја, Рома и неистомишљеника.“^[60]

60 *Исџо*, 233.

ИДЕОЛОШКИ ПРИСТУП ПОПISУ ЖРТАВА РАТА

Иако су државне власти дале процену људских губитака Југославије у Другом светском рату, Савез удружења бораца Народноослободилачког рата (СУБНОР) 1949. године креће у припреме за попис жртава претходног рата. Ангажоване су све структуре ове организације, од Савезног одбора до месних одбора. Штампан је формулар за прикупљање података о страдалим држављанима Југославије у Другом светском рату. Одборима и пописним комисијама давана су јасна упутства како да попуњавају те обрасце. Тако, у распису који Земаљски одбор Савеза бораца НОР-а Босне и Херцеговине упућује обласним, среским и градским одборима објашњава се кога све треба пописати:

„За попис долазе у обзир сви – погинули у борби, убијени од окупатора и домаћих издајника, умрли услијед добивених рана, мучења, батинања и гладовања или на који други начин настрадали или нестали без трага у заробљеничким и концентрационим логорима, у изгнанству, на присилном раду, у збјеговима и сл. – грађани (одрасли и дјеца, мушкарци и жене) у току Другог свјетског рата, тј. [од] 6. априла 1941. год. до 10. маја 1945. год., који су до рата живјели на територији ФНРЈ

или се родили или дошли у земљу послје 6. априла 1941. год.“^[61]

Попис, у организацији СУБНОР-а, одржан је почетком 1950. године.^[62]

Према упутству Главног одбора СУБНОР-а Југославије, које је пренела штампа, жртвама рата сматрани су сви грађани који су изгубили живот „услед ратних узрока и околности“, уз битну напомену: уколико нису били „на страни окупатора или домаћих издајника“.^[63] Затим се, рецимо, у листу *Борба* каже:

„Значи, у овој акцији прикупиће се подаци о свим лицима која су погинула борећи се у партизанским одредима и јединицама наше Армије против окупатора и његових слугу, о лицима која су пала у борби у непријатељској позадини, умрла у заробљеничким логорима или изгубила животе као жртве терора и одмазде окупатора и домаћих издајника. У спискове ће се такође унети и неборачко становништво (жене, деца, старци) које је за време рата погинуло или умрло у концентрационим логорима или на принудном раду. [...] Изузетно ће се прикупити подаци и о оним лицима која су погинула после 10. маја 1945. године од заосталих четничких банди, усташа итд.“^[64]

61 Земаљски одбор Савеза бораца НОР-а Босне и Херцеговине, пов. број 10/49, Сарајево, 28. новембар 1949. год. – АЈ, фонд бр. 297, фасц. бр. 25

62 Није одржан у исто време у свим републикама и покрајинама. Видети: *Политика*, Београд, 26. јануар 1950, стр. 3; *Борба*, Београд, 19. јануар 1950, стр. 2.

63 *Борба*, 19. јануар 1950, стр. 2.

64 *Истио*.

Као што се види из овог упутства, идеолошки приступ постојао је и у попису жртава. Жртвама рата нису сматрани страдали „на страни окупатора или домаћих издајника“ или који су тако сврстани. За борце се признају само они који су се борили у партизанској војсци.

Резултати овога пописа никада нису објављени.

НЕПОТПУН ДРЖАВНИ ПОПИС ЖРТАВА РАТА 1941–1945. ГОДИНЕ

Дванаест година касније, 1962. године, Државни секретаријат за спољне послове и Савезни секретаријат за финансије подносе Савезном извршном већу (југословенској влади) образложење о потреби обезбеђења документације о жртвама нацистичких прогона ради подношења одштетног захтева Савезној Републици Немачкој. И сама политичка јавност била је заинтересована да се створи историјска документација и обраде статистички подаци о жртвама фашизма и о погинулима у Народноослободилачкој борби за целу земљу, на јединственим методолошким основама.^[65]

Савезно извршно веће (СИВ) 10. јуна 1964. донело је одлуку да се изврши попис жртава рата. Према истој одлуци одређено је да попис организују и изведу пописне комисије. Сходно томе, 17. јуна 1964. формирана је Савезна пописна комисија. Организација пописа поверена је републичким комисијама, а обрада података Савезном заводу за статистику.

65 „Савезна комисија за попис жртава рата 1941–1945: Извештај о извршеном попису жртава рата 1941–1945“, у: *Жртве рата 1941–1945: Попис из 1964. године*, Савезни завод за статистику, Београд, 1966.

Предвиђено је да се попис жртава рата обави на целој територији Југославије у новембру 1964. године.

Према датим методолошким поставкама, пописом је требало обухватити сваког држављанина Југославије који је у периоду од 6. априла 1941. (почетак рата) до 15. маја 1945. године (крај рата), као жртва фашистичког терора, односно као жртва рата:

- интерниран, затваран, депортован, одведен на приси-лан рад или заробљен, без обзира на то да ли је убијен, погинуо, умро, нестао или преживео терор;
- погинуо као припадник југословенске војске у времену од 6. априла до 7. јула 1941;
- погинуо као припадник НОВ и ПОЈ или савезничких војних формација до 15. маја 1945. или умро до 15. маја 1946. од последица рањавања, повреда или болести задобијених у рату;
- погинуо као цивилно лице приликом бомбардовања у времену од 6. априла 1941. до 15. маја 1945;
- убијен као цивилно лице под ударом директног терора непријатеља (окупатора) и његових сарадника у времену од 6. априла 1941. до 15. маја 1945.^[66]

И овде, из такве поставке, уочава се идеолошки приступ попису жртава рата. Од бораца „као жртве фашистичког терора, односно као жртве рата“ третирају се (и пописују) само припадници партизанских јединица (НОВ и ПОЈ) и савезничких (страних) војних формација; док се припадницима (бивше) југословенске војске такав статус даје само ако су погинули у прва три месеца рата, од 6. априла до 7. јула, до дана који су послератне комунистичке власти означиле као Дан устанка у

66 *Жртве рата 1941–1945. (Резултати пописа)*, Савезни завод за статистику, Београд, август 1966, стр. 5.

Србији, односно почетка устанка у Југославији (иако тог дана у Белој Цркви код Крупња није нападнут окупатор, него је пуцано у припаднике дотадашње државне власти те, самим тим, то није био почетак устанка, већ почетак револуције!). Припадници Југословенске војске у отаџбини (четници), иако су припадали антифашистичкој формацији, погинули или на други начин страдали после 7. јула 1941. године нису третирали „као жртве фашистичког терора, односно као жртве рата“, па, сходно датом упутству, није ни тражен њихов попис. Није захтеван ни попис припадника овог покрета који су страдали у борбама са партизанима. Такође, није захтеван ни попис убијених припадника других војних формација у Југославији.

Према таквој поставци, извесно је да тадашње комунистичке власти „као жртве рата“ нису третирали ни оне који су погинули од партизана, па самим тим није било предвиђено ни да они буду пописани.

За обављање пописа ангажовано је више од 30.000 људи, од којих је било око 25.000 пописивача.^[67]

Након обраде пописног материјала, Савезни завод за статистику, у августу 1966. године, у посебној публикацији (с назнаком „За интерну употребу“), исписује резултате пописа жртава рата 1941–1945. године. Уз изнете податке дају се „објашњења и напомене“, за које се у предговору наглашава да их „треба имати у виду“.^[68]

У једној од напомена се каже:

„Проверавања после извршеног пописа показала су да је у неким већим градским насељима дошло до пропуста.

На основу првих резултата Савезна комисија оценила

67 *Истио*.

68 *Истио*, стр. 3.

је да попис није на свим подручјима дао очекиване резултате, те је било закључено да акцију употпуњавања обухвата пописа треба продужити све до краја априла 1965. односно до почетка обраде. Укупан ефекат свих проверавања и допунских акција минимално је изменио прве резултате.“

Пописом је обухваћено укупно 1.007.172 жртава рата, од којих 597.323 смртно страдалих и 509.849 преживелих.

Оцењујући колико је попис обухватио жртава које су изгубиле живот, Савезна пописна комисија користила је расположиве податке о људским губицима Југославије у току Другог светског рата, а за ту сврху у Савезном заводу за статистику изграђена је и нова процена ратних губитака.

Савезна комисија потом напомиње:

„Према подацима Репарационе комисије при Влади ФНРЈ, Југославија је дала 1.700.000 људских жртава. Очигледно је да су подаци Репарационе комисије и резултати пописа жртава рата 1941–1945. године неупоредиви. Подаци Репарационе комисије су збирни за све категорије жртава и за целу Југославију, те је немогуће конкретније поређење појединих цифара. Са сигурношћу се може тврдити да пописом нису регистроване све жртве рата. Међутим, не може се тачно утврдити колике су разлике између реалних цифара и резултата пописа жртава рата.“^[69]

Након званичне процене Репарационе комисије, објављено је још неколико процена о ратним жртвама у Југосла-

69 *Исио*, стр. 6.

вији. Све те процене међусобно су се разликовале због унеколико различитих претпоставки, иако су у основи обрачуна примењени приближно исти методи.^[70]

Процена броја жртава рата рађена је на основу процењеног броја становника по полу и старости за 1948. годину, који је израчунат на основу расположивих података о броју становника из пописа 1931. и 1948. године и података о наталитету и морталитету у том раздобљу, под претпоставком да није било рата.

Процена је извршена у Савезном заводу за статистику уз стручну сарадњу др Душана Брезника, управника Центра за демографска истраживања.^[71]

Разлика између процењеног броја и броја добијеног пописом 1948. године износи 2.067.135. На основу пописа становништва 1931. и 1948. године, 1953. и 1961. године, процењено је да је у току рата и непосредно после њега, из Југославије емигрирало 500.000 Немаца и око 100.000 Југословена и Италијана. Када се од 2.067.135 одузме 600.000 емиграната, добија се губитак од 1.467.000 људи. Овај податак укључује непосредне ратне губитке и повећану смртност због тежих ратних услова (глад, патње у збеговима, болести). Притом, у извештају Савезног завода за статистику се напомиње да

„удео сваких од ових двају група не може се израчунати егзактним путем, већ је могуће једино за грубу анализу поћи од одређених претпоставки“.^[72]

70 *Истио*.

71 *Истио*, стр. 7.

72 *Истио*.

Затим се у извештају Савезног завода за статистику констатује да је тешко оценити колико је лица помрло у збеговима, колико од глади и зараза, али да се може претпоставити да су се те цифре износиле 300.000–350.000. Даље се каже:

„Нема података колико је квислинга погинуло у борбама против НОВ и КОЈ. Објављена је процена палих војника у свим непријатељским снагама заједно. Она броји 450 хиљада. Може се претпоставити да је од тога било најмање око 50 хиљада погинулих квислинга. Ако се узме у обзир да су од нацистичких прогона масовно страдали Јевреји и Цигани, за које често у попису није имао ко дати податке, а нарочито за Цигане, може се претпоставити да је у попису остало необухваћено око 40 хиљада Јевреја и Цигана који су страдали као жртве рата.“^[73]

Када се све то узме у обзир, процењује се да је пописом требало обухватити 1.016.000 до 1.066.000 страдалих, а да је од тога обухваћено само 56–59% жртава рата. Зато је Савезна пописна комисија оценила да је „попис непотпун и да нема потребан ниво квалитета“.^[74]

Пошто је попис жртава рата чињен првенствено ради наплате ратне штете од Немачке, а исход је био далеко од очекиваног, односно од истицане бројке од 1.706.000 страдалих у рату, одлучено је да се стави забрана на његово коришћење и да се сав материјал преда Архиву Југославије на чување. Забрана је трајала готово 30 година, до 1992. године. С протоком времена смањивана је могућност утврђивања правог броја

73 *Истио.*

74 *Жртве рата 1941–1945: Попис из 1964. године*, Савезни завод за статистику, Београд, 1992.

страдалих због биолошког нестанка сведока, а тиме је и знатно отежана покренута ревизија пописа.^[75]

У марту 1992. године СИБ, узимајући у обзир релевантне вредности пописног материјала (без обзира на то што је он непотпун и што није потребног нивоа квалитета), донео је одлуку о престанку забране и наложио да материјал уреди и обради Савезни завод за статистику. То је учињено већ у марту и априлу 1992. године. Обухваћени су подаци о погинулим, убијеним, умрлим и несталим жртвама које се у попису појављују, односно за које постоји пописни материјал. Тако је формиран и компјутерски подржан регистар жртава рата према попису.^[76]

Попис жртава рата 1964, иако „непотпун“ и „нема потребан ниво квалитета“, послужио је, уз остале доступне изворе, да Спомен-подручје Јасеновац крене у поименични попис страдалих у систему логора Јасеновац 1941–1945, према месту рођења жртве, односно према управној и територијалној подели СФРЈ на општине и градове из 1964. године^[77]. Ова установа је 2007. године објавила *Поименични попис жртвава концентрацијског логора Јасеновац 1941–1945*. са до тада идентификоване 72.193 жртве.

Та бројка потом ће се константно допуњавати сазнатим и утврђеним именима жртава убијених у току Другог светског рата у систему логора Јасеновац.

Податке са пописа из 1964. године узеће као основу за своју базу података о жртвама Другог светског рата у Југосла-

75 Драган Цветковић, „Геостатистичка анализа људских губитака у концентрационом логору Јасеновац“, *Историја 20. века*, год. 37, 1/2019, стр. 95.

76 *Жртве рата 1941–1945: Попис из 1964. године*, Савезни завод за статистику, Београд, 1992.

77 *Поименични попис жртвава концентрацијског логора Јасеновац 1941–1945*, 1. издање, Спомен-подручје Јасеновац, Јасеновац, 2007, стр. 8.

вији и српски Музеј жртава геноцида у Београду. Овај музеј, такође, сваким својим новим документованим сазнањима допуњава поименични списак жртава рата 1941–1945. године. Музеј је 17. децембра 2021. у својој бази имао податке за 89.116 страдалих у Јасеновцу. Притом, међу страдалима са територије НДХ имао је и 4.070 особа код којих је наведено да су страдали у непознатом логору. Музејски саветник у овом музеју др Драган Цветковић каже: „С обзиром на то да према расположивим подацима за оне којима знамо логор страдања, Јасеновцу припада две трећине жртава, велика је вероватноћа да је и велики део ових особа изгубио живот у њему. Но, то је проблем који треба да решимо током процеса ревизије пописа, са проналажењем нових валидних информација о њима.“^[78]

Проблем је злоупотреба резултата пописа из 1964. године, тј. то што се исказани резултати пописа, иако их је и сам спроводилац и обрађивач назначио као „непотпун и да нема потребан ниво квалитета“, третирају као коначни резултати, а они то ни изблиза нису, што се види и по поименично пописаним жртвама у међувремену.

78 Пише у допису овом аутору музејски саветник др Драган Цветковић.

ТУЋМАНОВА РЕВИЗИЈА ИСТОРИЈЕ

Још док је на снази била забрана коришћења резултата пописа из 1964. године, до њих долази хрватски генерал-мајор др Фрањо Туђман, у то време директор Института за историју радничког покрета, који је сам основао 1961. године у Загребу, а иза којег је формално стајао Централни комитет Савеза комуниста Хрватске. Он ове резултате настоји да искористи за обрачун са „јасеновачким митом“, како сам означава до тада утврђено и презентовано чињенично стање о злогласном логору. Туђман ће касније образлагати да је хтео да изведе „начистац проблем јасеновачких жртава“, али за то – жали се – није добио потпору у тадашњем политичком руководству Хрватске. Према њему, „претежити разлози“ за то били су „у тадањим политичким и међунационалним одношајима“. Потом, у прилог томе, даје и овакво тумачење:

„Било је таквих којима је јасеновачки мит требао за држање на узди хрватства, а и оних којима је та легенда о његовој повијесној кривњи служила не само за подјаривање српства против хрватства опћенито него и против неимара федеративне и социјалистичке Југославије. Но, допуштање па чак и подгријавање мита Јасеновца објективно је имало, у оквиру и изван таквих прорачу-

на, још и додатну сврху. Призивањем јасеновачког ужаса бирократско-догматске снаге привољавале су српство (нарочито у Хрватској) на сурадњу, чинећи га практично својим ослонцем, јер: што би било кад не би било овакве политике, не допуштајући истодобно хрватству да се усправи дометањем чак и све нових утега о повијесној кривњи. Дакако већина судионика, у свим тим више или мање прикривеним струјањима, није била свјесна ни накана ни посљедица.“[79]

Настојање да умањи размере злочина НДХ, а самим тим и број жртава у систему логора Јасеновац, Туђман посебно демонстрира у својој књизи *Беспућа њовијесне збилности*, објављеној 1989. у Загребу, у издању Накладног завода Матиче хрватске. У том свом делу, управо из предочених намера, он често цинично употребљава синтагму „јасеновачки мит“. У настојању да, колико год је могуће, умањи најчешће помињану цифру процењеног броја жртава у Јасеновцу, најпре настоји да умањи изнету бројку о укупним људским губицима у Југославији за време Другог светског рата. Тим поводом пише:

„Прихваћање и одржавање јасеновачког мита на његовој тобоже објективној разини (од око 700.000) било је за ширу јавност могуће у оквиру службено утврђене и непрестано понављане истине да су укупни изравни ратни губици у Југославији износили – чак и више од – 1.700.000 људских жртава.

Та бројка је истинита али само у смислу укупних демографских губитака, под којима се подразумијева

79 Franjo Tuđman, *Bespuća povijesne zbiljnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989, стр. 328.

смањење броја становништва због свих ратних посљедица. Значи укључује, осим непосредних ратних жртава, и губитак у пучанству због мање рођених и веће природне смртности, те због избјеглих или протјераних из земље.

Бројка од милијун и седамсто тисућа жртава постала је сакросанктна; у њену светост и неповредивост није се смјело уопће посумњати. Она је изношена у службеним документима владе СФРЈ на међународним конференцијама, као поткрепа захтјевима за репарацијама, и уопће у свијету ради успоредбе прилога Југославије у побједи савезничке коалиције, а и примјера њеног антифашистичког, партизанског покрета спрам других земаља. А у земљи та је бројка укоријењена у јавно мнијење као доказ величине НОБ-е и цијене социјалистичке револуције, непрестаним понављањем на највишим државним и политичким скуповима, у публицистици и у школским уџбеницима, па и у научно-енциклопедијским издањима.^[80]

Туђман концентрациони логор Јасеновац представља као – радни логор. Притом не даје објашњење, ако је радни логор, зашто су у њега довођени и немоћни за рад: жене, стари и деца. Пише он:

„Промицатељи јасеновачког мита, од самога почетка до данас, устрају на томе да је јасеновачки логор био организиран с изричитом сврхом ликвидације свих заточеника, те да су се у њему свакодневно вршили покољи на стотине па и тисуће Срба, Жидова, Цигана и комуниста.

80 Накладни завод Матице хрватске, Загреб, 1989, стр. 327.

А истина је да је логор био организиран као 'радни логор' с мноштвом пољодјелских и творничко-обртничких радних јединица.“

Није могуће порећи да је народ скупљан и довођен у логор; но, он и то релативизује, дајући овакво објашњење:

„У логор су појединачно а понајвише у мањим скупинама од по неколико десетака или стотина допремане тисуће, па и десеци тисућа несретних људи, али и отпуштане, и отпремане у логоре и на рад у Њемачку. Заточеници су за све вријеме били исцрпљивани и мрцварени под невјеројатно тешким и нехигијенским увјетима на раду, а при том су били мучени и убијани за најмањи непослух појединачно – особито изнемогли и стари, а повремено, обично под изликом одмазде за погинуле усташе или за покушај бијега, били су звјерски убијани и у мањим или већим скупинама (на десетке па и стотине људи).“

Затим, с тако сложеном причом, закључује:

„На тај начин у јасеновачком логору стварно је страдало неколико (вјеројатно 3-4) десетака тисућа заточеника. Понајвише Цигана, па Жидова и Срба а и Хрвата.“^[81]

Дакле, према Туђману, у Јасеновцу је, како каже, „вјеројатно“, страдало „само“ – тридесет до четрдесет хиљада људи!

Он износи такву процену иако су и оним непотпуним државним пописом поименично именоване 49.874 жртве.

81 *Исио*, стр. 316.

HRVATSKI NAROD

GLASILO HRVATSKOG USTAŠKOG POKRETA

GOD. III. — BROJ 78.

ZAGREB, ČETVRTAK 1. SVIBNJA 1941.

IZLAZI DNEVNO

KRV I ČAST HRVATSKOG NARODA zaštićeni posebnim odredbama

POGLAVNIK JE PROPISAO I PROGLASIO ZAKONSKU ODREDBU O RASNOJ PRIPADNOSTI I ZAKONSKU ODREDBU O ZAŠTITI ARIJSKE KRVI I ČASTI HRVATSKOG NARODA

Na prijedlog ministra unutarnjih poslova propisane i proglašene

ZAKONSKU ODREDBU O RASNOJ PRIPADNOSTI

Artički ovaj paragraf je smisla, bez početa od predmeta, koji se pripadnici narodne rase...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...

U slučaju da članstvo u jednoj od rasnih skupina, osim ako se postigne druga...
1. Ova odredba...
2. Ova odredba...
3. Ova odredba...
4. Ova odredba...
5. Ova odredba...
6. Ova odredba...
7. Ova odredba...
8. Ova odredba...
9. Ova odredba...
10. Ova odredba...

Ministar za unutarnje poslove...
1. Ova odredba...
2. Ova odredba...
3. Ova odredba...
4. Ova odredba...
5. Ova odredba...

ZAKONSKA ODREDBA O PLAĆANJU PRIJENOSNE PRISTOJBE

Na prijedlog ministra unutarnjih poslova propisane i proglašene
ZAKONSKU ODREDBU O PLAĆANJU PRIJENOSNE PRISTOJBE
1. Prijenosna i druga pristojba...
2. Ova odredba...
3. Ova odredba...
4. Ova odredba...
5. Ova odredba...

Ministar za unutarnje poslove...
1. Ova odredba...
2. Ova odredba...
3. Ova odredba...
4. Ova odredba...
5. Ova odredba...

Ministar za unutarnje poslove...
1. Ova odredba...
2. Ova odredba...
3. Ova odredba...
4. Ova odredba...
5. Ova odredba...

Ministar za unutarnje poslove...
1. Ova odredba...
2. Ova odredba...
3. Ova odredba...
4. Ova odredba...
5. Ova odredba...

Ministar za unutarnje poslove...
1. Ova odredba...
2. Ova odredba...
3. Ova odredba...
4. Ova odredba...
5. Ova odredba...

NDH donosi zakonske odredbe o rasnoj pripadnosti, o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda...

Непотпуни и неадекватно урађени попис жртава рата 1964. године и књига Фрање Туђман као да су дали подстрек за ревизију историје Другог светског рата на подручју Југославије. Исте те године када су објављена *Бесџућа џовијесне збиљности*, у Јасеновцу, од 25. до 27. октобра 1989, одржан је научни скуп „Јасеновац '89“. Организатори су настојали да и симболично „рехабилитују“ клерофашистичку НДХ – учесницима скупа делили су беџ са уцртаним латиничним словом U (усташе) у споменик (камени цвет) у Јасеновцу^[82]. Један о учесника научног скупа Љубо Бобан, члан Југословенске академије знаности и уметности у Загребу, рекао је да је кроз изнету бројку о 49.874 жртава усташког логора Јасеновац дат „знанствени“ одговор. Такав је био и став тадашњег хрватског кардинала Фрање Кухарића.^[83]

Оно што је радио као научник, Фрањо Туђман капитализовао је као политичар. По урушавању комунизма, он је постао предводник најјаче странке у Хрватској – Хрватске демократске заједнице (ХДЗ) – а онда и први председник самосталне Хрватске. На Првом опћем сабору ХДЗ, 24. и 25. фебруара 1990, у уводном говору Туђман казује да „НДХ није била само пука ‘квислиншка творба’ и ‘фашистички злочин’ већ и израз како повијесних тежњи хрватског народа за својом самосталном државом, тако и спознаја међународних чимбеника, у овом случају владе Хитлерове Њемачке“.^[84]

Дакле, креће јавна рехабилитација НДХ.

И с позиције председника новостворене државе, ревизијом историје Хрватске, Фрањо Туђман настоји да умањи број жртава у НДХ. Тако, након заседања Хашке конференције о Југославији, 6. новембра 1991, он, како образлаже, „на темељу

82 Видети: Милан Булајић, *‘Јасеновачки мит’ Фрање Туђмана*, Стручна књига, Београд, 1994, стр. 3.

83 *Истио*, стр. 41.

84 *Политика*, Београд, 25. фебруар 1990, стр. 5.

њемачких документационих материјала“, смањује број жртава усташког геноцида у Јасеновцу на 20.000 жртава.^[85]

Ни у хрватској, поготово антифашистичкој јавности, испрва такве процене нису прихватане као релевантне.

У хрватској историографији, по урушавању комунизма, као релевантан прорачун броја жртава рата у Јасеновцу углавном су узимане процене хрватског демографа Владимира Жерјавића. Он у књизи *Ојсесије и мејаломаније око Јасеновца и Блајбурја. Губици сјановништва Јујославије у Друјом свейском рајшу* (1992) пише да у својој претходној књизи *Губици сјановништва Јујославије у Друјом свейском рајшу* (1989) није истраживао нити израчунавао колико је људи убијено у логору Јасеновац, али да се из његових прорачуна могло закључити да је реч о „око 100 тисућа“. А у књизи *Ојсесије и мејаломаније око Јасеновца и Блајбурја* ту процену смањује на 83.000 жртава, од којих 45.000–52.000 Срба, 13.000 Јевреја, 10.000 Рома, 10.000 Хрвата и 2.000 муслимана. Недуго потом, исте (1992) године, Жерјавић у *Часојису за сувремену јовијесити* објављује чланак „Манипулације жртвама Другог свјетскога рата 1941–1945.“ у којем делимично повећава претходно изнету бројку на 85.000, међу којима је 50.000 Срба, 13.000 Јевреја, 12.000 Хрвата и Муслимана и 10.000 Рома. Тако ће наводити и у својим потоњим чланцима и књигама.^[86]

Број од 100.000 жртава у Јасеновцу у хрватској (антифашистичкој) јавности најупорније заступају Славко Голдштајн и Иво Голдштајн.^[87]

85 Милан Булајић, *Јасеновачки миш' Фрање Туђмана*, Стручна књига, Београд, 1994, стр. 65.

86 Видети: Vladimir Geiger, „Pitanje broja žrtava logora Jasenovac u hrvatskoj i srpskoj historiografiji, publicistici i javnosti nakon raspada SFR Jugoslavije – činjenice, kontroverze i manipulacije“, *ČSP*, br. 2, Zagreb, 2020, стр. 519.

87 *Исто*, стр. 529.

ПРЕКРАЈАЊЕ ИСТОРИЈЕ

У међувремену јављали су се нови историчари или квазиисторичари који би да што више умање број жртава, односно да некако рехабилитују НДХ. Тај тренд уочава се поготово откад је отворено кренуо процес разградње бивше заједничке државе (Југославије), осамдесетих година XX века, појачан у време отпочињања и трајања грађанског рата, деведесетих година, а онда на припремљеном терену, до краја интензивиран почетком XXI века. Тако, извесни хрватски историчар мр Младен Ивезић, писац књига *Јасеновац. Бројке* (2003) и *Тишов Јасеновац* (2014), у интервјуу за римокатолички лист *Глас Концила* 2014. године, каже да је у логору Јасеновац „највјеројатније око 1.000 умрлих од свих узрока, највише наравно смрћу, па од тифуса и слично“.^[88]

На такво плодно тло 2010. године наишла је тврдња бившег усташе Илије Барбариха, настањеног у Аргентини, да је он, наводно, 1. маја 1945. године у рукама имао „регистарске књиге логора Јасеноваца“ у које су били уписани сви они који су прошли кроз логор од његовог оснивања до распуштања, али да су они (усташе) књиге

„спалили прије него што смо напустили Загреб 7. свибња 1945.“

Он казује да је, наводно, према тим, „регистарским књи-гама“, кроз Јасеновац прошло 18.600 затвореника, укључујући и оне који су отпремљени у немачки Рајх, на принудни рад.^[89]

Ту бројку од 18.600 јасеновачких затвореника (за све време рата) преузима римокатолички свештеник и историчар др Стјепан Разум, водитељ Надбискупског архива у Загребу, члан више хрватских друштава и удружења. Према њему и хрватском академику Јосипу Печарићу, са којим је у коауторству објавио књигу *Разојкривена јасеновачка лаж*, од наведеног броја затвореника, у Јасеновцу је тек њих 1.360 „смртно страдало“, и то „природном смрћу, од тешких обољења или од посљедица најтежих казни и логорске управе“. Разум жели да наметне причу да су у Јасеновцу „најбројнији логораши били сами Хрвати, противници усташког режима“. Поред тога, агитује и да је логор Јасеновац у послератном периоду „имао дуже трајање, неголи онај ратни“, и да је ту, „у послеријатном логору страдао неизмјерно већи број него ли у ратном логору“, па и то да је Јасеновац за време НДХ био „радни и транзитни логор“ и да се у њему „није проводило убијање“.^[90]

Бројку од 18.600 затвореника преузима и извесни публициста Роман Лељак, који 2018. године објављује и књигу и филм *Миш о Јасеновцу*. Он у хрватској јавности намеће причу да су у Јасеновцу биле тек 1.654 жртве.^[91]

Тако, неки историчари и публицисти у хрватској јавности не само да игноришу историјске изворе него и пренебрегавају процене броја жртава изношене са релевантних адреса, а на-

89 Видети: Vladimir Geiger, „Pitanje broja žrtava logora Jasenovac u hrvatskoj i srpskoj historiografiji, publicistici i javnosti nakon raspada SFR Jugoslavije – činjenice, kontroverze i manipulacije“, стр. 535.

90 *Истио*, стр. 535–536.

91 *Истио*, стр. 539.

дасве за жртве рата не признају ни оне жртве које су поименично идентификоване.

Након таквих и сличних сецирања историје и спиновања јавности, појављују се двојица широј хрватској јавности мање позната истраживача, инжењера рачунарства, др Никола Банић и др Младен Коић, који настоје да докажу да је мрежни попис Јавног предузећа Спомен-подручја (ЈУСП) Јасеновац „масовна пријевара“.^[92]

У ауторском тексту у *Хрватском тједнику* Н. Банић пише да „на мрежном попису Спомен-подручја Јасеновац постоји много неправилности од којих је најозбиљнија та што се за много особа може показати како заправо уопће нису страдале у Јасеновцу“. Он ту своју „сумњу“ образлаже тиме што

„у мрежном попису за много особа недостају неки кључни податци или постоји више њихових могућих вриједности, што може довести до различитих проблема код покушаја једнозначне идентификације појединих особа“.

Као пример сумње помиње човека са именом Јосип Стерн, за кога се на мрежном јасеновачком попису наводи да је рођен 1917. године у Орешцу, да је очево име Марко и да је у Јасеновцу убијен 1941. године. Међутим, како Банић пише,

„међу регистрацијским обрасцима затвореника логора Аушвиц постоји један на којем се спомиње Јосип Стерн такођер рођен 1917. у Орешцу, којем је име оца Маркус“.

92 Nikola Banić, Mladen Koić, „Jasenovački mit u 'dobrom' društvu Kominterne“, *Hrvatski tjednik*, Zadar, 23. 4. 2020.

Тај Јосип Стерн, којем је отац Маркус, у Аушвиц је стигао 1942. године. И из тога Банић закључује:

„Очигледно је како се ради о истој особи...“^[93]

Поред осталог он изводи и овакав закључак:

„На јасеновачкоме попису постоје и особе којима недостаје више података, чиме се потенцијално поставља питање колико се о тим особама заправо зна, колико је то знање поуздано те је ли уопће прикладно такве особе стављати на попис.“^[94]

Поменути двојица истраживача потом „своја размишљања и резултате“ деле са читаоцима *Гласа Концила*. У име обојице, у интервјуу, говори Банић, па каже:

„Према тренутачном стању провјере може се рећи да се ради о више тисућа лажних жртава. Ту су поименични случајеви за које је јасно показано да су страдали другдје или да су преживјели рат, жртве које су настале умнажањем постојећих, жртве за које се не може доказати да су постојале, односно измишљене жртве, наводне жртве за које недостају основни идентификацијски податци као што су име и презиме, значи то су знанствено неуверљиви и дискутабилни податци, затим су ту особе за које се само наводи да су нестале, значи не зна се уопће јесу ли страдале или не итд. Међутим, осим тих конкрет-

93 <https://www.hkv.hr/hrvatski-tjednik/22397-n-banic-zastpasujuce-manipulacije-uprave-jasenovca.html> (приступљено 22. 12. 2021).

94 *Исшо*.

них имена статистичким је методама на цијелом попису показано да постоје знатне неправилности које упућују на измишљање података па је споменутих неколико тисућа лажних и сумњивих жртава тек мали дио истине. Сви податци показују да је попис у овом облику масовна пријевара и да се мора почети писати из почетка, и то на знанственим темељима.“^[95]

Они настоје да докажу да су неке жртве за које се води да су скончале у Јасеновцу, страдале у неком другом немачком логору:

„Довољно је рећи да ако се осим Аушвица урачунају и остали њемачки логори, таквих жртава које су лажно приписане Јасеновцу досад је пронађено неколико стотина. Неке од тих жртава једно су вријеме заиста биле интерниране у Јасеновцу, али су касније транспортиране у њемачке логоре, гдје су вјеројатно и страдале. У сваком случају комунисти су сам боравак у Јасеновцу одмах искористили да умјетно повећају број жртава“, каже Банић.

Они посебно указују на „преклапање жртава с пописа у Јасеновцу и Јад Вашему“. Тим поводом Банић казује:

„У склопу мрежних страница Јад Вашема, службенога меморијалнога центра посвећенога жртвама холокауста, налази се и јавно доступан дигитални архив докумената. Тамо су и тисуће особа с јасеновачкога пописа од којих за многе постоје свједочанства родбине која јасно

95 <https://www.glas-koncila.hr/dr-nikola-banic-i-dr-mladen-koic-o-jasenovackim-zrtvama/> (приступљено: 22. 12. 2021).

наводе да те особе нису страдале у Јасеновцу, него нпр. у Аушвицу, Београду или на неком другом мјесту. Апсурдно је да у ЈУСП-у Јасеновац мисле да су њихови податци настали за вријеме комунистичке диктатуре точнији од података свјетски познате жидовске установе.“

Банић и Коић у априлу 2020. године узимају у „обраду“ тадашњу бројку мрежног пописа ЈУСП-а Јасеновца од 83.813 поименично наведених жртава, након чега излазе у јавност са следећим „открићима“: да се на том списку налази 1.611 жртва за које није наведено ни име ни презиме; да за 2.919 жртва није наведено име или презиме; да су 17.182 жртве „с именом и презименом, али без имена оца, мјеста или године“; да је за 3.398 жртва „досад поименично показано да нису страдале у Јасеновцу“; да је 1.873 „двоструких, троструких и вишеструких клонова“; да уз име 42.307 жртва стоји да је „непоуздан један од основних података“; и да је 3.671 жртва „у категорији нестали и категорији непознато“.^[96]

Из таквих својих „анализа“ они извлаче „закључак“ да је на поименичном попису ЈУСП-а Јасеновца чак, тобоже, 55.915 „лажних и непоузданих жртава“.^[97]

Они жртве одбацују и као личност и као број, само уколико нађу да недостаје бар неки податак неоспорне идентификације. А за тим, иначе, како се види, предано трагају, с недвосмисленим циљем да се доведе у сумњу и умањи број идентификованих и предочених жртава у Јасеновцу.

Не баве се анализом да ли је било и да ли јесте могуће идентификовати све жртве.

96 Vladimir Geiger, „Pitanje broja žrtava logora Jasenovac u hrvatskoj i srpskoj historiografiji, publicistici i javnosti nakon raspada SFR Jugoslavije – činjenice, kontroverze i manipulacije“, 542.

97 Исто.

Свети архијерејски синод Српске православне цркве, 1947. године, за прво послератно редовно заседање највишег тела Цркве, Светог архијерејског сабора, подноси извештај у којем се каже да је по појединим местима на подручју бивше НДХ „истребљено“ по 50–80 одсто Срба.^[98] Сходно таквом обиму страдања, сасвим је извесно да за многе жртве није имао ко да да потпуне податке.

Хрватски историчар Владимир Гајгер, настојећи да се покаже као непристрасан истраживач, односно да укаже на непристојност неоснованог умањења броја жртава и уопште на штетност злоупотребе броја жртава рата, 2020. године пише:

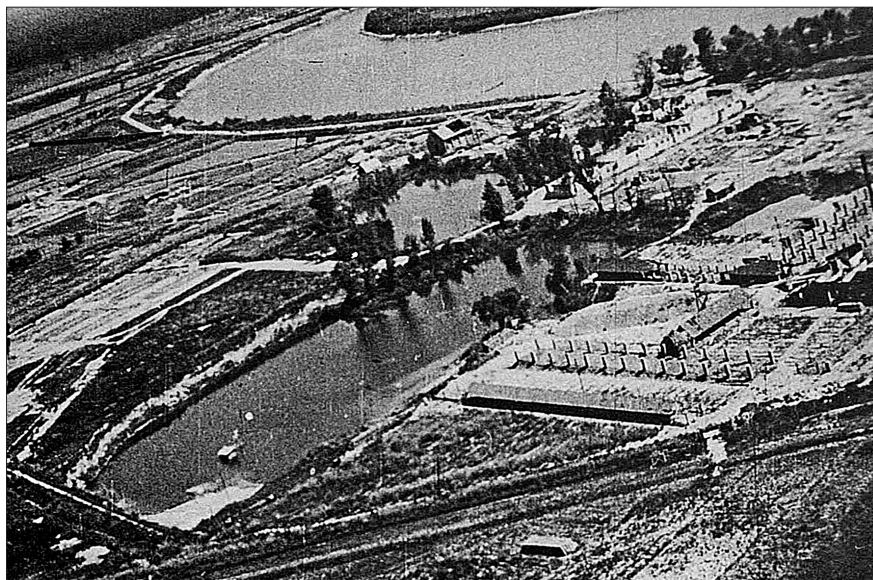
„На хрватским порталима и у хрватском националистичком тиску те публицистици и дијелом у историографији ‘ревизионистичка’ стајалишта о логору Јасеновац последњих су година учестала. Најсуставније порицање и(ли) знатно умањивање усташких злочина почињених у логору Јасеновац заступљено је понајприје у јавним иступима и писањима повјесничара и повјесничара-аматера Младена Ивезића, Владимира Мркоџија, Владимира Хорвата, Стипе Пилића, Бланке Матковић, Игора Вукића, Јосипа Печарића, Стјепана Разума и Романа Лељака. Но и хрватска историографија и публицистика слијева упорна је у својим старим и опћепознатим тврдњама, у чему су здушно потпомогнути многобројним свјетоназорски истовјетним медијима, укључујући и најутјецајније државне.“^[99]

98 Јован Јањић, *Српска црква у комунизму и њојскомунизму (1945–2000)*, „Новости“, Београд, 2018, стр. 27.

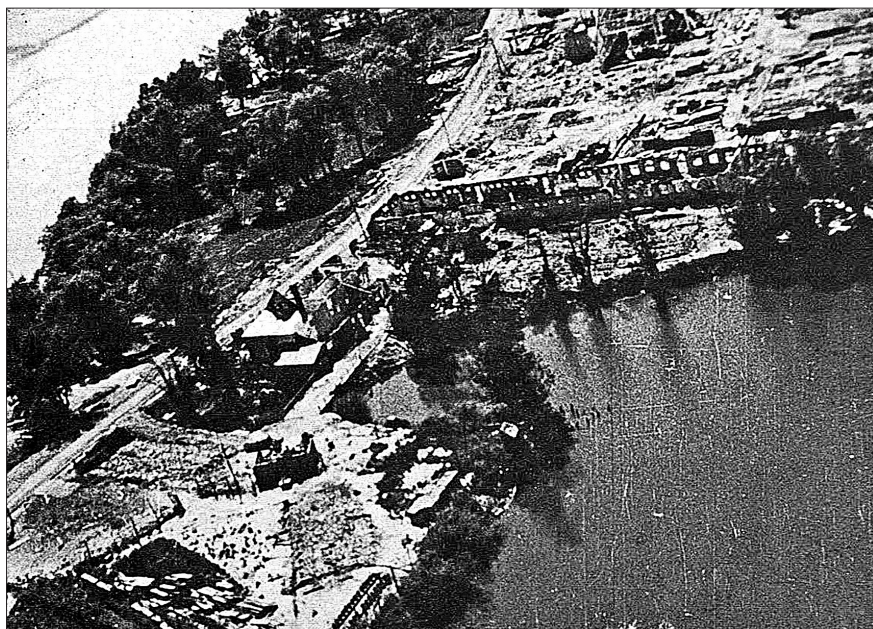
99 Vladimir Geiger, „Pitanje broja žrtava logora Jasenovac u hrvatskoj i srpskoj historiografiji, publicistici i javnosti nakon raspada SFR Jugoslavije – činjenice, kontroverze i manipulacije“, 542.

Усташки поглавник
Анте Павелић и загребачки
надбискуп Алојзије Степинац

Ваздушни снимак логора у Јасеновцу
(Југословенска кинотека, бр. 3083)

Снимак из ваздуха логора у Јасеновцу
(Југословенска кинотека, бр. 3083)

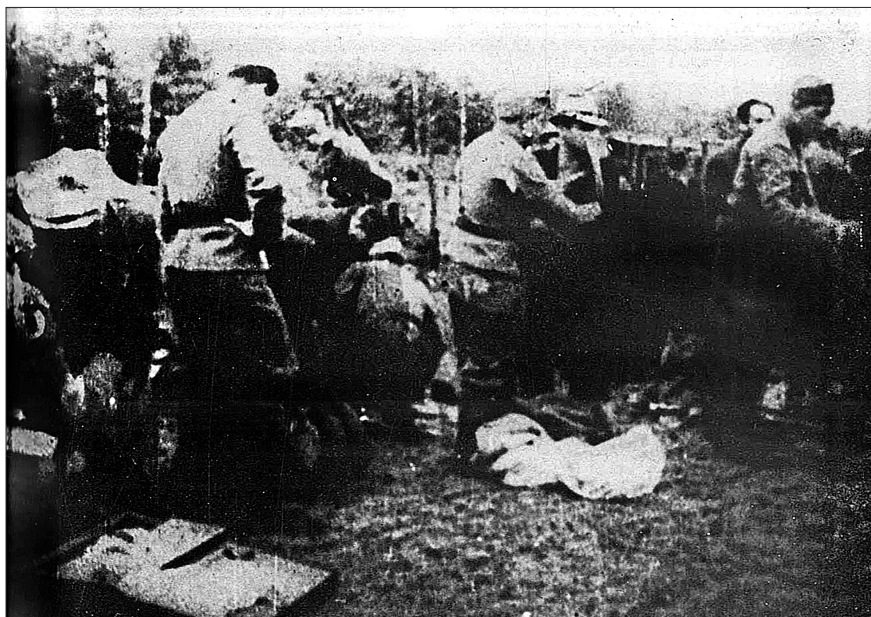
Одвођење заробљеника са Козаре у
Јасеновачки логор, јун 1942.

Заробљени људи на путу у логор

Усташе у логору с одузетим стварима
заробљених људи

Усташе претресају и од заробљеника
одузимају све вредне предмете
(Југословенска кинотека, бр. 5047)

Усташе кољу над јамом

Тестером за дрво усташе одсецају главу
Бранку Јунгићу

Усташе са одсеченом главом жртве,
Ивањска код Бања Луке, 1942.

Усташе са својим жртвама

Усташе убијају недужног православног
Србина, негде у НДХ

Злочин над Србима у Сињу 1941. и у селу
Међења код Босанске Дубице 1942.

Леш заробљене и везане жртве

Злочин над српском породицом,
на кућном прагу, у околини Босанског
Новог, 1942.

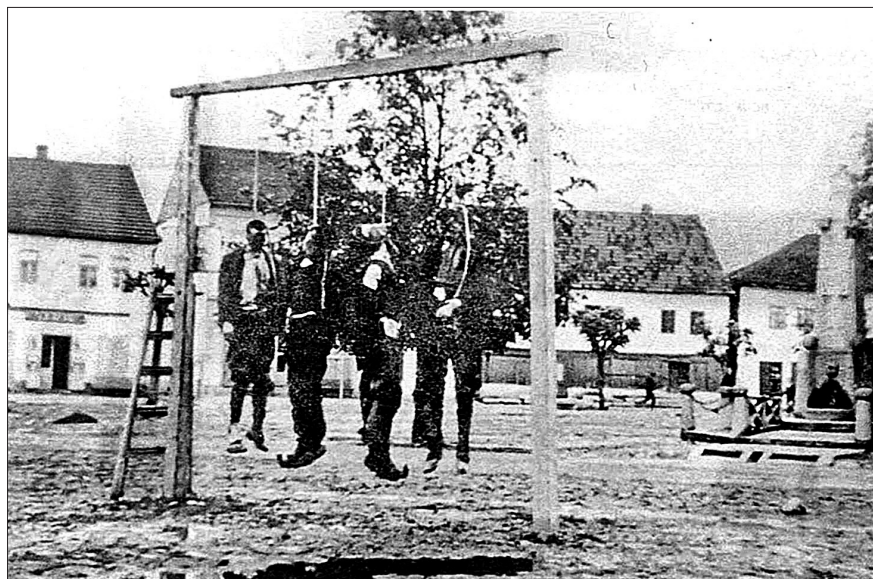
Убијена српска деца, 1942.

Усташе испред српског православног
манастира Беочин, на Фрушкој гори

Усташка постројба „Црна легија“ у
Сарајеву, 1942.

Обешени Срби у Босанској Градишки, 1941.

Обешени Срби у Сарајеву, 1945.

Масовно убиство Срба у срезу Бјеловар

Побијени српски сељаци

Једна од многих сцена масовног злочина

Кости јасеновачких жртва
на обали реке Саве

Српске избеглице из источне Босне

„МАЛО СМО ВАС ОВДЕ ПОБИЛИ!“

С обзиром на масовно страдање, с јасним одликама геноцида, у Јасеновцу, у годинама после Другог светског рата јавила се потреба меморијализације тог простора. Међутим, комунистичке државне власти, поготово Хрватске, томе су се опирале. То ће потврдити и академик историчар Владимир Дедијер, учесник рата, потоњи истакнути државни активиста, а између осталог и биограф Јосипа Броза Тита. На научном скупу „Методолошки проблеми утврђивања губитака становништва у I и II светском рату“, одржаном у Српској академији наука и уметности, у Београду, 21. јуна 1985, он је, упитан зашто је концентрациони логор Јасеновац толике године (од 1945. до 1966. године) био запуштен, односно зашто се тако касно приступило његовом уређењу, одговорио да су Андрија Хебранг,^[100] Иван Стево Крајачић^[101] и неки

100 Хрватски и југословенски политичар, члан ЦК КПЈ и министар у влади ФНРЈ.

101 Начелник Озне (Одељења за заштиту народа) за Хрватску, од оснивања 1944. до марта 1946. године. Потом је, у чину генерал-потпуковника, пребачен у резерву и постављен за министра унутрашњих послова у Влади НР Хрватске, оставши на тој дужности до 1953. године. Затим, од 1953. до 1963. био је потпредседник Извршног већа Сабора НР Хрватске и члан Савезног

други забранили да се сачува Јасеновац са свим својим мучионицама.

Затим је Дедијер дао шире објашњење:

„Др Никола Николић, Хрват из Босне, који је провео један део рата у Јасеновцу, крајем 1944. године припремио је елаборат о томе како после победе треба конзервирати Јасеновац. Тврдио је да се млади родољуби морају упознати с том мучионицом, како не би дозволили да се она понови у нашој историји. Др Николић је предао тај елаборат Родољубу Чолаковићу, тадашњем члану савезне владе. Чолаковић је обазриво упозорио Николића да не може сам донети одлуку о томе и послао је елаборат на надлежно место. После неколико месеци Чолаковић је саопштио Николићу у поверењу да од његовог елабората неће бити ништа. Наводно, одговорено му је да се неће дозволити васпитавање наше деце на усташким злочинима. Др Николић се жалио свом колеги др Ђури Мештеровићу, шефу ратног санитета, који ми је и пренео његове речи.

Елаборат се налазио код др Николића све до његове смрти. Спремали смо се да га посетимо, али је, у међувремену, он умро у дубокој старости.

Зато Јасеновац није сачуван и достојно обележен. Штавише, поједине главне мучионице у Јасеновцу ру-

извршног већа. У међувремену, од 1959. до 1961. године, био је и председник Савеза бораца НОР-а Хрватске. Од 1963. до 1967. године обављао је дужност председника Сабора СР Хрватске. Био је и члан Централног комитета СК Хрватске и ЦК СК Југославије, као и члан Главног одбора ССРН Хрватске и Савезног одбора ССРН Југославије.

Године 1968. поднео је оставку на чланство у Централном комитету Савеза комуниста Хрватске.

шене су и касније, 1948. и 1951, а појединцима је било дозвољено да носе грађевински материјал.

Године 1961, 28. јуна, на Видовдан, на двадесетогодишњицу почетка усташког покоља против Срба, кренуло је из Босне, нарочито из Поткозарја, на хиљаде преживелих стараца и старица са свећама у рукама ка Јасеновцу. Њима су се придружили преживели сељаци из славонских села. Та огромна маса дошла је на јасеновачко стратиште, где је одржан помен мртвима.

То народно одавање поште мртвима није се могло сакрити, о томе су стигли извештаји локалних власти у Загреб и у Београд. Тако су преживели Козарчани отворили питање нужности обележавања Јасеновца.

Моћни Стево Крајачић поручио је из Загреба да не може бити никаквог обележавања Јасеновца, али је њему енергично одговорио савезни секретар за народну одбрану, генерал армије Иван Гошњак, да он не сме да штити усташе, јер ће Армија и Федерација узети у своје руке обележавање концентрационог логора. Генерал Гошњак је помогао да једна делегација преживелих сељака буде примљена и код Јосипа Броза Тита, који се сагласио са подизањем споменика.^[102]

Укрштале су се идеје о томе како би требало обележити ово стратиште, а на крају је превагнула одлука СУБНОР-а Југославије да се архитекти Богдану Богдановићу повери израда пројекта споменичког комплекса са одговарајућим спомеником на месту логора Јасеновац.^[103]

102 Владимир Дедијер, *н. г.*, стр. 667–668.

103 Видети: Вељко Ђурић Мишина, *Ископавања у Јасеновцу 1964. године: Сџудија случаја сведочења др Србољуба Живановића*, издање аутора, Београд, 2021, стр. 6–8.

Владимир Дедијер каже да је Стево Крајачић „успео“ да натура архитекти Богдану Богдановићу „концепцију Јасеновца не као мучилишта, него као спомен-парка“. И на то додаје:

„Тако се данас у Јасеновцу уопште не виде стратишта и мучилишта као у другим великим логорима у Европи.“

О томе је академик, учесник рата, на научном скупу у САНУ, напоменуо и ово:

„У Јасеновцу уопште нису извршена научна испитивања броја жртава. Још 1961. године Савез бораца у Дубици отпочео је, уз помоћ словеначких стручњака за судску медицину, археологију и антропологију, да откопава највеће стратиште у Градини, на босанској страни, преко пута Јасеновца. Они су отворили једну десетину рака и пронашли близу 60.000 лобања. Онда су дошле интервенције из Загреба и Сарајева. Рад је био обустављен.“^[104]

Архитекта по вољи комунистичких власти Богдан Богдановић замислио је споменик у облику каменог цвета. Ту своју замисао овако ће објаснити:

„Конструкција споменика је комплексна... Она се састоји из два дела: један је окренут према земљи и то је нека врста подземне капеле или крипте, док је надземни део 'круна цвета', попут обрнуте бетонске куполе окренут према светлости, према небу. То је основна симболика: из жртава израста цвет окренут светлости и животу –

104 Владимир Дедијер, *н. г.*, стр. 668.

знак да те жртве нису биле узалудне. Да је живот – не-уништив...”

Објашњава да је узет цвет „као знак вечитог обнављања“. Па каже:

„Решење у целини, одабрани елементи и њихово међусобно диспонирање, не евоцирају слике страдања и ужаса; својом основном метафором то решење треба да изрази племениту, трајну људску истину да је живот јачи од смрти...”^[105]

С обзиром на оно што се ту дешавало – тешко прихватљива порука! Јесте живот јачи од смрти, али чињенице, колико год оне умањиване, указују на то да је овде негована смрт, а убијан живот!

Одлучено је да се уреди споменички комплекс и подигне споменик у току 1965. године.

Ипак, није урађено те, већ следеће године. Споменик у Јасеновцу откривен је 3. јуна 1966. године. Комеморативни скуп тога дана, код тек подигнутог споменика, уприличен је „у оквиру прославе 25-годишњице револуције и Дана борца“ (који се славио 4. јула). Том приликом овде се сабрало више од 30.000 људи.

Почело је заједничком седницом општинских скупштина две суседне општине из две републике (Хрватске и Босне и Херцеговине) Новске и Босанске Дубице, на чијем подручју је био формиран систем усташких концентрационих логора Јасеновац (Јасеновац и Доња Градина). Потом је „комемора-

105 Стево Остојић, „Цвет изнад Јасеновца“, *Полиџика*, Београд, 17. новембар 1964, стр. 10.

тивна свечаност“ настављена испред новоподигнутог споменика. Осим бивших логораша, комеморацији су, од високих политичких и државних представника, присуствовали председник СУБНОР-а Југославије Ђуро Пуцар Стари, председник Сабора Хрватске Иван Стево Крајачић, председници извршних већа (влада) Хрватске и Босне и Херцеговине Мика Шпиљак и Руди Колак, као и други нижеранжирани представници. Поред бетонског „цвета“, високог 23 метра, положено је мноштво венаца и букета свежег цвећа. Венац председника Републике Јосипа Броза Тита положио је Ђуро Пуцар Стари. На венцу је недовољно јасно одређено писало:

„Палим борцима, жртвама фашистичких злочина“.

Све је протицало у духу од комунистичких државних власти прокламоване политике „братства и јединства“, што је подразумевало пригушивање истине, односно прећуткивање или умањивање размера страдања недужног народа, уколико су починиоци злочина (у овом случају геноцида) из „братског“ народа. У том духу је и писмо које су овом приликом општинске скупштине Новске и Босанске Дубице упутиле неприкосновеном југословенском комунистичком лидеру Јосипу Брозу Титу.

У писму је, између осталог, писало:

„Обраћамо Ти се са овога места и овом пригодом да ћемо устрајати у остваривању циљева за које су дате жртве широм наше домовине, а посебно на овом месту; да ћемо и даље неговати, развијати и продубљивати братство и јединство наших народа као залогу свих наших победа; да ћемо уложити још веће напоре како бисмо остварили револуционарне циљеве реформе; да ћемо наставити путем којим нас води Савез комуниста, који с Тобом, друже Тито, на челу, уз подршку и јединство читавог на-

рода, успешно савладава све препреке; да ћемо, надахнути јединством, отвореношћу и критичким духом, који су карактерисале и последњи пленум Централног комитета Савеза комуниста Југославије, учинити све на путу отклањања свега онога што угрожава јединство наших народа, јединство Савеза комуниста, и што стоји на путу даљњег развоја самоуправљања, бољег и лепшег живота наших радних људи.“^[106]

То писмо захтева да се над њим замисли о томе шта су пошљаоци хтели да кажу, поготово у оном делу када обећавају да ће (се) радити на остваривању оних циљева за које су „дате жртве“, како се наглашава, „посебно на овом месту“, у Јасеновцу – ту где су људи масовно убијани само зато што су, како је речено, друге вере, друге нације или другачијег опредељења. Те жртве нису добровољно ишле на клање!

Штампа у југословенском престоном граду Београду није дала велики публицитет тадашњем догађају у Јасеновцу. Од дневних новина само су *Полиџика* и *Борба* донеле шире извештаје. *Полиџика експрес* известила је у само једној реченици,^[107] а *Вечерње новости* у само две реченице.^[108]

Лист *Борба* у извештају са овог догађаја наводи да је у Јасеновцу, од 1941. до 1945. године, живот изгубило око

106 В. Тичина, Д. Грубачевић, „У Јасеновцу откривено спомен-гробље учесницима НОР-а и жртвама из Јасеновачког логора“, *Полиџика*, Београд, 4. јул 1966, стр. 7; Ф. Томанић, „Откривен споменик жртвама Јасеновачког логора“, *Борба*, Београд, 4. јул 1966, стр. 1.

107 „Поводом Дана борца свечаности у читавој земљи“, *Полиџика експрес*, Београд, 4. јул 1966, стр. 2.

108 „Откривен споменик у Јасеновцу“, *Вечерње новости*, Београд, 4. јул 1966, стр. 3.

800.000 људи^[109]. Док лист *Полиџика*, у свом извештају, каже да су овде

„за непуне четири године, немачки окупатори и њихове слуге усташе, методама дотад непознатим цивилизованом свету, уморили стотине хиљада наших грађана“.^[110]

А претходног дана и овај лист наводи да је ту у смрт отишло 800.000 људи.^[111]

Међутим, ниједан медиј није известио о инциденту који се том приликом догодио. Владимир Дедијер је о томе говорио на поменутом научном скупу у САНУ, 1985. године. Обзнанио је (онима који нису знали) да је приликом откривања споменика у Јасеновцу дошло до „дубоке увреде мртвих“.

Испричао је тада Дедијер:

„Председник Сабора СР Хрватске Стево Крајачић дошао је с великим закашњењем на откривање, а морао је бити чекан као највећи великодостојник. Када су говори завршени, он је, полупијан, рекао делегатима Савеза бораца Србије: 'Мало смо вас овде побили!'

Ове његове речи први је Титу пренео Ђуро Пуцар Стари, из Сарајева. После су то учинили и делегати из Србије. Било је разних тумачења шта је тачно рекао Крајачић. Покушавало

109 Ф. Томанић, „Откривен споменик жртвама Јасеновачког логора“, *Борба*, Београд, 4. јул 1966, стр. 1.

110 В. Тичина и Д. Грубачевић, „У Јасеновцу откривено спомен-гробље учесницима НОР-а и жртвама из Јасеновачког логора“, *Полиџика*, Београд, 4. јул 1966, стр. 7.

111 Гојко Бановић, „Свеска са жутим корицама“, *Полиџика*, Београд, 3. јул 1966, стр. 12.

се ублажавање његових речи, али мени су људи из најближе околине Мика Трипала потврдили тачност ове гнусне изјаве. Због ње је Крајачић морао да да оставку на функцију председника Сабора СР Хрватске.“^[112]

Српски народ има изреку: „Што трезан мисли, то пијан говори!“^[113]

Иван Стево Крајачић остао је на дужности председника Сабора СР Хрватске до следеће, 1967. године. А члан Централног комитета Савеза комуниста Хрватске био је до 1968. године, када је поднео оставку. Године 1980. додељена му је титула почасног грађанина града Загреба!^[114]

Речи хрватског политичара Стеве Крајачића потврдио је и онај коме су биле упућене, народни херој Радисав Раја Недељковић, у то време председник СУБНОР-а Србије. Он је о томе, у својој кући у Београду, причао новинару *Полишике* Градимиру Аничичу.

Овако је сведочио Радисав Раја Недељковић:

„Дуго смо чекали да се Крајачић појави. Организатори скупа објашњавали су нам да, наводно, касни због гужве на путу. Неки од људи су проверили, распитали су се: никаквог застоја у саобраћају од Загреба до Јасеновца није било. Кад смо се срели, очекивали смо неко објашњење... Нисмо га добили. По завршетку комеморације, на ручку, он, очито припит, одмах је напао српску делегацију: 'Шта хоћете ви, српске гегуле?! Чујем да хоћете да градите ра-

112 Владимир Дедијер, *н. г.*, стр. 668.

113 Вук Ст. Караџић, *Српске народне њословице*, Штампарија Јерменскога манастира, Беч, 1849, стр. 360.

114 https://sr.m.wikipedia.org/sr-ec/%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%A1%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%BE_%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%98%D0%B0%D1%87%D0%B8%D1%9B (приступљено: 29. 11. 2022)

финерије у Новом Саду и у Панчеву. Шта ви знате шта су рафинерије?! Ви знате једино свиње да гајите.' На моје помињање геноцида у Јасеновцу, масовног страдања недужног народа, он је рекао: 'Мало смо вас овде побили!'

Био сам пренеражен и више ниједну реч нисам прозборио. По повратку, сматрао сам да је неопходно да о том догађају одмах известим српско руководство. Испричао сам Душану Петровићу Шанету, тада председнику Скупштине Србије. Он ми је на то само лаконски одговорио: 'Ма, пусти то!' Потом сам обавестио Јована Веселинова Жарка, тада секретара Централног комитета Савеза комуниста Србије...

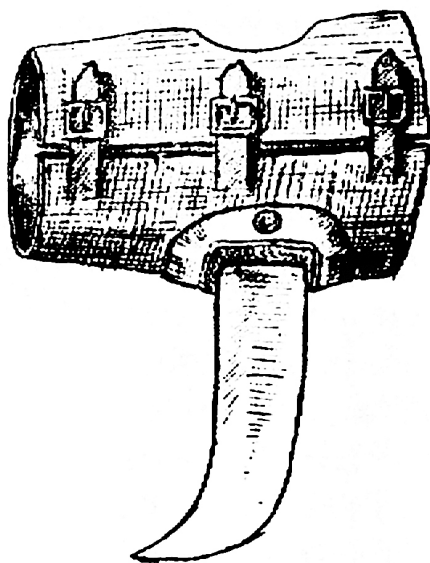
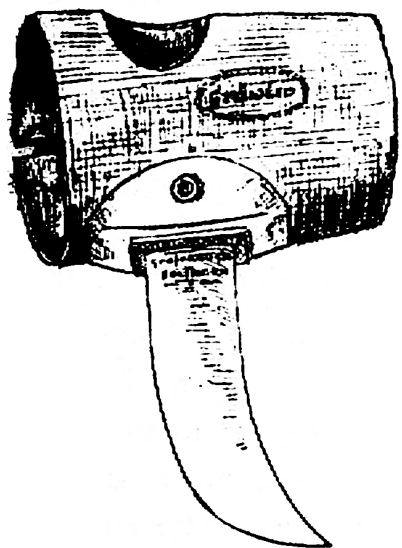
Све ми је било јасно, убрзо потом, када сам видео како Јосипа Броза Тита у Хрватској дочекује управо Стево Крајачић!^[115]

Индикативно је и то да у новинским извештајима из Јасеновца није уопште поменуто име председника СУБНОР-а Србије Радисава Раје Недељковића, чак ни толико да је био присутан.

Можда баш зато да би се прикрило оно што је речено или бар умањила тежина речи Ивана Стеве Крајачића:

„Мало смо вас овде побили!“

115 Аутору овог дела сведочење Радисава Раје Недељковића пренео је Градимир Аничич.

Специјално израђени нож с
наруквицом за масовно клање
људи, који су хрватске усташе
колоквијално назвали „Србосјек“

ИСТРАЖИВАЊА АНТРОПОЛОГА

У међувремену, пошто је одлучено да се у току 1965. године меморијализује простор највећег југословенског стратишта, СУБНОР Југославије, вероватно условљен тим термином, затражио је да се пре тога, у току 1964. године обаве претходна истраживања на левој обали Саве, у Јасеновцу, и на њеној десној обали, на босанској страни у Доњој Градини. Републичким удружењима бораца Хрватске и Босне и Херцеговине препуштено је да организују тај посао.

У склопу ових истраживања, под руководством др Алојза Шерцеља, од 9. до 17. јуна 1964. године, обављена су бушења на гробишту у Доњој Градини. Бушило се само на претходно обележеним гробницама. Учињено је 130 бушотина на 100 гробница. Већ те бушотине, како је у свом извештају написао др Шерцељ, дале су „довољан увид у садржај, дубину и тип гробница“.^[116]

Потом је екипи антрополога – у саставу Вида Бродар, стручни сарадник Института за биологију Универзитета у Љубљани, Антон Погачник, асистент Антрополошког одсека Биотехничког факултета Универзитета у Љубљани, и др Србољуб

116 Вељко Ђурић Мишина, *Ископавања у Јасеновцу 1964. године: Студија случаја сведочења др Србољуба Живановића*, издање аутора, Београд, 2021, стр. 73.

Живановић, асистент Завода за анатомију Медицинског факултета Универзитета у Новом Саду – дато (само) по пет радних дана да на обе стране реке отворе сонде на неколико масовних гробница и утврде њихов садржај.^[117] Антрополошка испитивања гробница у Доњој Градини обављана су од 22. до 27. јуна 1964. године. У потоњем извештају антрополога се каже:

„Екипа је имала задатак да руководи откопавањем извесног броја сонди које би могле да пруже приближно карактеристичну слику и увид о садржају масовних гробница на овом подручју. Затим нам је био задатак да на терену извршимо инспекцију остеолошких налаза и да прикупимо основне податке о броју жртава на одређену кубатуру, њиховом полу и старости и да евентуално утврдимо знакове који би говорили о природи повреда које би могле бити узрок смрти.“ А онда антрополози о свом методу рада записују: „Као основу за наш рад узели смо записник, односно извештај о бушењима на Градини, који је дао др Алојз Шерцељ. Одабрали смо оне гробнице на којима је приликом бушења установљено да садрже највише остеолошког материјала погодног за антрополошку обраду..^[118]

На крају свог извештаја напомињу да „ово ископавање и антрополошко проучавање представља само почетни део посла на проучавању масовних гробница логора Јасеновац“. И указују:

„Преглед ових сонди, који смо ми отворили, не може дати увида у целокупно стање ствари, јер је познато да

117 Србољуб Живановић, *Јасеновац: нејокајани ѿноциг*, Пешић и синови, Београд, 2021, стр. 139.

118 Историјски архив Београда (ИАБ), 1885, БЛ-934.

постоји око 200 гробница на разним местима међусобно удаљеним и пар километара. Бушотине су показале да је начин сахрањивања био различит и да има гробова са спаљивањем, кувањем итд. Ми смо овог пута отворили сонде само тамо где су бушотине показале да има скелетног материјала и због недостатка времена и могућности проучавали смо само један мали део терена.“^[119]

Три месеца касније, од 22. до 27. септембра 1964, иста екипа антрополога радила је на антрополошким испитивањима гробница у Јасеновцу. Пошто овде нису претходно вршена пробна бушења, задатак антрополошке екипе био је

„да изврши ископавање неколико сонди на терену некадашњег концентрационог логора Јасеновац да би се по могућности утврдила локализација извесних масовних гробница, као и да би се утврдио приближан број жртава сахрањених у гробницама...“^[120]

По окончању предвиђених радова, антрополози састављају извештај, у којем, такође, напомињу да и ово истраживање треба да представља „само почетак радова“. Они предлажу „да се нова испитивања врше у пролеће или лето када су временске прилике повољније“. У закључку свог извештаја најпре истичу:

„Садашње обележавање масовних гробница на терену логора Јасеновац је прилично произвољно. Наше пробно

119 *Исто.*

120 *Исто.*

ископавање је показало локацију многих гробница које уопште нису обележене.“

А онда, између осталог, записују и ово:

„Гробнице које смо испитивали не могу нам пружити ни приближну слику о броју жртава које су ту сахрањене.“^[121]

Пре него што ће започети истраживања у Јасеновцу, др Србољуб Живановић затражио је од Председништва СУБНОР-а БиХ да се ископавања наставе и следеће године. Али, одговор је био да

„радови у идућој години не долазе никако у обзир, јер се читаво подручје уређује и то све мора бити готово до 1965. године“.^[122]

Започети радови никада нису настављени, а извештаји антрополога објављени су, први пут у целини, тек после 28 година, по распаду Југославије, 1992. године, у зборнику историјских списа и других публикација *Catena mundi*.^[123]

Касније ће др Србољуб Живановић објашњавати:

„југословенским комунистичким властима се није свиђало да се врше истраживања хрватског концентрационог логора за истребљење Срба, Јевреја и Рома, као и

121 Исто.

122 Савез бораца НОР-а БиХ, Председништво, бр. 1582, Сарајево, 15. септембра 1964, писмо др Србољубу Живановићу, ИАБ, 1885, БЛ-934.

123 Предраг Р. Драгић Кијук (прир.), *Catena mundi*, књига I, Ибарске новосте, Матица Срба и исељеника Србије, Краљево, Београд, 1992, стр. 766–786.

извесног броја противника Независне Државе Хрватске, коју су успоставили Немци“.^[124]

На другој међународној конференцији посвећеној Јасеновцу, одржаној у Бањалуци 2000. године, Живановић ће рећи и ово:

„Све време је комисија антрополога била под притиском власти да се смањи број жртава и да буде што је могуће мањи. Било каквим прорачунавањима број жртава није могао да се смањи испод 700.000 – па је комисија предложила да се изврше систематска истраживања на целој површини са масовним гробницама у дужини отприлике 12,5 километара са ширином од око 4,5 километара.“^[125]

Ни до таквих или било каквих других истраживања никада није дошло.

Пошто је исте, 1964. године дошло и до (непотпуног) пописа жртава и до делимичне ексхумација тела жртава рата на подручју највећег концентрационог логора, у јавном дискурсу, публицистици и историографији углавном су, као релевантни, узимани само подаци добијени пописом, и то уз недовољно истраживање чињенице да је попис и од онога ко га је организовао и био његов покровитељ, од државе, оквалификован као непотпун.

Једно је попис жртава рата, друго је ексхумација тела жртава рата!

Процене антрополога, према речима Србољуба Живановића, биле су такве да је у Јасеновцу убијено више од 730.000

124 Србољуб Живановић, *н. г.*, стр. 178.

125 *Исто*.

Срба, између 30.000 и 40.000 Јевреја и, како је образлагао, готово сви Роми у Хрватској.^[126] Касније, након објављивања извештаја, Живановић се често позивао на њега и бранио резултате (процену) екипе антрополога којој је припадао.^[127] Накнадно ће дати и овакво објашњење: да је комисија судских антрополога 1964. године „утврдила да је убијено око 730.000 људи“, али да је цифра заокружена на 700.000, јер „нису узети у обзир лешеви жртава бачених у Саву, нити тоне пепела спаљених лешева“. Каже:

„Познато је да после кремације остаје углавном од 250 до 850 грама пепела, пронађене су тоне.“^[128]

Историчар Хрватског института за повијест из Загреба Владимир Гајгер каже да је бројка од 700.000 жртава логора Јасеновац „мегаломанска“, али да је до данас она остала,

„унаточ свему, свепристуна и једино прихватљива у одређеним круговима“.^[129]

Кроз свој научни рад о Јасеновцу, Гајгер поручује да су Међународна комисија за утврђивање истине о Јасеновцу, основана 2000. године у Бањалуци (у којој ниједан њен члан није са подручја бивше Југославије) и њен председник академик

126 Србољуб Живановић, *н. г.*, 150.

127 *Истио*.

128 *Политика*, 4. мај 2005; Србољуб Живановић, *н. г.*, стр. 258.

129 Vladimir Geiger, „Brojdbeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac, 1941. – 1945. (procjene, izračuni, popisi)“, *ČSP*, br. 2, Zagreb, 2013, стр. 232.

Србољуб Живановић „најупорнији у промицању суманутих навода о логору Јасеновац“^[130]. И на то додаје:

„Живановићева ‘истина о Јасеновцу’, ‘потврђена’ 25. свибња 2011. Декларацијом о геноциду над Србима, Јеврејима и Ромима у Другом светском рату Међународне комисија за утврђивање истине о Јасеновцу је, најблаже речено, болесна.“^[131]

Према тој декларацији, усташе су у Јасеновцу и у Доњој Градини убиле више од 700.000 Срба, 23.000 Јевреја и 80.000 Рома.^[132]

Ипак, у истом чланку Гајгер констатује да у истраживању људских губитака у Другом светском рату,

„па и броја жртава логора Јасеновац, проблем је најчешће не само помањкање изворних докумената и вјеродостојних показатеља него и ‘добре воље’, па и ‘здравог разума’ да се одређена питања ваљано обраде“.^[133]

130 *Истио*.

131 *Истио*.

132 *Истио*, стр. 232–233; <https://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=40697> (приступљено: 20. 12. 2021).

133 Vladimir Geiger, „Brojidbeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac, 1941. – 1945. (procjene, izračuni, popisi)“, *ČSP*, br. 2, Zagreb, 2013, стр. 234.

ЗАМЕНА УЛОГЕ ЖРТВЕ И ЦЕЛАТА

Други светски рат оставио је, на једној страни, трагичне и болне последице масовног страдања недужног народа, а на другој страни, непријатне последице ношења терета недоличне прошлости. Живот намеће потребу премошћавања таквог јаза. Неопходан услов за то јесте утврђивање чињеница о ономе што је било. А управо ту јесте проблем.

Сходно таквим задржаним, па онда изнова заостреним односима, Андриана Бенчић, кустос у Јавној установи Спомен-подручје Јасеновац, констатује да су „бивше социјалистичке и комунистичке земље, међу којима је Хрватска истакнути примјер“, наставиле „свједочити својеврсним ‘ратовањем сјећањима на ратове‘“. А онда на то дописује:

„За разлику од конфликтних сјећања на ратове који су присутни и у западној Еуроци, на југоистоку Еуроци, и особито у Хрватској, ратови сјећања довели су до новог насиља и нових ратова.“^[134]

134 Andriana Benčić, „Koncentracijski logor Jasenovac: konfliktno ratno naslijeđe i osporavani muzejski postav“, *Polemos*, br. 41, Zagreb, 2018, стр. 56

Љиљана Радонић са Универзитета у Бечу сасвим основано указује на то да је слом Југославије у Хрватској резултирао „делегитимацијом антифашистичког наратива и његовог догматичног приказа Другог светског рата“. Али, „умјесто демократског оквира за нову, критичну историографију, све бивше југославенске републике развиле су наративе о свом статусу жртве у складу с националним митовима“.^[135] Према њеном мишљењу, „хрватска посебност“ била је и та што је „предсједник државе уједно наступао и као повјесничар“.^[136]

И зато, с настанком нове, самосталне хрватске државе, доласком Фрање Туђмана на њено чело, односно доласком на власт његове странке, Хрватске демократске заједнице (ХДЗ), на разне начине тече процес рехабилитације НДХ. На сваки могући начин величају се креатори, промотери и извршиоци геноцидне политике ове клоронацифашистичке творевине. Између осталог, подижу се споменици и именују улице по челницима усташке државе. Тако, усташком идеологу и једном од оснивача усташког покрета – творцу усташког плана „за решавање српског питања у Хрватској“, по којем је предвиђено да једну трећину треба убити, другу протерати, трећу покатоличити, Милу Будаку споменик је подигнут у његовом родном Светом Року, а улице по њему именоване су широм Хрватске; заповеднику усташке Црне легије Јури Францетићу споменик је подигнут у Слуњу... Тек када је Хрватска требало да приступи Европској унији (ЕУ), те је од ње захтевано да се прилагоди „европским стандардима сећања“, на почетку XXI века, тадашња хрватска влада премијера Иве Санадера затражила је да се споменици

135 Ljiljana Radonić, „Univerzalizacija holokausta na primjeru hrvatske politike prošlosti i spomen-područja Jasenovac“, *Suvremene teme/Contemporary issues*, br./no. 1, Zagreb, 2010, стр. 55.

136 *Исто*.

Будаку и Францетићу уклоне и да се приступи преименовању улица названих по усташком министру образовања.^[137]

По пријему у ЕУ наставила се рехабилитација усташке државе и предводника усташког режима. За усташког поглавника Анту Павелића држи се „миса задушница“.^[138] Хрватска државна телевизија снима серију о НДХ^[139]...

Израелски историчар, специјалиста за изучавање историје Холокауста, др Гидеон Грајф констатује да постоји велика разлика у суочавању савремене Немачке са злочинима из Другог светског рата, насупрот негирању геноцида у НДХ при сутном у данашњој Хрватској.^[140]

„То је тужна реалност, јер ако неко није у стању да прихвати своју одговорност, ту нема места напретку у будућности. Неопходно је увек бити веран истини и чињеницама. Историја и политика се не смеју мешати“, каже Грајф.^[141]

Хрватске власти, хрватска интелигенција, духовни стожери хрватског друштва, па нажалост, рекло би се, и широки кругови хрватског становништва не показују спремност да се суоче са ружним страницама прошлости. Велики морални терет је носити се са геноцидном прошлошћу клеронацифашистичке НДХ. И можда се баш зато настоји да се „ревидира историја“ да би се, некако, прикрило оно што је било.

137 *Истио*, стр. 56.

138 <https://jadovno.com/bastasic-ndh-sve-vise-prisutna-u-hrvatskoj/#.YcHdIcnMLIU> (приступљено: 21. 12. 2021)

139 „НДХ на ХРТ-у и једне старе новине“, *Полиџика*, 29. новембар 2021.

140 „Националним памћењем против ревизије историје“, *Полиџика*, 12. децембар 2021, стр. 9.

141 *Истио*.

Процес отворене ревизије историје Другог светског рата, на подручју клеронацифашистичке НДХ, започео је Фрањо Туђман, а наставили су, нажалост, и његови наследници. Председница Хрватске Колинда Грабар Китаровић (2015–2020), на обележавању осамдесете годишњице од почетка Другог светског рата, у Пољској, 2019. године, изјављује да је

„хрватски народ сразмерно броју становника највише допринео борби против фашизма у Европи“.

Та очигледна неистина ујединила је и политичаре и историчаре, не само у Србији, у оцени да је реч о бруталној ревизији историје.^[142] Њен следбеник на истој функцији Зоран Милановић, две године касније, 22. априла 2021, на обележавању 76. годишњице пробоја последњих заробљеника из Јасеновачког логора, одговарајући на питање зашто на том месту избегава да говори о геноциду, казује:

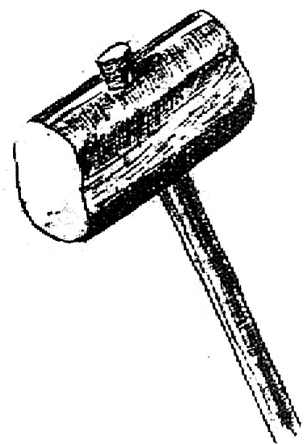
„Овдје је био геноцид, и то прије свега геноцид над Жидовима, да се разумијемо.“

Потом је поменуо Србе, додајући да су они пружали отпор, због чега су били третирани као непријатељи. Како је у штампи пренето, рекао је:

„Били су непријатељи, зна се како се поступа са непријатељима – не убија их се у логору.“^[143]

142 Мирјана Чекеревац, „Неподношљива лакоћа прекрајања историје“, *Политика*, 3. септембар 2019, стр. 1.

143 Иван Миладиновић, „Усташе српско семе затирале убијањем деце“, *Вечерње новости*, 24. јул 2022, стр. 8.

Језиви „смех“ након ударца
маљем у главу – *Risus mimicus*
traumaticus

Остало је нејасно шта је тачно мислио. Али је јасно Србе (народ који је живео у том поднебљу) означио као – непријатеље.

Можда је имао на уму штиво које је написао извесни хрватски историчар Стјепан Лозо, у књизи с лажљивим и пропагандистичким насловом – *Идеологија и пропаганда великосрпскога геноцида над Хрватима: пројект „Хомојена Србија“ 1941*. Поменути хрватски историчар тим својим делом, првобитно штампаном 2017. године, настоји да докаже недоказиво – да су, тобоже, Срби, извршили геноцид над Хрватима, па он у препоруци своје књиге пише:

„Великосрпски геноцид над Хрватима започео је већ 1941. године, а изводили су га и четници и партизани. Геноцид је био планиран и војно-политички вођен као стратешки пројект. Истодобно с почетком тога геноцида, Хрвати су снажном пропагандом оклеветани за извршење геноцида над Србима, који, дакле, нису починили. Ова књига то доказује. Крајем Другога свјетског рата, 1945. године, над Хрватима су почињени масовни злочини индустрије смрти, јединствени и у свјетским размјерима. Након тога над Хрватима је, уз комунистичку диктатуру, успостављена и српска хегемонија своје врсте.“^[144]

Настоји се да се изведе велики обрт: замењују се улоге жртве и целата!

Хрватске државне власти и други предводници хрватског друштва настоје да релативизују, да умање, па и да пониште чињенице не само о извршеном геноциду над српским наро-

144 <https://www.goodreads.com/book/show/42900545-ideologija-i-propaganda-velikosrpskoga-genocida-nad-hrvatima> (приступљено 1. 8. 2022).

дом у Другом светском рату него и о каснијем прогону Срба. Тако, 2022. године, у Книну, на уобичајеној прослави годишњице хрватске војно-полицијске акције „Олуја“ из 1995. године, услед које је дошло до тада највећег егзодуса једног народа у Европи након Другог светског рата – протерано је за два дана (4. и 5. августа) око 250.000 Срба – председник Владе Хрватске Андреј Пленковић изјављује:

„Хрватска се покушава проказати јаловим оптужбама о протеривању Срба, иако је јасно да их је српско вођство у сарадњи са Београдом присилило на то.“

А председник хрватске државе Зоран Милановић додаје да је одлазак већег броја грађана српске националности људска трагедија, „али да је томе претходила похлепа властодржаца у Београду, који нису хтели да пристану на план Z4“^[145] (план скраћено назван Z4 од Zagreb 4, који је предвиђао реинтеграцију Српске Крајине – већинских српских области – у хрватски државни састав, уз извесни степен аутономије, а у којем Срби нису видели гаранције за своја основна права и за безбедан живот).

Тако се кривица за агресију на српска подручја и прогон Срба пребацује на – Србе!

Бежање од истине води у лаж, а лаж увек претходи насиљу. С таквим наративом предводника хрватског друштва потхрањивани су лаж, мржња и насиље. Уместо да се призна истина и раскине с тако ружном и по све трагичном прошлосту, у Хрватској и потомци оних који су убијали славе свирепа и масовна убиства људи само зато што нису били исте вере,

145 Д. Милинковић, Ј. Керблер, „Београд протерао Србе из Крајине!“, *Вечерње новости*, 6. август 2022, стр. 2–3.

што су друге нације и што имају другачије мишљење. Славе се Јасеновац и друга места масовног клања Срба.

Управо када је ова књига улазила у штампу, почетком 2023. године, у новинама и на друштвеним мрежама ширио се видео-снимак славља у једном угоститељском објекту у Хрватској, у власништву општине у којој је на власти ХДЗ, како се гости забављају уз шовинистичку песму „Јасеновац и Градишка Стара“, која слави покоље Срба у Другом светском рату. У песми се каже:

„Јасеновац и Градишка Стара, то је кућа Максових месара. Кроз Имотски камиони журе, возе црнце Францетића Јуре. У Чапљини клаоница била, пуно Срба Неретва носила. Ој, Неретво, теци низа страну, носи Србе плавоме Јадрану.“

Уз такве стихове неки су певали, а неки и плесали. На снимку се види и како један младић, син већника ХДЗ, у заносу разбија тацну о под.^[146]

Нажалост, ствара се амбијент за понављање историје!

146 „Славили клање у Јасеновцу“, *Вечерње новости*, 15. јануар 2023, стр. 12.

СКРИВАЊЕ ИСТОРИЈЕ

Скривана је и скрива се историја Јасеновца, али и историја око Јасеновца. Избегаван је одговор – који ни до нашег времена није дат – на питање: зашто партизани, којима је на челу био Јосип Броз Тито, иако су се налазили у непосредној близини тог страшног концентрационог логора, никада нису покушали да ослободе Јасеновац, да се заустави та фабрика смрти, да престану злостављање, клање и убијање недужног народа?! Зашто је Јасеновац остављен да се у њему масовно убија српски народ и да се убијају и сви други који нису били по вољи усташких власти све до краја рата, кад и сам његов географски положај није изискивао неке велике војне снаге и неко велико војно умеће да би био ослобођен?!

Кад су усташе увиделе да је дошао крај (Другог светског) рата: да Немачка, с Хитлером на челу, губи рат, а да самим тим следи и пораз НДХ, с Павелићем на челу, да је совјетска Црвена армија у великом походу ослобађања Европе од нацизма, да је она кључно допринела да се још у октобру претходне године (20. октобра 1944) ослободи и главни град Југославије, Београд, отпочели су марта и априла 1945. године да систематски уништавају трагове својих злочина. Руковођење логором Јасеновац поново преузима Вјекослав Макс Лубурић. Он окупља бивше команданте, управнике и кољаче логора са задатком да

побију преостале логораше, а да тела претходно побијених који су ту закопани ископају и спале, такође и да поруше и попале све логорске објекте, па и само место Јасеновац.^[147]

Под руководством Лубурића, у томе су учествовали Љубо Милош, Динко Шакић, Мирослав Филиповић-Мајсторовић, Драгутин Пудић Парализа, Јосип Судар, Љубомир Пичили и Иван Џал. За затирање трагова злочина користили су преостале логораше. Из масовних гробница вађени су лешеве, потом су они поливани бензином и нафтом, да би онда били спаљивани на железним шинама – тзв. роштиљу. И том приликом ликвидан је велики број заробљених људи, највише у току и после устанка логораша 22. априла 1945. године. Уследило је затим спаљивање документације и логорских објеката; оне објекте које нису могли да спале, минирањем су делимично порушили. И само насеље Јасеновац готово сасвим су попалили.^[148]

Тек након тога, 2. маја 1945, како се наводи у југословенској историографији, партизани су „ослободили“ Јасеновац, а „у њему су затечене рушевине и бројни лешеве разасути на све стране“.^[149]

Партизани нису у логору затекли оне који су имали власт над Јасеновцем и под чијом командом су људи масовно и свирепо убијани. Они су обавили „посао“ који су наумили и несметано напустили место страшног злочина. А онда су дошли партизани и – „ослободили“ Јасеновац!

Било је то само шест дана пре него што ће у штабу совјетске армије у Берлин-Карлсхорсту, немачки фелдмаршал Вилхелм Кајтел, у име Трећег рајха, потписати капитулацију нацистичке Немачке.

147 Антун Милетић, *Концентрациони логор Јасеновац 1941–1945. Документи*, књига III, Народна књига, Спомен-подручје Јасеновац, Београд, 1987, стр. 718.

148 *Исто*.

149 *Исто*.

Нема утемељеног одговора зашто Јасеновац није раније ослобођен, или зашто није бар покушано његово ослобађање. А било је предлога да се ослободи. Партизански генерал-лајтнат Петар Драпшин постављен је за команданта Четврте југословенске армије, одмах након што је она формирана, 1. марта 1945. године. Управо ова армија започела је *завршне ојерације Југословенске армије*, 20. марта 1945. године, *лично-приморском ојерацијом*, затим *ријечком ојерацијом*, а кад је 20. априла 1945. избила пред Ријеку, продужила је ка Трсту, у који је ушла 1. маја 1945, чиме је окончана *џршћанска ојерација*, па и завршен њен ратни пут.^[150]

Тај „тада један од најтежих задатака у читавом народноослободилачком рату: ослобођење Истре, Словеначког приморја и Трста“ генерал Петар Драпшин прима од Тита.^[151] Генерал Драпшин није одбијао ту заповест, али је предлагао – како је то из његове породице пренето аутору овог дела – да се прво ослободи Јасеновац. Синовица Петра Драпшина, која је игуманија једног српског манастира (из монашке скромности не жели да се помиње њено име), аутору овог дела више пута је казивала (последњи пут неколико дана пред предају у штампу ове књиге) да је њен стриц генерал-лајтнат Петар Драпшин – убијен, а не да је страдао „несрећним случајем“, како је то објављено у штампи^[152] и касније писано по књигама.^[153] До таквих сазнања дошла је породица. Кључни разлог,

150 *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981, стр. 826, 1101 и 1124.

151 Према сведочењу првог послератног начелника Генералштаба ЈНА Коче Поповића и потоњег команданта Четврте армије и команданта Војне управе у Истри генерал-лајтната Пека Дапчевића, који Титову наредбу квалификује као „историјску заповијест“; „Сахрана генерал-лајтната Петра Драпшина“, *Полиџика*, 4. новембар 1945.

152 „Смрт генерал-лајтната Петра Драпшина“, *Полиџика*, 3. новембар 1945, стр. 1.

153 *Војни лексикон*, стр. 840.

или један од главних разлога, према сведочењу игуманије, генералове синовице, јесте његова правдољубивост.

Пред поменуте завршне операције, некуд су заједно у аутомобилу путовали Јосип Броз Тито, начелник партизанске тајне службе – Одељења за заштиту народа (ОЗНА) Александар Ранковић, командант Прве армије ЈА генерал-лајтнат Пеко Дапчевић и генерал-лајтнат Петар Драпшин. Разговор се водио о ономе што следи. Пошто су се Тито и Драпшин знали још из Шпанског грађанског рата, Петар је сматрао да Титу може све отворено да каже. Поводом наредбе да води завршне операције, Петар Драпшин му је рекао:

„Све прихватам. Све своје дужности извршавам. Али, сматрам да би требало прво да ослободимо Јасеновац, да нам народ више не страда. Да пресечемо жице логора, народ да ослободимо, па онда да идемо даље; све ће доћи на ред...“

Тито је на то прећутао, али је касније рекао Ранковићу и Дапчевићу:

„Овај неће бити добар сарадник, треба га склонити!“

Петар Драпшин упутио је Титу примедбу и на то како су припадници партизанског покрета и следбеници Комунистичке партије, по преузимању власти у држави, почели да раде и да се односе према народу. Једном приликом рекао је Јосипу Брозу:

„Друже Тито, ми се нисмо за ово борили! Ми смо се борили да сви буду једнаки. Борили смо се против буржоазије, а сами постајемо буржоазија!“

Ове речи својој унуци, потоњој монахињи и игуманији, пренео је њен деда Илија, отац Петра Драпшина. Генерал Драпшин водио је дневник, али је тај дневник након његове смрти нестао. Његов отац Илија каже да је тражио од Ранковића и Дапчевића да му се преда синовљев дневник, али су се они на то оглушили.^[154]

Постхумно Петар Драпшин је проглашен за народног хероја Југославије.

154 Игуманија, синовица Петра Драпшина, овако ми је казивала у свом манастиру:

„Мој стриц Петар Драпшин, као човек, сигурно је учинио неки грех, али верујем да је он искупљен пред Господом. Најважније ми је то што је рекао свештеномонах манастира Пипери (Ћелија Пиперска) у Црној Гори, старац Симеон. Кад сам са сестрама из мог манастира посетила манастир Пипери, он ми је рекао: 'Чедо моје, стриц твој је мученик, њему ће Господ дати награду. Његов убица није имао мира, никад није могао да спава, није могао ни да умре. Сваку ноћ долазио му је Петар и питао га: *Зашто си ме убио?* Од тог страха није имао мира. Дошао је код мене да се исповеди. После тога, након што се исповедио, он се упокојио.' Тек пошто је тај човек умро, могао је да ми посведочи о ономе из његове исповести.

Генерал Петар Драпшин сахрањен је уз највише војне почести, по наредби врховног команданта Југословенске армије Јосипа Броза Тита. Већ сутрадан, Петров отац Илија извео је свештеника на гроб да одржи опело. Отац је дао и да се у манастиру Преображење (у Овчарско-кабларској клисури) држи 40 литургија за покој душе његове. Он је и данас (разговарали смо 3. децембра 2022) у нашем поменику. Њему не треба већа награда на небесима.

Мој деда Илија, Петров отац, био је велики родољуб. Борио се у српској војсци у Првом светском рату; у тадашњим тешким борбама изгубио је десну руку. Његов пут водио је и Петар. По завршетку рата, поред осталог, основао је и дом за ратну сирочад. Титу је он сметао зато што се борио за народ..."

„ЕТНИЧКО ЧИШЋЕЊЕ“ ХРВАТСКЕ

Етничка мапа широког животног простора Срба кроз векове, западно од Дрине и северно од Саве, поготово од XIX века, а нарочито у XX веку, константно се мења – на штету Срба.

Немачки географ и картограф Хајнрих Бергхаус (професор картографије у Берлину од 1824. до 1855. године) у једној својој сасвим стручној књизи из прве половине XIX века даје опис свих народа света према пореклу и сродству. Између осталог, он Словене дели на Западне и Источне Словене. Источни Словени су, према њему: Руси, Бугари, Илиро-Срби. За Илиро-Србе каже:

„У овај одељак словенског света спадају: а) Илири под аустријском влашћу. Они се деле на: 1) Словенце или Винде; 2) Хорвате или Кроате, у пределу названом по њима Хрватска, али такође и у многим људством богатим колонијама западног дела Маџарске; 3) Срби, који настањују сав предео који граничи на северу са Илирцима и Маџарима, на југу са Арбанасима, на западу са Јадранским морем, а на истоку са Бугарском. Тако, дакле, спадају: највећи део Истре, цела Далмација, аустријска Војна Крајина скоро цела, један део Јужне Маџарске (где је тада спадала и Славонија), цела Босна,

и цела Србија. Срби су, дакле, подељени под аустријско и османско суверенство. Локални називи су: Далматинци, Морлаци, Црногорци, Босанци; они не указују на неку деобу језика, јер Срби говоре свуда један исти дијалекат, који се од Илираца тамо-амо разликује у изговору.“^[155]

У фебруару 1845. године, у Уметничкој школи у Потсдаму, према Бернардију, Шафарику и истраживању Хајнриха Бергхауса^[156], урађена је етнографска карта Аустријске монархије. Следеће, 1846. године карту је објавио Јустус Пертес, немачки издавач и оснивач издавачке куће која носи његово име. У доњем десном углу карте наведена је етничка структура становништва, број сваке етничке скупине. Према попису, на тадашњем подручју Аустријске монархије живело је знатно више Срба него Словенаца и Хрвата заједно: Срба – 2.624.000, Хрвата – 813.300, Словенаца – 1.167.300.^[157]

Дакле, Срби су на овом простору били више него троструко бројнији од Хрвата!

Сходно вековним етничким мапама, јасно је да је велики део тада пописаних Срба живео управо на подручју потоње (данашње) Хрватске. За недовољно упућене у историју, није наодмет напоменути да у наведени број Срба није укључено српско становништво у Босни и Херцеговини. У то време Босна и Херцеговина била је у саставу османске државе; она је тек 1908. године анектирана од Аустроугарске.

155 Лазо М. Костић, „Просторни распоред Срба и Хрвата према мишљењу географа, етногеографа и статистичара XIX и XX века: спорне територије Срба и Хрвата“, *Catena mundi*, књига II, треће издање, приредио Предраг Р. Драгић Кијук, *Catena mundi* доо, Београд, 2014, стр. 800.

156 Неки његово презиме наводе као Бергханс.

157 Предраг Р. Драгић Кијук (прир.), *Catena mundi*, књига II, треће издање, Прилози: Сет мапа, *Catena mundi* д. о. о., Београд, 2014.

Наредне, 1847. године исти германски картограф Хајнрих Бергхаус објављује и етнографску карту Османског царства на тлу Европе.^[158] Карта, поред Србије и Црне Горе, показује и Босну и Херцеговину искључиво као српску земљу, где је на целом простору доминантно српско становништво.

За српски народ посебно је био трагичан XX век. Етничка слика Хрватске у том веку, од стварања Југославије (у којој је она, на темељу српских ратних победа у Првом светском рату, стекла државност), константно се мења у „корист“ Хрвата, а на штету Срба.

Показују то и три публикације Државног завода за статистику Републике Хрватске, које су послужиле као основни извор података^[159] наведених у наставку текста.

Удео хрватског становништва у укупном становништву, у том трагичном времену, кретао се у распону од 68,39% 1900. године до 90,42% 2011. године.

Удео српског становништва у укупном становништву више је флукутирао, нарочито од настанка Југославије (1918). У периоду када је овај простор био у саставу Аустроугарске монархије, конкретно до 1910. године, његова заступљеност у укупном становништву била је релативно стабилна: 1880. године било је 17,63%, а 1900. године 16,30% Срба. Релативно највиша заступљеност Срба била је у раздобљу Краљевине Југославије: 1921. године било их је 22,21%, а 1931. године 16,73%. Због ратних прилика, пописа 1941. године није било.

Након Другог светског рата, осим краћег периода, од 1948. до 1961, када, као што се види из хрватских државних

158 *Catena mundi*, књига III, Прилози: Сет мапа, *Catena mundi* д. о. о., Београд, 2016.

159 Svetozar Livada i suradnici, *Biološki slom i nestajanje Srba u Hrvatskoj (1880–2011) (od višegeneracijskog i starosjedilačkog, autohtonog i konstitutivnog, do manjinskog statusa)*, Službeni glasnik, Prometej, Beograd, Novi Sad, 2018, стр. 15.

статистичких података, долази до благог бројчаног „опоравка“ српске популације, константно се бележи смањење броја Срба на подручју Хрватске. У укупном становништву Хрватске, по пописима, Срба је било: 1948. године – 14,42%; 1953. – 14,98%; 1961. – 15,02%; 1971. – 14,16%; 1981. – 11,55%; 1991. – 12,16%; 2001. – 4,54%; 2011. – 4,36%.^[160]

Тренд процентуалног повећања броја Хрвата, а смањења броја Срба у укупном становништву показао се и на попису 2021. године. Према том попису, удео Хрвата у националној структури становништва Хрватске износи 91,63%, а Срба свега 3,20%.^[161]

Тако се већ тада готово сасвим дошло до остварења Туђмановог циља да се Срби у Хрватској сведу на популацију од три одсто.^[162]

Након геноцида у Другом светском рату, до највећег „етничког чишћења“ Хрватске од Срба дошло је после пола века, од 1991. до 1995, током грађанског рата. После 1991. године када је у Србију избегло 16,2% од укупно 233.125 људи избеглих из Хрватске у Србију током деведесетих година, у следеће три ратне године избеглиштво с подручја унутар административних граница Хрватске јењавало је и преполовљавало се у свакој наредној години.^[163]

Покрет српског становништва из Хрватске према Србији, у току тих ратних година, свакако је зауставио успостављање српске државе на српским етничким просторима – Републике Српске Крајине. Иако није била међународно призната, она

160 *Истио*, 23–27.

161 <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270> (приступљено: 1. 12. 2022).

162 Ј. Керблер, „Туђманов сан о три одсто Срба сада јава“, *Вечерње новости*, 24. септембар 2022, стр. 4.

163 Svetozar Livada i suradnici, *н. г.*, стр. 125.

је функционисала као држава, и самим тим штитила народ унутар својих граница.

Током детаљно испланиране велике хрватске оружане акције под именом „Олуја“, почетком августа 1995. године, покренуто је више од половине избеглица (54%) с подручја административних граница Хрватске. До 1995. године Србија је примила 330.000 избеглица из Хрватске, а до Светског дана избеглица (20. јуна) 2014. године само њих 69.000 или 21% вратило се у Хрватску. И те године тај дан – Светски дан избеглица – Србија је дочекала са највећим бројем избеглих лица у Европи: 43.763, од којих су њих 32.371 или готово три четвртине биле избеглице из Хрватске.^[164]

Универзитетски професор, хрватско-српски филозоф др Светозар Ливада, у једном свом тексту изузетно речитог наслова – „Туђманове изјаве као хушкачка провокација рата и интелектуална потпора ратним злочинима“, анализира и записује:

„Атавистичком мржњом планирао је преноминацију српске вјере и националитета. Послије ‘Олује’ покушао је подржавити све српске некретнине, али запријечен одлуком Вијећа сигурности УН-а тај покушај није успио. Трагизам његових теза, изјава и тврдњи састоји се у томе што је Фрањо Туђман све настојао озаконити, дјелујући уредбама са законском снагом и посредством закона које је сам креирао те исходио њихово усвајање уз најширу стриктну provedбу – а познато је да нема већег злочина над невинима од озакоњених злочина, јер се тиме сва злочинства банализују.“^[165]

164 *Истио*.

165 *Истио*, стр. 139.

Следио је пут и искуство усташког поглавника Анте Павелића, колико су прилике у свету то дозвољавале на крају XX века. У НДХ донети су и ови закони и други правни акти са законском снагом: Законска одредба о забрани ћирилице; Законска одредба о расној припадности; Законска одредба о заштити народне и аријске културе хрватског народа; Законска одредба о заштити аријске крви и части хрватског народа; Наредба о промјени жидовских презимена и означавању Жидова и жидовских твртка; Наредба о устројству и делокругу рада раснополитичког повјереништва; Одредба Министарства правосуђа и богоштовља НДХ од 16. августа 1941. да се депоновани новац и драгоцености не могу издавати власницима Србима који се исељавају, док готов новац и драгоцености могу понети са собом до концентрационог логора, где ће им бити одузет; Окружница хрватске државне владе од 30. јула 1941. у вези с прекрштавањем Срба у католичку веру; Законска одредба о прелазу с једне вере на другу; Законска одредба о оснивању завода за колонизацију; Министарска одредба о преком суду за подручје Загреба; Законска одредба о конфискацији имовине српских завода и установа; Законска одредба у вези хрватског језика, његове чистоће и правописа.^[166]

Приликом отварања ратне школе „Бан Јосип Јелачић“ у Загребу, 1998. године, председник Републике Хрватске Фрањо Туђман задовољно изјављује:

„Хрватска је ријешила српско питање у Хрватској. Ми смо прихватили повратак дијела Срба у Хрватску, како бисмо онемогућили нападе на Хрватску и приговоре како је Хрватска наставак НДХ и да не жели нити једног Срби-

166 Видети: Владимир Дедијер, *н. г.*, стр. 150–168.

на. Ријешили смо српско питање и Срба више неће бити 12% и 6% Југословена, колико их је било. А 3%, колико ће их бити, неће више угрожавати хрватску државу.“^[167]

Јасно је да је хрватска држава плански радила на одстрањивању српског народа са подручја под њеном влашћу.

167 *Novi list*, Rijeka, 15. 12. 1998; Svetozar Livada i suradnici, н. д., стр. 140.

КАД СЕ НАРОД УБИЈА ОД КОЛЕВКЕ ДО ГРОБА

С константног умањења броја жртава на подручју НДХ прешло се на негирање геноцида, а онда и на оптужбу жртве да је она подстрекач и извршилац злочина који је над њом извршен у Другом светском рату; односно да је она учинилац геноцида, не сама над собом, него штавише над онима који су то над њом учинили!

Ни ту не стаје процес замагљивања истине о Јасеновцу. Хрватска академија наука и уметности (HAZU), 20. маја 2022. године, објављује своје „Прилоге за заштиту хрватских националних интереса приликом преговора Републике Хрватске с Босном и Херцеговином, Црном Гором и Србијом у погледу њихова уласка у Еуропску унију“. Један од услова који се од Србије тражи јесте „одрицање од великосрпске пропаганде“, у шта се, поред осталог, урачунавају „јасеновачки мит“ и „односно према бл. Алојзију Степинцу“.^[168]

Ако се пође од тога, једно од значења речи „мит“ јесте и ово: „преувеличана прича о неком догађају или личности из

168 <https://www.info.hazu.hr/2022/05/prilozi-za-zastitu-hrvatskih-nacionalnih-interesa-prilikom-pregovora-republike-hrvatske-s-bosnom-i-hercegovinom-crnom-gorom-i-srbijom-u-pogledu-njihova-ulaska-u-europsku-uniju/> (приступљено: 1. август 2022)

стварног живота; са становишта науке, неосновано схватање, уверење или веровање”,^[169] онда се разуме да хрватски академици хоће рећи да су српске „приче“ о Јасеновцу тобоже, „преувеличане“ и „неосноване“, и да их се зато Срби морају одрећи! Другим речима, захтева се да се прихвате приче које се сервирају из Хрватске. А то су приче којима се настоји да се умање размере злочина почињених у НДХ.

На редовном заседању Светог архијерејског сабора Српске православне цркве у мају 2022. године, како је званично саопштено, саборски оци посебну пажњу посветили су „теми светих угодника Божјих“. Лику светих прибројан је већи број личности, које би духовној деци Православне цркве требало да буду „као пример за углед у врлини и чврстости вере, наде и љубави“. У Диптих светих тада су, поред других, прибројана и „света деца мученици, јастребарски и сисачки“, са датумом празновања 13. јула / 26. августа.^[170]

То је био разлог да се бискупи Загребачке црквене покрајине, на челу са кардиналом Јосипом Бозанићем, надбискупом загребачким, отвореним писмом обрате патријарху српском Порфирију.^[171] Они сматрају да је одлука Светог архијерејског сабора донета на „неистинама“. У писму кажу:

„Будући да нам нису доступна образложења те одлуке,
из којих бисмо могли разазнати на чему се све темељи

169 Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник сѝраних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2006, стр. 779.

170 Саопштење за јавност Светог архијерејског сабора, 23. мај 2022. http://arhiva.spc.rs/sr/saopshtenje_za_javnost_svetog_arhijerejskog_sabora_6.html (приступљено: 6. 8. 2022)

171 <https://www.zg-nadbiskupija.hr/mobile.aspx?parent=dokumenti/aktualnosti&url=otvoreno-pismo-biskupa-zagrebacke-crkvene-pokrajine-patrijarhu-srpske-pravoslavne-crkve> (приступљено: 10. 8. 2022)

‘прибрајање свецима’ деце која су се током Другог светског рата налазила у дечјим прихватилиштима у Јастребарском и Сиску, остаје нам закључак да се очито дио одговора на то питање може пронаћи понајприје у самој ‘Молби’ за канонизацију“, коју је највишем телу Српске православне цркве упутила њена Горњокарловачка епархија, и у пропратним „материјалима који су јој приложени“.

У Молби за канонизацију, коју је потписао епископ горњокарловачки Герасим, напоменуто је да је Епархија горњокарловачка дуже време радила на прикупљању података о „страшним и незапамћеним мучењима недужне деце у логору Јастребарско који је био формиран за време Другог светског рата“.

Бискупима је посебно засметало то што је написано да је „логор био под управом часних сестара конгрегације Светог Винка Паулског“, чиме је одговорност за умирање (бискупи кажу: „јасно оквалифицирано као усмрћивање“) деце приписана и редовницама. А да би се то оспорило, „приложена сведочанства и историјске чињенице“, на којима се темељи Молба, бискупи настоје да обезвреде тако што кажу да она, „с гледишта вјеродостојности, немају готово никакву вриједност“, и да је „оно што се назива ‘повијесним чињеницама’ с њима су заправо у дубоком нескладу“.

Архивски документи и бројне научне студије истакнутих историчара по хрватским бискупима само „наводно поткрјепљују“ тврдњу да су та деца страдала једино зато што су православне вере. Засметало им је посебно то што се у прилозима Молби, у којима су, како кажу, садржана „лако оспорива свједочанства и прикази рада прихватилишта“, на четрдесетак места спомињу часне сестре. Протестују:

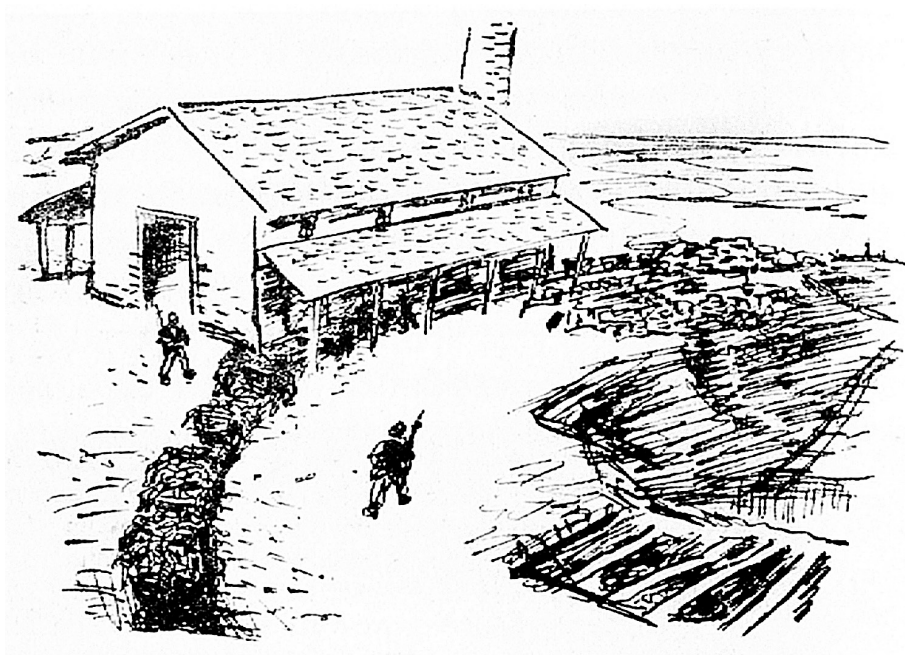
„[...] упадно је да за њих нема лијепих ријечи, него су клеветнички приказане као бешћутне и себичне, штовише – као особе које су дјеци ускраћивале скрб гледе хране, одјеће, обуће, постељине; мучиле их испитивањима, шибале и тукле, тјерале пјевати усташке пјесме, судјеловале у убојствима, па чак и убијале дјецу те их мртву гурале у претрпане мртвачке сандуке“.

Хрватски бискупи настоје да некако издејствују отклон Римокатоличке цркве од одговорности за страشان масован злочин над српском децом, па свако приказивање онога што се догодило – супротно таквим њиховим настојањима – представљају као „пропаганду“. Тако и у овом случају пишу:

„Гледајући цјелину тадашњих догађања, посебно је болно данас видјети продужавање идеолошке пропаганде из времена југославенскога комунистичкога тоталитаризма по којој су лијечници, медицинско особље, а понајвише часне сестре, као и многи добротинитељи и удомитељи који су улагали своје снаге и знање, који су се жртвовали у спашавању дјеце у прихватилиштима у Сиску и Јастребарском, приказани као најгори злочинци. Наиме, ако су та дјеца проглашена мученицима, морају постојати и мучитељи, а из приложенога се подразумијева да су то управо наведени људи који су истински заслужни да је пуно збринуте дјеце у изнимно тешким околностима преживјело.“

И још кажу:

„Умјесто да се истичу њихова дјела милосрђа, понегдје с ознакама истинске светости, и да им будемо захвални за њихове примјере, на њихова се имена и дјела поновно ставља терет монструозних оптужаба и кривње.“

Поклани људи на вагончићима
се превозе у „крематоријум“
цигланских пећи, на спаљивање

Пишу бискупи и ово:

„Познато је да су дјеца, која су 1942. смјештена у прихватилишта, била напуштена сирочад, готово гола, изгладњела и обољела од заразних болести те им је у таквом тешком стању пружена медицинска и свака друга помоћ која је била могућа у тим ратним неприликама.“

Ко децу може напустити? Једино они чија су то деца! А пошто су то углавном била српска деца, значи, по бискупима, да су Срби напуштали своју децу! Ако су сирочад, како и бискупи наводе, где су им родитељи?! Ко их одвоји од родитеља?! Могли су то једино да учине – и учинили су – они коју су имали програм и циљ да истребе српски народ, и друге који нису били по њиховој вољи, свуда тамо докле је могао да дохвати њихов мач.

Дају хрватски бискупи и овакво образложење за масовно страдање српске деце у Другом светском рату, на подручју НДХ:

„Требало би бити само по себи разумљиво да податке о великој смртности дјеце треба смјестити у контекст ондашње смртности опћенито и у конкретне увјете.“

Протестују они и што се одговорност за таква злодела над српском децом усмерава и ка тадашњем првом човеку Цркве у Хрвата, надбискупу Алојзију Степинцу. Кажу:

„На неколико је мјеста у попратним материјалима споменут и надбискуп Алојзије Степинац, и то с тенденциозним описима и негативним призивцима у тумачењима, као да је и он био судионик неких злодела која су, наводно, почињена у тим прихватилиштима.“

Одговорност се сноси и за чињење и за нечињење.

Бискупи не наводе шта је то он учинио да се спречи убијање српске деце, односно шта је учинио да се спречи геноцид над Србима, Јеврејима и Ромима.^[172]

Има ли убедљивијег доказа о геноциду него када се један народ убија од колевке до гроба!? А управо тако се чинило са Србима на подручју клеронацифашистичке НДХ.

То је био план усташких власти. Сами су то јавно обзнањивали. Анте Павелић најављује:

„Из слободне НДХ бити ће искоријењен сав коров што га је туђинска душманска рука посијала.“^[173]

Хрватски политичар и усташки повереник за бившу Врбаску бановину др Радивоје Гутић крајем маја 1941. поручује:

„Ове српске цигане послаћемо у Србију, а друге Савом без лађа. Издао сам драстична наређења за њихово економско уништење, а слиједе нове мјере за потпуно истребљење. У том погледу имам одријешене руке. Непожељни елементи биће искоријењени тако да ће им

172 Отворено писмо патријарху српском Порфирију потписали су следећи бискупи Загребачке црквене покрајине: кардинал Јосип Бозанић, надбискуп метрополит загребачки; Владо Кошић, бискуп сисачки; Вјекослав Хузјак, бискуп бјеловарско-крижевачки; Боже Радош, бискуп varaždinski; Милан Стипић, владика крижевачки; Иван Шашко, помоћни бискуп загребачки; и Мијо Горски, помоћни бискуп загребачки.

173 Драгоје Лукић, „Усташки геноцид над дјецом у Независној Држави Хрватској 1941–1945.“, у: *Вечан йомен Јасеновац – месйо наййойљено крвљу невиних 1941/1985/1991: Сйоменица йоводом йегесеџе йодишњице великомученичкој Јасеновца и седме йодишњице освеђења йоново изйрађене цркве Рођења Св. Јована Крсйийшеља сйомен-храма у Јасеновцу*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1990, стр. 199.

се затрти сваки траг и једино што ће остати биће зло сјећање на њих.“ Потом, на пријему код римокатоличког жупника Кауриновића у Приједору, допуњава своју претњу: „Ову српску гамад до 15 година па навише ми ћемо побити, а њихову дјецу сместити у клостере и од њих ће бити добри католици.“^[174]

Римокатолички свештеник Дионизије Јуричевић, који је био и усташки официр и руководилац специјалног верског одсека у Државном равнатељству НДХ, поручује:

„У овој земљи не може нико да живи осим Хрвата, а ко неће да се покрсти, ми знадемо куда ћемо с њиме. Данас није грехота убити ни мало дијете од 7 година које смета нашем усташком поретку. Немојте мислити што сам ја у свећеничкој одори, па не могу, кад је потребно, узети стројницу у своје руке и да таманим све до колијевке, све оно што је против усташке власти и државе.“^[175]

По таквом плану усташе су радиле. Одлуком Анте Павелића од 12. јула 1942. основана су три посебна логора „за одгој и преваспитање“ деце.

Један логор био је у Горњој Ријечи код Крижевића, за 450 малишана са Козаре, од којих је њих 350 за кратко време умрло.^[176]

174 Атанасије Јевтић, „Великомученички Јасеновац“, у: *Вечан помен Јасеновац – местио најпољено крвљу невиних 1941/1985/1991.*; *Споменица поводом педесетле годишњице великомученичкој Јасеновца и седме годишњице освећења поново изграђене цркве Рођења Св. Јована Крститеља спомен-храма у Јасеновцу*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1990, стр. 61.

175 *Истио.*

176 Драгоје Лукић, „Усташки геноцид над дјецом у Независној Држави Хрватској 1941–1945.“, у: *Вечан помен Јасеновац – местио најпољено крвљу*

Други логор, службеног назива Прихватилиште за дјецу избеглица, био је у Сиску, под покровитељством Женске лозе усташког покрета. Овде су у периоду између 3. августа 1942. и 8. јануара 1943. године била затворена 6.693 српска детета, од којих је 1.600 деце умрло за три месеца.^[177] У једном од аутентичних доказа из тог времена каже се:

„Најзлогласнији је дечји логор у Сиску. Силом одвојену дјецу од родитеља усташе су затвориле у просторије заражене пјегавцем. Сем тога, Антун Најжер, лијечник и једно вријеме управник логора, православну дјецу је масовно ликвидирао затрованим инјекцијама.“^[178]

Трећи логор за децу био је у Јастребарском, под управом часних сестара конгрегације Св. Винко Паулски, кроз који је прошло 3.336 деце. Према подацима Министарства удружбе, у овом логору умрло је њих 449. Међутим, према евиденцији Фрање Иловара, чувара месног гробља у Јастребарском, који је сахрањивао децу по „комаду“ и о томе водио Дневник упока, у логору је умрло 768 дечака и девојчица.^[179]

Највише деце пак страдало је у систему концентрационог логора Јасеновац. Колико, то се вероватно никада прецизно и поименично неће сазнати.^[180] Према подацима Земаљске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових пома-

невиних 1941/1985/1991: Споменница поводом педесете годишњице великомученичкој Јасеновца и седме годишњице освећења поново изграђене цркве Рођења Св. Јована Крститеља спомен-храма у Јасеновцу, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1990, стр. 202.

177 *Истио.*

178 *Истио.*

179 *Истио.*

180 *Истио.*

галаца, објављеним 1946. године, у Јасеновцу је убијено 5.000 деце. Међутим, Драгоје Лукић, који је истраживао страдање деце по усташким логорима, каже да је та бројка „далеко већа“. По његовим истраживањима и по поименичном списку, на јасеновачком губилишту убијена су само са Козаре 5.683 дечета.^[181] Драгоје Лукић, као босоноги дечак, доживео је колективну судбину неколико хиљада његових вршњака са Козаре одведених у логор. Из логора у Јастребарском избегао се 26. августа 1942. године, након што је Четврта кордунашка бригада после битке са усташама извела на слободу 727 деце.^[182] Осећајући морални дуг према страдалим вршњацима, Лукић се касније посветио истраживању и записивању имена страдале деце. До пред крај девете деценије XX века за више од 25.000 деце, уморене у рату, поуздано је утврђено од којих су родитеља, где и када су рођена, као и где, када и како су страдала.^[183] Према тада датој процени из Српске православне цркве, у НДХ је убијено близу сто хиљада српске и друге деце,^[184] а према касније саопштенем налазу Међународне комисије за истину о Јасеновцу, састављене од стручњака са свих континената, међу којима није било ни Срба ни Хрвата, нити било кога са територије бивше Југославије, у систему логора Јасеновац убијено је 110.000 деце испод 14 година старости.^[185]

Усташки систем власти спроводио је геноцид, а за то су морале знати – и знале су – и немачке окупационе власти;

181 *Истио*, стр. 203.

182 *Истио*.

183 *Истио*, стр. 200.

184 Атанасије Јевтић, „Великомученички Јасеновац“, у: *Вечан помен Јасеновац – место најбољено крвљу невиних 1941/1985/1991: Споменница поводом педесете годишњице великомученичкој Јасеновца и седме годишњице освећења поново изграђене цркве Рођења Св. Јована Крститеља спомен-храма у Јасеновцу*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1990, стр. 61.

185 Србољуб Живановић, *н. г.*, стр. 510–511.

морали су то знати – и знали су – и највиши представници Римокатоличке цркве. Сведочи о томе много докумената, сачуваних писама,^[186] па и следећа два. Немачки представник у логору Стара Градишка, натпоручник Шмит Забиеров, у свом извештају од 12. јула 1942, пише:

„Заточеници који се тамо налазе регрутују се од православаца и има их више хиљада, претежно жена и дјеце. Како се у Рајх могу упутити само обитељи са старијом дјецом, она најмања су препуштена бризи хрватске државе. У једном дворишту видио сам више стотина дјеце, већ одвојене од њихових мајки како чекају своју даљу судбину. Она леже по дворишту, под ведрим небом и вапе за водом и храном.“^[187]

А специјални опуномоћеник немачког Рајха у НДХ генерал Едмунд Глез фон Хорстенау, након једног одласка у Јасеновац, 17. новембра 1942, пише писмо о „стању у логору Јасеновац“ (на којем је руком записано: RH 31 III/14) за које захтева да се Степинцу преда лично у руке. У писму се каже:

„Данас сам разговарао о томе, али се бојим да ће поново хрватске власти, као што је и до сада био чест случај, покушати да ме умире и разувере празним фразама...

186 Видети: Милан Кољанин (прир.), *Усташка зверство: Зборник докумената (1941–1942)*, Архив Војводине, Епархија бачка, Архив Републике Српске, Нови Сад, 2020.

187 Драгоје Лукић, „Усташки геноцид над дјецом у Независној Држави Хрватској 1941–1945.“, у: *Вечан помен Јасеновац – место најоштрије крвљу невиних 1941/1985/1991: Споменница поводом десетог годишњице великомученичкој Јасеновца и седме годишњице освећења поново израђене цркве Рођења Св. Јована Крститеља спомен-храма у Јасеновцу*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1990, стр. 202.

Не преостаје нам друго него да се стрпимо за неколико недеља док се и ми сами лично не уверимо. У односу на децу чврсто су ми обећали да ће се ствари поправити. Но, и у овом случају желим да се сам уверим сопственим очима да ли су одржали обећање. Волео бих, Ваша узвишености, да сам све ово могао да Вам саопштим и усмено, али сутра морам да отпутујем на недељу дана у Берлин...“^[188]

Дакле, за злочине и за геноцид се знало.
Јасеновац није мит, него трагична стварност!

188 Глез фон Хорстенау, *н. г.*, стр. 158.

ИДЕНТИТЕТ ЖРТВЕ

Сваки човек је јединствено и непоновљиво биће, како је на то указивао велики српски духовник патријарх Павле.^[189] И зато сваки човек заслужује да се поштује његов идентитет. Сходно томе, непримерено је човека сводити само на број. А још трагичније је када се човек брише и као број. Управо таквих покушаја има код оних који би да умање злочин геноцида, посебно у систему логора Јасеновац.

Ако се, из неких разлога, не сазна идентитет жртве, ако није имао ко да саопшти пуно име и презиме и другу идентификациону чињеницу жртве, то не значи да она не постоји, и да је због тога треба брисати и као број.

Поготово што је сасвим извесно да се никада неће сазнати тачан број жртава, па самим тим ни имена жртава. У томе се сви слажу. Како је већ наведено, Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, још 1946. године напомињала је да се „никада неће моћи утврдити тачан број жртава, које је прогутао Јасеновац“. После

189 Јован Јањић, *Издржимо на узаном ђуџу*, Vukotić media, Београд, 2020, стр. 16.

више од шест деценија Јавна установа Спомен-подручје Јасеновац такође саопштава:

„Унатоц великом броју различитих расположивих извора, који се међусобно надопуњују или пак конфронтирају, морамо истакнути чињеницу да никада неће бити могуће утврдити посве точан број и све особне податке за све особе уморене или умрле у јасеновачким логорима.“^[190]

Исто то констатује и Музеј жртава геноцида у Београду, на страници своје интернет презентације, напомињући:

„Полазимо од тога да сви схватамо како коначне чињенице о жртвама никада неће до краја бити утврђене.“^[191]

И сам Фрањо Туђман утврдио је да се не може установити тачан број жртава у Јасеновцу, и из овог разлога:

„С обзиром на понављане тврдње да је голем број јасеновачких жртава бацан у Саву – што би такођер имало бити разлогом зашто се не може утврдити број...“^[192]

Или кад каже:

„Више нема ни разлога ни могућности да се устраје на бројци укупних демографских губитака као да су то биле изравне ратне жртве...“^[193]

190 Поименични попис жртава концентрацијског логора Јасеновац 1941–1945, 1. издање, Спомен-подручје Јасеновац, Јасеновац, 2007, стр. 8.

191 <https://www.2.muzejgenocida.rs/popis-zrtava-rata-1941-1945>

192 Franjo Tuđman, *н. г.*, стр. 326.

193 *Исто*, стр. 329.

Један до разлога зашто се не може утврдити тачан број жртава јесте и тај што су усташе имале разрађен систем затирања трагова жртава: и према сведочењу Љубе Милоша, једног од команданата логора у Јасеновацу, објављеног у поменутој италијанској књизи, већина жртава у логор је довођено без икакве писане одлуке, они нигде нису регистровани и одмах су убијани. А и саме књиге у које су неки похапшени људи уписани на крају рата усташе су запалиле. Трагична чињеница, коју би баштиници тековина НДХ да забашуре, јесте и та да су усташе почетком 1942. (у близини Цигларе) саградили посебну пећ за спаљивање људи, тзв. Пичилијеву пећ, коју су после три месеца порушили...^[194]

Последице геноцида није могуће сагледати ни зато што се оне не исказују само по броју жртава, јер, како то рече бивши митрополит загребачко-љубљански Јован (Павловић), ко може, између осталог, да установи

„број нерођене деце која су на зверски начин побијена, али и деце која је требало да буду рођена од деце која су страдала“.^[195]

Сама чињеница да није могуће утврдити тачан број жртава указује на њихову масовност!

Свакако да је драгоцено, а то је и цивилизацијски дуг, да се учини све што је могуће да се сазнају имена жртава. Али, пошто то није могуће – између осталог и зато што није било

194 *Злочини у лојору Јасеновац*, Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, стр. 12; Pino Adriano, Giorgio Cingolani, *La via dei conventi: Ante Pavelić e il terrorismo ustascia dal Fascismo alla Guerra Fredda*, Mursia, Milano, стр. 259.

195 Предраг Р. Драгић Кијук (прир.), *Catena mundi*, књига I, Ибарске новости, Матица Срба и исељеника Србије, Краљево, Београд, 1992, стр. 767.

никога ко би могао да пружи основне идентификационе податке за поједине жртве – преостаје да се изложи бар реална процена броја жртава.

Дакле: и имена жртава (уколико је могуће да се она сазнају), и реална процена броја жртава!

ЗАКЉУЧАК

Масовност злочина на подручју НДХ – услед чега за многе жртве није имао ко да приложи основне идентификационе податке – и од усташа разрађен систем затирања трагова жртава у систему концентрационих логора Јасеновца јесу главни разлози што није могуће утврдити тачан број жртава рата у највећем концентрационом логору у Европи за време Другог светског рата који није био под директним надзором нацистичке Немачке.

Имајући идеолошки приступ и према жртвама рата, југословенске комунистичке власти нису ни хтеле ни успеле да попишу све жртве. Државни попис 1964. године оцењен је као „непотпун и да нема потребан ниво квалитета“. Али, и поред тога, његове резултате, иако непотпуне, користили су они који су настојали да што мањим покажу страдање на подручју НДХ, а самим тим и у Јасеновцу, као коначне резултате.

Притом, у време комунистичке државе, власти су злочине локализовале углавном на подручје система концентрационих логора Јасеновац, релативизујући на тај начин у перцепцији јавности масовност злочина чињених широм НДХ.

У хрватској историографији, публицистици и уопште у јавном дискурсу приметна је тенденција умањивања броја ратних жртава, поготово у Јасеновцу. На тај начин, уз друге

процесе ревизије историје, рехабилитује се клеронацифашистичка НДХ.

Број жртава умањује се чак и испод броја поименично идентификованих жртава.

Свако људско биће, а самим тим и свака жртва, заслужује поштовање свог идентитета – да буде означена својим именом и презименом, и другим идентификационим подацима. Тиме се намеће морална обавеза да се истакне идентитет сваке жртве. Наравно, уколико је то могуће. Међутим, уколико није могуће сазнати идентитет жртве, то није оправдање да се она брише као да није постојала, да се не приброји страдалима, да се брише и као број. А управо то раде они који би да прикажу што мањи број страдалих у НДХ, посебно у Јасеновцу.

Неоспорна је чињеница, с којом се сви слажу, да ће многе жртве рата, услед разних околности, остати неидентификоване. Зато, осим настојања да се жртве идентификују, кад год је то могуће, треба установити и прихватити реалну процену броја страдалих и у Јасеновцу, и свугде.

СКРАЋЕНИЦЕ

- АЈ – Архив Југославије
 БиХ – Босна и Херцеговина
 ЈА – Југословенска армија
 ЈНА – Југословенска народна армија
 ЈУСП – Јавна установа Спомен подручје
 НДХ (NDH) – Независна Држава Хрватска
 НОБ – Народноослободилачка борба
 НОВ – Народноослободилачка војска
 НОР – Народноослободилачки рат
 НР (Хрватска) – Народна Република
 ОЗН – Одељење за заштиту народа
 ПОЈ – Партизански одреди Југославије
 САД – Сједињене Америчке Државе
 САНУ – Српска академија наука и уметности
 СИВ – Савезно извршно веће
 СР (Немачка) – Савезна Република
 СР (Хрватска) – Социјалистичка Република
 СССР – Савез Совјетских Социјалистичких Република
 (рус. Союз Советских Социалистических Республик)
 СУБНОР – Савез удружења бораца Народноослободилачког рата
 СФРЈ – Социјалистичка Федеративна Република Југославија
 УН – Уједињене нације
 ФНРЈ – Федеративна Народна Република Југославија
 ХДЗ – Хрватска демократска заједница
 ЦК КПЈ – Централни комитет Комунистичке партије Југославије
ČSP – Časopis za suvremenu povijest
 НАЗУ – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
 НРТ – Hrvatska radio-televizija

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Adriano, P.-G. C., *La via dei conventi: Ante Pavelić e il terrorismo ustascia dal Fascismo alla Guerra Fredda*, Mursia, Milano, 2011.
- Архив Југославије, фондови „Попис жртава рата 1941–1945“ (сигнатура: АЈ, 179) и „Савез удружења бораца НОР-а“ (сигнатура: АЈ, 297, фасц. бр. 25)
- Бакић, М., „Југославија мора добити правичну накнаду за ратна пустошења“, *Борба*, 30. јун 1945.
- Balen, Š., *Pavelić*, Zagreb, 1952.
- Banić, N., „Zastrašujuće manipulacije uprave Jasenovca“, *Hrvatski tjednik*, 14. siječanj, <https://www.hkv.hr/hrvatski-tjednik/22397-n-banic-zastrasujuce-manipulacije-uprave-jasenovca.html> (приступљено 24. 12. 2021).
- Banić, N., Koić, M., „Jasenovački mit u 'dobrom' društvu Kominterne“, *Hrvatski tjednik*, br. 813, 23. travanj 2020.
- Бановић, Г., „Свеска са жутим корицама“, *Полиџика* (Београд), 3. јул 1966.
- „Bastašić: NDH sve više prisutna u Hrvatskoj“, *Srna*, 2. februar 2011, <https://jadovno.com/bastasic-ndh-sve-vise-prisutna-u-hrvatskoj/#.YcHdIcnMLIU>
- Benčić, A., „Koncentracijski logor Jasenovac: konfliktno ratno nasljeđe i osporavani muzejski postav“, *Polemos*, br. 41, 2018.
- Бродар, В., Погачник, А., Живановић, С., „Извештај антрополога о гробовима у Јасеновцу“, у: Предраг Р. Драгић Кијук (прир.), *Catena mundi*, књига I, Ибарске новости, Матица Срба и исељеника Србије, Краљево, Београд, 1992.
- Буквић, Д., Сретеновић, М., „Националним памћењем против ревизије историје“, *Полиџика*, 12. децембар 2021.
- Булајић, М., „*Јасеновачки миш*“ *Фрање Туђмана*, Стручна књига, Београд, 1994.
- Војна енциклопедија*, друго издање, књига 4, Војно-издавачки завод, Београд, 1972.

- Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981.
- Vuković, T., „Ideologijska i dnevno-politička uloga jasenovačkoga mita“ (intervju sa Mladenom Ivezićem), *Glas Koncila*, br. 2092, 27. srpanj 2014.
- Вучелић, М., „Дух НДХ“, *Политика*, 25. фебруар 1990.
- Geiger, V., „Brojdbeni pokazatelji o žrtvama logora Jasenovac, 1941. – 1945. (procjene, izračuni, popisi)“, *ČSP*, br. 2, 2013.
- Geiger, V., „Pitanje broja žrtava logora Jasenovac u hrvatskoj i srpskoj historiografiji, publicistici i javnosti nakon raspada SFR Jugoslavije – činjenice, kontroverze i manipulacije“, *ČSP*, br. 2, 2020, DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v52i2.11253>
- „Говор председника Тита“, *Политика*, 5. јул 1961.
- Дедијер, В., Ватикан и Јасеновац. Документи, Рад, Београд, 1987.
- Драгић Кијук, П. Р. (прир.), *Catena mundi*, књига II, треће издање, *Catena mundi* д. о. о., Београд, 2014.
- Драгић Кијук, П. Р. (прир.), *Catena mundi*, књига III, *Catena mundi* д. о. о., Београд, 2016.
- Драгишић, П., 2021. „Усташе у бугарским документима“, 6. септембар, <https://stellapolarebooks.com/2021/09/06/%d1%83%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%88%d0%b5-%d1%83-%d0%b1%d1%83%d0%b3%d0%b0%d1%80%d1%81%d0%ba%d0%b8%d0%bc-%d0%b4%d0%be%d0%ba%d1%83%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82%d0%b8%d0%bc%d0%b0-%d0%bf%d0%b5%d1%82%d0%b0%d1%80/> (приступљено 22. 12. 2021).
- Ђурић Мишина, В., *Ископанања у Јасеновцу 1964. године: Сџудија случаја сведочења др Србољуба Живановића*, издање аутора, Београд, 2021.
- Екмечић, М., „Срби у Другом светском рату“, *Вечерње новости*, 20. јул 2022.
- Енциклопедија Југославије*, књига 6, Југословенски лексикографски завод „Мирослав Крлежа“, Загреб, 1990.
- Enciklopedija Jugoslavije*, knjiga 4, MCMLX, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb.

- Enciklopedija Jugoslavije*, knjiga 6, Jugoslovenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 1990.
- Живановић, С., 2021. *Јасеновац: нејокајани јеноцид*, Пешић и синови, Београд, 2021.
- Живковић, Н. (прир.), *Срби у мемоарима Хермана Нојбахера*, Јасен, Београд, 2007.
- Жрџиве раџа 1941–1945: Поџис из 1964. јодине*, Савезни завод за статистику, Београд, 1992.
- „За што бољи успех пописа жртава Народноослободилачког рата“, *Борба*, 19. јануар 1950.
- Земаљска комисија Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача. (1946), *Злочини у лојору Јасеновац*, фототипско издање, ЈУ Спомен подручје Доња Градина, Бања Лука, Загреб, 2013.
- Земаљски одбор Савеза бораца НОР-а Босне и Херцеговине, пов. број 10/49, Сарајево, 28. новембар 1949. год. Допис за попис жртава рата обласним, среским и градским одборима Савеза бораца. АЈ, фонд бр. 297, фасц. бр. 25
- Историјски архив Београда, фонд „Збирка мемоарске грађе и Бањичког логора“ (сигнатура: ИАБ, 1885, БЛ-934)
- Јањић, Ј., *Будимо људи: живој и мисли џаџријарха Павла*, НИД Компанија „Новости“ а. д., Београд, 2016.
- Јањић, Ј., *Издржимо на узаном џуџу*, Vukotić media, Београд, 2020.
- Јањић, Ј., *Срџска црква у комунизму и џосџкомунизму (1945–2000)*, Новости, Београд, 2018.
- Јевтић, А., „Великомученички Јасеновац“, у: *Вечан џомен Јасеновац – месџо најџољено крвљу невиних 1941/1985/1991: Сџоменџца џоводом џедесеџе јодишњице великомученичкој Јасеновца и седме јодишњице освеђења џоново изџрађене цркве Рођења Св. Јована Крџишџеља сџомен-храма у Јасеновцу*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1990.
- Караџић, В. Ст., *Срџске народне џословице*, Штампарија Јерменскога манастира, Беч, 1849.

- Керблер, Ј., „Туђманов сан о три одсто Срба сада јава“, *Вечерње новосџи*, 24. септембар 2022.
- Клајн, И., Шипка, М., *Велики речник сџраних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2006.
- Кољанин, М. (прир.), *Усџашка зверсџива: Зборник докуменасџа (1941–1942)*, Архив Војводине, Епархија бачка, Архив Републике Српске, Нови Сад, 2020.
- Кољанин, М., „Документа из Архива Војводине о злочинима Независне Државе Хрватске“, у: Кољанин, М. (прир.). *Усџашка зверсџива: Зборник докуменасџа (1941–1945)*, Архив Војводине, Епархија бачка, Архив Републике Српске, Нови Сад, 2020.
- Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида, 1848. Генерална скупштина Уједињених нација: Резолуција бр. 260А (III), 9. децембар 1948. године.
- Костић, Л. М., „Просторни распоред Срба и Хрвата према мишљењу географа, етногеографа и статистичара XIX и XX века: спорне територије Срба и Хрвата“, у: Предраг Р. Драгић Кијук (прир.), *Catena mundi*, књига II, треће издање, Catena mundi д. о. о., Београд, 2014.
- Livada, S. i suradnici, *Biološki slom i nestajanje Srba u Hrvatskoj (1880–2011) (od višegeneracijskog i starosjedilačkog, autohtonog i konstitutivnog, do manjinskog statusa)*, Službeni glasnik, Prometej, Beograd, Novi Sad, 2018.
- Лукић, Д., „Усташки геноцид над дјецом у Независној Држави Хрватској 1941–1945“, у: *Вечан ѿомен Јасеновац – месџо насџојљено крвљу невиних 1941/1985/1991: Сџоменасџа ѿвогом ѿегесесџе ѿогишњице великомученичкој Јасеновца и седме ѿогишњице освећења ѿоново изџрађене цркве Рођења Св. Јована Крсџишџеља сџомен-храма у Јасеновцу*, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Београд, 1990.
- Миладиновић, И., „Усташе српско семе затирале убијањем деце“, *Вечерње новосџи*, 24. јул 2022.

- Милетић, А., *Концентрациони логор Јасеновац 1941–1945. Документи*, књига III, Народна књига, Спомен-подручје Јасеновац, Београд, 1987.
- Милинковић, Д., Керблер, Ј., „Београд протерао Србе из Крајине!“, *Вечерње новости*, 6. август 2022.
- Музеј жртава геноцида (Београд). 2021. „Попис жртава рата 1941–1945.“ <https://www.2.muzejgenocida.rs/popis-zrtava-rata-1941-1945>
- Николић, Н., *Јасеновачки логор*, Жагор, ННК Интернационал, Конрас, Београд, 2015.
- Остојић, С., „Цвет изнад Јасеновца“, *Политика*, 17. новембар 1964.
- „Откривен споменик у Јасеновцу“, *Вечерње новости*, 4. јул 1966.
- „Поводом Дана борца свечаности у читавој земљи“, *Политика експрес*, 4. јул 1966.
- Поименични попис жртвава концентрацијског логора Јасеновац 1941–1945*, 1. издање, Спомен-подручје Јасеновац, Јасеновац, 2007.
- „Прикупљање података о жртвама рата почиње у Београду 29. овог месеца“, *Политика*, 26. јануар 1950.
- Radonić, Lj., „Univerzalizacija holokausta na primjeru hrvatske politike prošlosti i spomen-područja Jasenovac“, *Suvremene teme / Contemporary issues*, No. 1, Zagreb, 2010.
- „Сахрана генерал-лајтната Петра Драпшина“, *Политика*, 4. новембар 1945.
- „Славили клање у Јасеновцу“, *Вечерње новости*, 15. јануар 2023.
- „Смрт генерал-лајтната Петра Драпшина“, *Политика*, 3. новембар 1945.
- „СР Немачка нема никакву моралну легитимацију за било какве поступке против бивших бораца“, *Политика*, 12. март 1964.
- Тичина, В., Грубачевић, Д. „У Јасеновцу откривено спомен-гробље учесницима НОР-а и жртвама из Јасеновачког логора“, *Политика*, 4. јул 1966.
- Томанић, Ф., „Откривен споменик жртвама Јасеновачког логора“, *Борба*, 4. јул 1966.

„У Босни и Херцеговини почео попис жртава рата“, *Полиџика*, 26. јануар 1950.

Tuđman, F., *Bespuća povijesne zbiljnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1989.

Хорстенау, фон Г., *Између Хиџлера и Павелића* (с немачког превео Никола Живковић), Нолит, Београд, 2007.

Цветковић, Д., „Геостатистичка анализа људских губитака у концентрационом логору Јасеновац“, *Историја 20. века*, год. 37, 1/2019, стр. 93–120. DOI: <https://doi.org/10.29362/ist20veka.2019.1.cve.93-120>

Чекеревац, М., „Неподношљива лакоћа прекрајања историје“, *Полиџика*, 3. септембар 2019.

Штрбац, С., „НДХ на ХРТ-у и једне старе новине“, *Полиџика*, 29. новембар 2021.

<https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270>
(приступљено 1. 12. 2022)

https://sr.m.wikipedia.org/sr-ec/%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%A1%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%BE_%D0%9A%D1%80%D0%B0%D1%98%D0%B0%D1%87%D0%B8%D1%9B (приступљено 29. 11. 2022)

<https://www.goodreads.com/book/show/42900545-ideologija-i-propaganda-velikosrpskoga-genocida-nad-hrvatima>
(приступљено 1. 8. 2022)

<https://www.info.hazu.hr/2022/05/prilozi-za-zastitu-hrvatskih-nacionalnih-interesa-prilikom-pregovora-republike-hrvatske-s-bosnom-i-hercegovinom-crnom-gorom-i-srbijom-u-pogledu-njihova-ulaska-u-europsku-uniju/> (приступљено 1. 8. 2022)

<https://www.zg-nadbiskupija.hr/mobile.aspx?parent=dokumenti/aktualnosti&url=otvoreno-pismo-biskupa-zagrebacke-crkvene-pokrajine-patrijarhu-srpske-pravoslavne-crkve> (приступљено 10. 8. 2022)

САДРЖАЈ

Реч на почетку	5
Сажетак	7
Геноцид клеронацифашистичке Независне Државе Хрватске	9
Иностранци извори о злочинима над Србима у НДХ	12
Извештај Земаљске комисије Хрватске за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача	25
Процене југословенских власти и југословенских историчара о броју жртва	29
Идеолошки приступ попису жртава рата	50
Непотпун државни попис жртава рата 1941–1945. године	53
Туђманова ревизија историје	61
Прекрајање историје	68
„Мало смо вас овде побили!“	90
Истраживања антрополога	101
Замена улоге жртве и целата	108
Скривање историје	116
„Етничко чишћење“ Хрватске	121
Кад се народ убија од колевке до гроба	128
Идентитет жртве	140
Закључак	144
Скраћенице	147
Извори и литература	148

ЦИП – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.819.5(497.13)"1941/1945"
341.485(=163.41)(497.13+497.15)"1941/1945"
316.75(497.11)"20"

ЈАЊИЋ, Јован, 1963-

Историја у логору : рехабилитовање НДХ умањивањем броја жртава
у Јасеновцу / Јован Јањић. - Београд : Фондација „За српски народ и
државу“, 2023 (Београд : Бирограф). - 153 стр. : илустр. ; 24 cm

Тираж 200. - Напомене и библиографске референце
уз текст. - Библиографија. стр. 148-153.

ISBN 978-86-81728-19-2

а) Јасеновац (концентрациони логор) -- Независна Држава
Хрватска -- 1941-1945 б) Срби -- Геноцид -- Независна Држава
Хрватска -- 1941-1945 в) Србија -- Култура сећања -- 21в

COBISS.SR-ID 108242185

